T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAFKASYA'DA BÜYÜK GÜÇLERİN ENERJİ REKABETİ: GÜRCİSTAN ÖRNEĞİ (2002-2016)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA BAYRAMOĞLU

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KAFKASYA ÇALIŞMALARI PROGRAMI

Ankara, 2019

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAFKASYA'DA BÜYÜK GÜÇLERİN ENERJİ REKABETİ: GÜRCİSTAN ÖRNEĞİ (2002-2016)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA BAYRAMOĞLU

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KAFKASYA ÇALIŞMALARI PROGRAMI

Ankara, 2019

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza:

Adı Soyadı:

"Türk Milleti'ne ithaf ediyorum."

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalışmamızın ortaya çıkmasında önemli pay sahibi, bu toprakları bize vatan kılarak lazım olan mesai yerini hazırlayan, Türk devletinin bağımsızlık ve milli bütünlüğünü temin eden şehit ve gazilerimizdir. Rahmetle ve saygıyla yâd ediyorum.

Bununla birlikte tezin konusunun belirlenmesi sürecinde yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Sayın Hocam Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin'e ve fikirleriyle çalışmanın gelişmesine katkıda bulunan Prof. Dr. Mustafa Eravcı'ya en derin saygı ve şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak hayatımın her döneminde olduğu gibi bu çalışma sürecinde de sonsuz fedakârlıkları ve yardımlarıyla yanımda olan değerli aileme gönül dolusu teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

BEYAN……iii

İTHAF……...iv

TEŞEKKÜR……...v

İÇİNDEKİLER……..vi

ÖZET……..viii

ABSTRACT……..ix

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ……...x

ŞEKİLLER DİZİNİ……..xii

GİRİŞ 1

1. GÜRCİSTAN ENERJİ GÖRÜNÜMÜ ve POLİTİKALARI 8

1.1. Gürcistan Enerji Sektörü 8

1.1.1. Elektrik Sektörü 10

1.1.2. Doğal Gaz Sektörü 13

1.1.3. Petrol Sektörü 15

1.2. Gürcistan Enerji Politikasının Ana Aktörleri 15

2. BÜYÜK GÜÇLERİN KAFKASYA'DA ENERJİ REKABETİ 17

2.1. ABD'nin Güney Kafkasya'da Enerji Politikaları 19

2.1.1. ABD için Enerji ve Kafkasya'nın Önemi 19

2.1.2. Sovyet Birliği Sonrası ABD'nin Kafkasya'daki Enerji Varlığı 20

2.1.3. 11 Eylül 2001 Sonrası ABD'nin Kafkasya'daki Enerji Varlığı 22

2.2. Rusya'nın Güney Kafkasya'da Enerji Politikaları 25

2.2.1. Rusya için Kafkasya'nın Önemi 26

2.2.2. Rusya'nın Kafkasya'da Enerji Varlığı 27

2.2.3. Putin'in Emperyalist Dış Politika Temelinde Enerji Yayılmacılığı 28

2.3. AB'nin Güney Kafkasya'da Enerji Politikaları 32
2.3.1. AB için Enerji ve Kafkasya'nın Önemi 32
2.3.2. AB'nin Kafkasya'daki Enerji Faaliyetleri 34
3. GÜL DEVRİMİ ve GÜRCİSTAN ENERJİ SEKTÖRÜNDE ABD'NİN ETKİSİ 41
3.1. Gürcistan'ın Gül Devrimi Öncesindeki Ekonomik Görünümü 43
3.2. Gül Devrimi ve ABD'nin Gürcistan'daki Varlığı 44
3.3. Elektrik Sektöründe Rekabet 47
3.4. Doğal Gaz Sektöründe Rekabet 50
3.5. Petrol Sektöründe Rekabet 56
4. 2008 RUSYA - GÜRCİSTAN SAVAŞI SONRASI GÜRCİSTAN ENERJİ SEKTÖRÜNDE RUSYA'NIN ARTAN ETKİSİ VE YUMUŞAK GÜÇ OLARAK AB .. 59
4.1. 2008 Rusya - Gürcistan Savaşı ve Gürcistan'da Enerji 60
4.2. Elektrik Sektöründe Rekabet 67
4.3. Doğal Gaz Sektöründe Rekabet 74
4.4. Petrol Sektöründe Rekabet 77
5. SONUÇ 80
6. KAYNAKÇA 85

ÖZET

Kafkasya'da Büyük Güçlerin Enerji Rekabeti: Gürcistan Örneği (2002-2016)

Büşra Bayramoğlu, Yüksek Lisans, Uluslararası İlişkiler Bölümü Kafkasya Çalışmaları Programı, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin, Mayıs, 2019, 99 sayfa

21. yüzyılda, devletlerin politikalarını belirleyecek en önemli unsurların başında enerji konusu gelmektedir. Bu noktada uluslararası güç mücadelesinin konusu olan enerjiye ulaşım ve enerji nakil hatları üzerinde hâkimiyet kurabilmek devletler için önem kazanmıştır. Gürcistan, Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarına yakınlığı ve bu kaynakların Avrupa'ya taşınması noktasında önemli jeopolitik konuma sahiptir. Bu bağlamda, gerek bölge güçlerinin gerek küresel güçlerin ilgisini çekmektedir.

Bu çalışmada, Gürcistan'da önemli bir kırılma tarihi olan 2003 Gül Devrimi ile başlayıp 2016 yılına kadarki süreçte enerji sektöründeki büyük güçlerin rekabeti ele alınmaktadır. Bir taraftan, ABD ve Avrupa ülkeleri, Hazar enerji kaynaklarının dünya pazarlarına nakli konusunda, Doğu-Batı Enerji Koridorunu desteklemektedir. Diğer taraftan Rusya ise, "yakın çevre" olarak tanımladığı eski Sovyet cumhuriyetlerinden biri olan Gürcistan'da, Kuzey-Güney hattı boyunca nüfuzunu artırmak istemektedir.

Bu noktadan hareketle, bu çalışma, Gürcistan enerji (elektrik, petrol ve doğal gaz) sektöründe, büyük güçlerin enerji şirketleri eliyle yürüttüğü mücadeleyi incelemeye çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: AB, ABD, Enerji, Gürcistan, Kafkasya, Rusya.

ABSTRACT

Energy Competition Among the Great Powers in Caucasus: The Case of Georgia (2002-2016)

Busra Bayramoglu, Master, Caucasus Studies Program in The Department of International Relations, Supervisor: Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin, May, 2019, 99 pages

In the 21st century, the energy has became one of the most important issues in determining foreign policy of the states. In this point, energy access and gaining dominance on the energy transmission lines have became crucial the power struggle among the states. Georgia which is the transit country connecting Central Asia and Caspian energy resources to the European market has the important geopolitical statute. In this sense, it has been of interest to not only the regional powers and also the major powers.

In this study, the competition of the major powers on the energy sector in Georgia is considered from the 2003 Rose Revolution which is the turning point in Georgia to 2016. On the one hand, the USA and the European countries has supported the East-West Energy Corridor on the issue of the transportation of the Caspian energy resources to world markets. On the other hand, Russia has sought to enhance its influence through the North-South line in Georgia which Russia has identifed it as ‘near abroad’.

From this point of view, this study has tried to analyze the struggle of the major powers by favour of the energy companies in the energy (electric, oil and natural gas) sector of Georgia.

Keywords: Caucasus, EU, Energy, Georgia, Russia, USA.

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ASDB: Asian Development Bank (Asya Kalkınma Bankası)

BM: Birleşmiş Milletler

BP: British Petroleum (İngiliz Petrol Şirketi)

BTC: Bakü - Tiflis - Ceyhan Petrol Boru Hattı

BTE: Bakü - Tiflis - Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı

DEİK: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

EBRD: European Bank for Reconstruction and Development (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası)

EIB: European Investment Bank (Avrupa Yatırım Bankası)

GCF: Georgian Co-Investment Fund (Gürcü Ortak Yatırım Fonu)

GEOSTAT: National Statistics Office of Georgia (Gürcistan Ulusal İstatistik Ofisi)

GGIC: Georgian Gas International Corporation (Gürcistan Uluslararası Gaz Kurumu)

GIEC: Georgian International Energy Corporation (Gürcistan Uluslararası Enerji Kurumu)

GOGC: Georgia's Oil and Gas Corporation (Gürcistan Petrol ve Doğal Gaz Kurumu)

GSE: Georgian State Electric System (Gürcistan Devlet Elektrik Sistemi)

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

IMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

INOGATE: Interstate Oil and Gas Transport to Europe (Avrupa Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı Programı)

KW: Kilowatt

MCC: Millennium Challange Corporation (Amerikan Milenyum Görevi Şirketi)

MW: Megawatt

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)

SOCAR: State Oil Company of Azerbaijan Republic (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi)

TACIS: Technical Aid to the Commonwealth of Independent States (Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım)

TANAP: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı

TPAO: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TRACECA: Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia (Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru)

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. 2013-2015 yılları Arasında Gürcistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar…….9

Şekil 2. Gürcistan'daki Hidroelektrik Santralleri…….……...11

Şekil 3. Gürcistan Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatları..…….…….....14

Şekil 4. BTC, BTE ve Trans-Hazar Boru Hatları…….…….……..……23

Şekil 5. TANAP Boru Hattı……..……...38

Şekil 6. Gürcistan'ın İdari Yönetim Birimleri..……...55

Şekil 7. Gürcistan'dan Geçen Enerji Boru Hatlarının Ortakları……..…..……...57

Şekil 8. Gürcistan'daki Elektrik Dağıtım Şirketlerinin Elektrik Tüketimleri...……...68

Şekil 9. Karadeniz İletim Hattı...……..71

Şekil 10. Gürcistan'ın Petrol İşletme Sahaları..……...…78

GİRİŞ

Araştırmanın Arka Planı

Dünya siyasetini ve devletlerin ekonomi politikasını belirleyecek en önemli unsurların başında enerji konusu gelmektedir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda, devletler dünyadaki enerji hatlarını ve kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak ve kontrol etmek istemektedirler.

Sanayi devrimi ile üretimde önemli bir girdi olan petrolün stratejik öneminin anlaşılması ve petrolü elinde bulunduran devletlerin uluslararası arenada önemli aktörler haline gelmesi günümüzde de devam etmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren yaşanan çatışma ve savaşların arka planında, devletlerin enerji kaynaklarına sahip olma ve enerji nakil hatları üzerinde hâkimiyet kurabilme mücadelesinin olduğunu ifade etmek mümkündür.

Sanayileşme süreci ile yaşanan devletlerin kalkınma süreçlerinde enerjinin etkili bir unsur olduğu konusu giderek önemini artırmaktadır. Bu durum ise devletlerarasında enerji rekabeti konusunu gündeme getirmektedir. Bu rekabet, dünyada farklı bölgelerde eş zamanlı olarak yaşanmaktadır. Petrolün öneminin önümüzdeki 25 yıl daha süreceği, bununla birlikte doğal gazın 50 yıl civarında daha önemini koruyacağı öngörülmektedir. 2009'da günlük 84 milyon varil olduğu tahmin edilen petrol talebinin, 2030'da 107 milyon varile ulaşması beklenmektedir. Aynı dönem için doğal gaz talebi ise %50 artarak 4 332 metreküp civarına ulaşacağı tahmin edilmektedir (EIA, 2009). Petrolün ve doğal gazın önemini sürdürmesi, bu kaynakların yer aldığı bölgelerin önemli jeopolitik ve jeoekonomik mücadelelere sahne olacağını göstermektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, dünya siyasetine giren alt bölgelerden biri olan Orta Asya ve Kafkasya bölgesi de, Orta Doğu'dan sonra zengin enerji kaynaklarına

sahip önemli bir bölge olarak büyük güçlerin ilgisini çekmektedir. Modern jeopolitikçilerden biri olan Zbigniev Brzezinski Kafkaslar'ı, "Avrasya'nın Balkanları" olarak tanımladığı Güneydoğu Avrupa, Orta Asya ve Güney Asya'nın bir kısmı, Basra Körfezi ve Ortadoğu bölgesi içerisinde değerlendirir (Brzezinski, 2005, 175). Bununla birlikte Kafkasya; Süveyş, Panama, Hürmüz ve Malakka Boğazları gibi önemli coğrafyaları birbirine bağlayan bir bölgedir. Ancak onlardan farklı olarak denizden değil, karadan bir bağlantı sağlamaktadır (Cornell, Starr ve Treseteli, 2015, 14).

Bu noktada, Kuzey Kafkasya - Güney Kafkasya ayrımından bahsetmek faydalı olacaktır. Coğrafyacılar ve siyaset bilimciler bölgenin etnik, tarihsel ve sosyolojik yapısına yabancı oldukları için Kafkasya'yı kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Buna göre Kuzey Kafkasya; bugün Rusya sınırları içerisinde kalan özerk bölge olan Adige, Karaçay-Çerkes, Kabardin-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşetya ve Dağıstan cumhuriyetlerini ifade etmektedir. Güney Kafkasya ise; Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan oluşmaktadır. Ancak bilimsel olarak tek bir Kafkasya vardır; o da bugün pek çok kişi tarafından kabul edilen Kuzey Kafkasya bölgesidir. Güney Kafkasya olarak kullanılan bölge ise, İngilizlerin kullandığı Transkafkasya (*Transcaucasus*) veya Osmanlı ve Arapların kullandığı Mavera-i Kafkasya olarak 'Kafkas Ötesi'ni ifade etmektedir (Tavkul, 1997, 11). Çalışma konumuzu içeren Gürcistan'ın, bilimsel anlamda Mavera-i Kafkasya bölgesinde olduğunu teslim ettikten sonra, çalışma boyunca, siyaset bilimcilerin yolundan giderek Güney Kafkasya tanımının tercih edildiğini ifade etmek gerekmektedir.

Hazar Havzası'nda bulunan önemli orandaki enerji kaynakları, 19.yüzyılda, Büyük Britanya ve Rusya arasında yaşanan Büyük Oyun'da görüldüğü gibi günümüzde de farklı aktör ve araçlarla bölgedeki rekabetin esas sebebini oluşturmaktadır. Yeni Büyük Oyun olarak adlandırılan 21. yüzyıldaki devletlerarası mücadelenin arka planında, enerji ulaşım hatlarını elde etmek ve buraları yönetmek gelmektedir. Yeni Büyük Oyun, 19. yüzyıldaki versiyonunun aksine, hükümetlerin yanında çok uluslu şirketleri de içine alabilecek çok aktörlü bir mücadeledir. Geçtiğimiz yüzyılın Büyük Oyun'unun aktörleri, hâkimiyet mücadelesini, daha az zarar görecekleri, temel çıkarlarının zarara uğramayacağı alt bölgelerde yürütmüşlerdir. Yeni Büyük Oyun'un aktörlerinin de benzer bir yaklaşım içerisinde oldukları söylenebilir. Güney Kafkasya da bu türden bir rekabetin söz konusu

olduğu alt bölgelerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelikpala, 2011, 298). Bu çalışmanın konusunu oluşturan Gürcistan jeopolitiği ise Kafkasya ve çevresinde bulunan zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarının varlığı ve bu kaynaklara sahip üreticiler ile bu kaynaklara ihtiyaç duyan tüketicileri buluşturan konumu sayesinde, enerji güzergâhları üzerindeki rekabetin yakından görüldüğü devletlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte bölgesel ve küresel aktörlerin bu bölge üzerinde yürüttükleri mücadele, Kafkasya'nın çok uluslu ve çok kültürlü yapısı ile beraber düşünüldüğünde, karışık bir ilmek olarak Avrasya coğrafyasında durmaktadır.

Güney Kafkasya'nın Kuzey-Güney ekseni Rusya, Gürcistan, Ermenistan ve İran'dan oluşurken; Doğu-Batı ekseni ABD, merkez Asya'dan Özbekistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'dir. Gürcistan coğrafi olarak bu iki ittifakın arasındaki rekabette önemli bir aktör olarak ortaya çıkmaktadır (Cornell, 2001, 390). Güney Kafkasya bölgesi içinde iki ülke; Gürcistan ve Ermenistan, diğer bölge ülkesi olan Azerbaycan gibi zengin enerji kaynaklarına sahip değildir. Doğal kaynaklar bakımından fakir olan bu iki ülkeyi birbirinden ayıran temel özellik ise Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara nakli hususunda olmuştur. Enerji kaynaklarının ulaşımında Ermenistan toprakları değil, Gürcistan toprakları tercih edilmektedir. Bunun başlıca nedenleri; Ermenistan'ın Türkiye ile yaşadığı sorunlar, Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu ve Ermenistan'ın Gürcistan ile yaşadığı sınır sorunu olarak gösterilebilir. Bu durum bölgede, Gürcistan'ın jeostratejik ve jeoekonomik açıdan öne çıkmasına yol açmıştır. Bununla beraber Gürcistan'ın Karadeniz'e kıyısının olması, onu önemli bir transit ülke konumuna taşımaktadır.

Çalışma, büyük güçlerin enerji şirketleri aracılığıyla Gürcistan'daki mücadelesini ele almaktadır. Dünya petrol rezervlerinin %85'i ve dünya doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %70 ile %80'i devletlere ait olan küresel enerji şirketlerinin kontrolü altındadır (Marquina, 2009). Küreselleşen dünyanın en önemli aktörleri olarak değerlendirilen şirketler, uluslararası ilişkiler alanındaki teorik yaklaşımlarda da yer bulmuştur. Uluslararası şirketlerin, küreselleşen dünya sisteminde devletlerin dışında bir aktör olarak kabul edilmesi, realist bakış açısının aksine, globalist ve pluralist bakış açılarının bir ürünüdür. Ancak, neorealistler de, yeni dünya sisteminde, şirketlerin etkin hale geldiğini benimsemekle birlikte, baskın aktörün devletler olduğunu vurgulamaya devam etmişlerdir. (Arıboğan, 2001, 166). Bu

çalışmada, şirketler devletler dışında bir aktör olarak ele alınmamış olup, neorealist yaklaşım çerçevesinde devletlerin içerisinde bir aktör olarak dikkatlere sunulacaktır.

Araştırmanın Amaç ve Soruları

Yukarıda bahse konu olan argümanlar temelinde bu tez çalışmasının amacı, enerji güzergâhları üzerinden sürdürülen küresel enerji rekabetinin Gürcistan bölgesindeki yansımasını ortaya koymaktır. Gürcistan'daki önemli kırılma tarihleri olan 2003 Gül Devrimi ve 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı dikkate alınarak, Gürcistan'ın büyük güçler nezdinde öneminin incelenmesi ve küresel güçlerin enerji şirketleri aracılığıyla bölgedeki rekabetinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu amaçlarla ilgili olarak araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1) Küresel enerji rekabetinin Gürcistan enerji sektöründeki yansımasının ne olduğudur?
2) Gürcistan elektrik, petrol ve doğal gaz sektörlerinde büyük güçlerin şirketler aracılığıyla faaliyetleri ve enerji güzergâh güvenliğinin hangi boyutlarda olduğudur?
3) Gürcistan'da büyük güçler hangi şirketler aracılığıyla hangi bölgelerde nüfuz elde etmeye çalışmaktadır?

Araştırmanın Önemi

Bu tez çalışmasının amacı ve cevaplaması beklenen soruları dikkate alındığında çalışmanın öneminin de belirtilmesinde fayda vardır. Çalışmanın araştırma sürecinde, bu zamana kadar Güney Kafkasya bölgesine yönelik bölge ülkeleri ile siyasi ve kültürel ilişkiler, etnik temelli çatışma ve savaşlar ile ilgili oldukça fazla bilgiye rastlanmıştır. Fakat enerji kaynaklarının transferi noktasında önemli konuma sahip olan Gürcistan'ın, bu konumundan dolayı enerji sektöründe maruz kaldığı uluslararası jeopolitik rekabet daha önce incelenmemiştir.

Bununla beraber Güney Kafkasya bölgesinde Ermenistan'ın, Türkiye ve Azerbaycan ile yaşadığı sorunlar nedeni ile özellikle Doğu-Batı eksenindeki uluslararası enerji ve ulaşım projelerinden tecrit edilmesi, Gürcistan'ın jeopolitik açıdan ön plana çıkmasına neden olmuştur. Ermenistan, Azerbaycan ile yaşadığı Dağlık Karabağ sorunu ve bu sorundan

kaynaklanan Türkiye ile kara sınırının kapalı olması neticesinde bölgede yalnızlaştırılmıştır. Bu durum, Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması konusunda Güney Kafkasya'da, Azerbaycan-Gürcistan hattının değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Çalışma, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra dünya pazarına açılan Hazar enerji kaynaklarının geçiş güzergâhında bulunan Gürcistan'ın jeopolitik ve jeoekonomik önemi üzerinde durmuştur. Küresel enerji rekabetinin Gürcistan enerji sektöründeki yansımasının ne olduğunu ele almaya çalışan bu çalışma, daha önce incelenmemiş olması sebebiyle ve bölgedeki çatışmaları daha iyi anlamaya yardımcı olabileceği düşüncesiyle önem arz etmektedir.

Araştırmanın Kapsamı

Bu tez çalışmasının kapsamı Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) ve Rusya'nın enerji şirketleri aracılığıyla Gürcistan enerji sektöründeki faaliyetleri ile sınırlandırılmış olup, zaman aralığı, uluslararası gelişmeler dikkate alınarak, Gürcistan'ın enerji güzergâhı açısından stratejik öneminin arttığı 2002 sonrası olarak belirlenmiştir.

Bununla beraber bir önceki bölümde bahsedildiği gibi enerji ulaşım projelerinde, Ermenistan'ın güvenlik açısından tercih edilmemesi ve Gürcistan'da yaşanan Gül Devrimi ve 2008 Savaşı gibi önemli olaylar dikkate alındığında, bu çalışma, enerji güvenliği konusuna da değinmemizi mümkün kılmıştır. Bu noktada enerji güvenliği; enerji arz güvenliği, enerji talep güvenliği ve enerji güzergâh güvenliği konularını kapsamaktadır. Çalışmada, enerji güzergâh güvenliği boyutuyla büyük güçlerin faaliyetleri, 2003 Gül Devrimi ve 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı dikkate alınarak incelenmiştir. Bu çerçevede büyük güçlerin enerji şirketleri aracılığıyla Gürcistan'ın hangi bölgelerinde faaliyetler yürüttüğü ortaya konulmuştur.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada elde edilen veriler, mukayeseli yöntem kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada kaynak olarak kitaplar, süreli yayınlar, bilimsel değerlendirmeler, kurumların web siteleri, gazete haberleri kullanılmıştır. Çalışmanın özgün bir niteliğe sahip olması amaçlandığından Türkçe kaynakların yanında ABD, AB, Rusya ve Gürcistan'da yapılan

bilimsel çalışmalar da kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada elde edilen veriler, şekiller yardımıyla somutlaştırılmıştır.

Tezin Yapısı

Bu tez çalışması özet, giriş, dört ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde konuya dair genel bilgiler verilerek tezin çerçevesi belirlenmiştir. Çalışmanın temel sorusu, önemi, kapsamı, sınırlılıkları ve arka planı bu bölümde ele alınmıştır.

Çalışmanın "Gürcistan Enerji Görünümü ve Politikaları" başlıklı birinci bölümünde Gürcistan enerji (elektrik, petrol ve doğal gaz) kaynakları incelenecek olup petrol ve doğal gaz tedarik güzergâhları ve mevcut hidroelektrik santralleri şekiller yardımıyla somutlaştırılacaktır. Bu bölümde, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Gürcistan'ın serbest piyasa ekonomisine geçişte önemli sacayağını oluşturan özelleştirme sürecine de değinilecektir. Ayrıca bu bölümde, Gürcistan enerji politikaları yapım sürecinde etkili olan aktörler de dikkatlere sunulacaktır.

Çalışmanın "Büyük Güçlerin Kafkasya'da Enerji Rekabeti" başlıklı ikinci bölümünde, uluslararası sistem analizi yapılmakla beraber Güney Kafkasya'nın büyük güçler nezdindeki önemine değinilecektir. Bu çalışmada büyük güçlerden kastedilen ABD, AB ve Rusya'dır. Dolayısıyla bu bölümde, bahsedilen büyük güçlerin Güney Kafkasya'da yürüttüğü enerji politikaları ele alınmakla beraber hangi amaç ve motivasyonlarla bölgede hareket ettikleri karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Çalışmanın "Gül Devrimi ve Gürcistan Enerji Sektöründe ABD'nin Etkisi" başlıklı üçüncü bölümünde, ülkenin bağımsızlığı sonrasında önemli kırılma tarihi olarak nitelendirilen 2003 Gül Devrimi kısaca açıklandıktan sonra, ABD'nin Gürcistan'da siyasi ve ekonomik varlığının pekişmesi örneklerle somutlaştırılacaktır. Bu noktada yapılan değerlendirmelerde, tezin çıkış noktası olarak Amerikan ve Rus enerji şirketlerinin Gürcistan enerji güzergâhları üzerindeki rekabeti dikkatlere sunulacaktır. Ayrıca bu bölümde, 2003

yılından sonra Gürcistan enerji sektöründe, hangi şirketler lehine değişiklik olduğu ortaya konulacaktır.

Çalışmanın "2008 Rusya-Gürcistan Savaşı Sonrası Gürcistan Enerji Sektöründe Rusya'nın Artan Etkisi ve Yumuşak Güç Olarak AB" başlıklı dördüncü bölümünde, 2008 Savaşı'nın yaratmış olduğu enerji güvenliği meselesi sonucu, çalışmanın maksadını ihtiva eden enerji güzergâhları üzerindeki rekabetin, Rusya lehine değiştiği örneklerle açıklanacaktır. Bu bölümde, Amerikan şirketlerinin Gürcistan'ın hangi bölgelerinde faaliyetlerinin sınırlandığı ve Rusya'yı dengeleyecek bir aktör olarak AB ülkelerinin bölgedeki varlığı ele alınacaktır. Bununla beraber bu bölümde, hâlihazırda devam eden enerji projelerinde hangi ülkelerin söz sahibi olduğu açıklanacaktır.

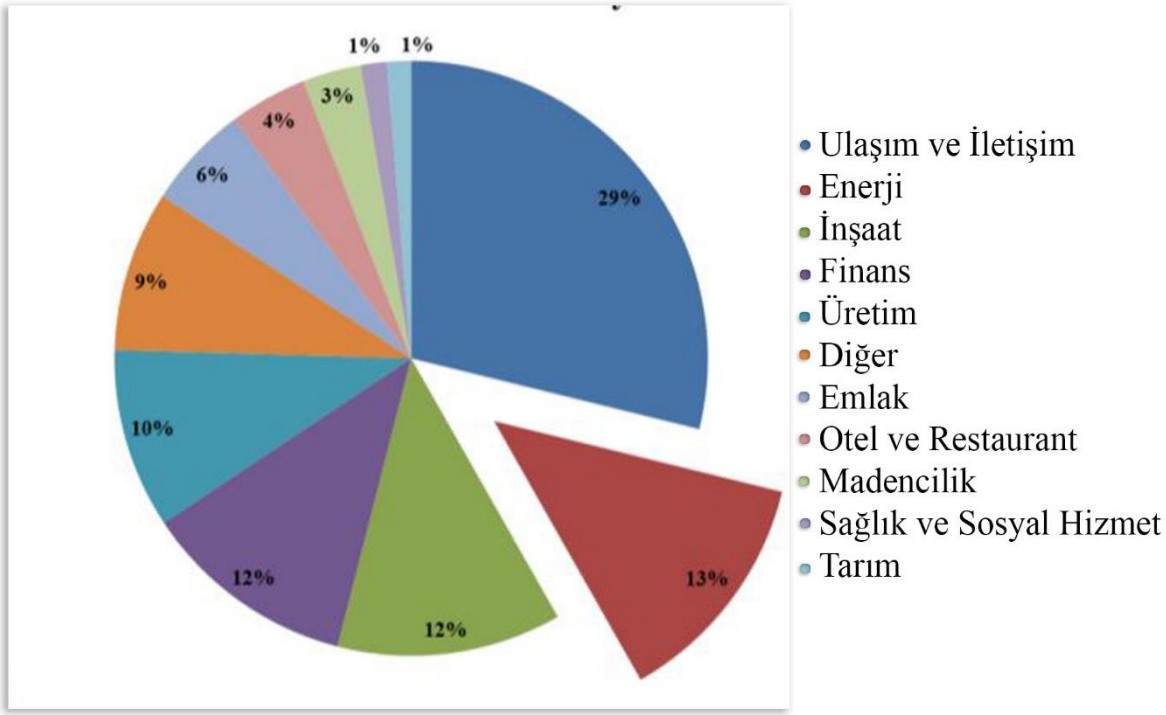
Son olarak çalışmanın sonuç bölümünde, tezin genel bir özeti yapılarak mevcut duruma yönelik değerlendirmelere yer verilecektir. Gürcistan enerji sektöründe ve enerji güzergâhları üzerinde büyük güçlerin rekabetinin, mevcut küresel düzende ne gibi fırsatlar ve riskler doğuracağına dair öngörülere yer verilecektir.

1. GÜRCİSTAN ENERJİ GÖRÜNÜMÜ ve POLİTİKALARI

1.1. Gürcistan Enerji Sektörü

Gürcistan'ın etrafı Azerbaycan haricinde Türkiye ve Rusya'nın güney bölgesi gibi enerji bakımından zengin olmayan ülkelerle çevrilidir. Bu durum, Gürcistan'a çekici bir ihracat olanağı sunmaktadır (Georgian National Investment Agency, 2018a, 3). Ancak Gürcistan, doğal kaynaklar bakımından zengin bir ülke değildir. 2.16 milyon ton kanıtlanmış petrol kaynağına, 1.9 milyar metreküp doğal gaz kaynağına sahiptir. Doğal gaz ve petrol kaynaklarının net ithalatçısıdır. Gürcistan enerjisinin %65'i petrol ve doğal gazdan, %20-30'u hidroelektrik santrallerinden ve çok küçük bir oranı kömür ve odundan elde edilmektedir. Elektrik ihtiyacının %75'ini hidroelektrik santrallerinden karşılamaktadır. Hidroelektrik santrali potansiyelinin hâlihazırda %12'sini üretim alanında harcamaktadır (IEA, 2015, 130).

Gürcistan'da 2009-2012 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımları 2,84 milyar Amerikan dolarıdır. Bu yatırımlar içerisinde sektörel dağılımda enerji sektörü, 405 milyon Amerikan doları ile dördüncü sırada yer almaktaydı. 2013-2015 yılları arasında ise Gürcistan'a toplam doğrudan yatırımlar 4,05 milyar Amerikan dolarıdır (Bkz. Şekil 1). Toplam yatırımlar içerisinde enerji sektörünün payı ise 525 milyon Amerikan doları ile ikinci sıraya yükselmiştir. 2009-2012 dönemine kıyasla, enerji sektörüne doğrudan yabancı yatırımı %42 oranında artış göstermiştir (Gürcistan Enerji Bakanlığı, 2016).

Şekil 1. 2013-2015 yılları arasında Gürcistan'da doğrudan yabancı yatırımları (Gürcistan Enerji Bakanlığı, 2016)

Gürcistan'ın yenilenemez enerji kaynaklarına ek olarak, hatırı sayılır derecede rüzgâr ve güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji potansiyeli de bulunmaktadır. Ancak bu tez konusunu oluşturan elektrik, doğal gaz ve petrol sektörleri olması nedeni ile yenilenebilir enerji kaynaklarına değinilmeyecektir.

Bu bölüm, Gürcistan enerji (elektrik, petrol, doğal gaz) sektörünün genel özelliklerini açıklamakla birlikte Gürcistan enerji sektörünün tarihi ile ilgili kısaca bilgilendirmeyi içermektedir. Bununla birlikte Gürcistan enerji sektöründe, etkili olan aktörler ele alınmaya çalışılacaktır.

1.1.1. Elektrik Sektörü

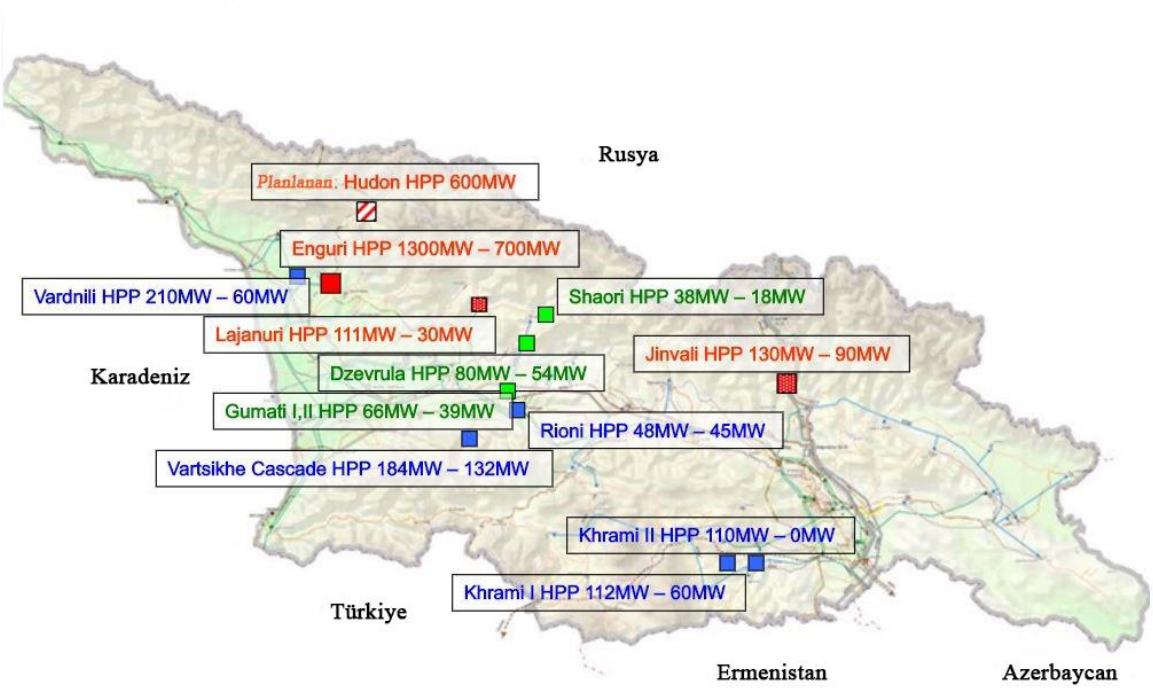
Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanması ile birlikte enerji sektöründe, yenilenme süreci başlamıştır. Esasen bu süreç, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında, yeni dünya sistemine uyum sağlamaya yönelik başlayan reform çabalarının ürünüdür. Bu reform sürecinin en önemli ayağını ise özelleştirme oluşturmaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin bir aracı olarak özelleştirme, devletin ekonomide işletmecilik alanından tümüyle çekilmesi anlamına gelmektedir. Bu haliyle özelleştirme süreci, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmayı hedeflemektedir. Gürcistan'da da 1994 yılından itibaren, ticaretin ve döviz kurunun serbestleştirilmesi ile birlikte özelleştirme ve vergi reformunu içeren bir istikrar programı uygulanmaya başlamıştır. Söz konusu ekonomik istikrar programı ile birlikte ülkedeki ekonomik kalkınmanın temellerinin atıldığını ifade etmek mümkündür (DEİK, 2012, 8).

Gürcistan, su kaynakları bakımından dünyada en zengin ülkelerden biridir. Gürcistan'ın ilk hidroelektrik santrali, Borjomi Vadisi'nde bulunan ve 1898 yılında inşa edilen 103 KW'lık hidroelektrik santralidir. 20. yüzyıla gelindiğinde, Gürcistan'da çok sayıda hidroelektrik santrali inşa edilmiştir. Gürcistan elektrik sektöründe, serbest piyasa ekonomisine uyum çerçevesinde Electrodispecherizacia 2000, Electrogadatsema, Sakenergo 2000, Energogeneracia, Sakanergo, Toptan Enerji Piyasası (*Wholesale Power Market*) gibi birçok enerji şirketi kurulmuştur. 2001'de Toptan Enerji Piyasası'nın yönetimi, beş yıllığına İspanyol şirketi Iber Drola'ya devredilmiştir. 2002 yılında Electrodispecherizacia 2000 ve Elektrogadatsema birleştirilerek, Gürcistan Devlet Elektrik Sistemi'ne (*Georgian State Electric System-GSE*) çevrilmiştir. 2003 yılından 2007 yılına kadar GSE'nin idaresini İrlanda şirketi ESB yürütmüştür (Gürcistan Enerji Bakanlığı, 2018).

Gürcistan'ın su kaynakları bakımından zengin olması, elektrik ihtiyacının %75'inden fazlasını hidroelektrik santralinden karşılamasına olanak sağlamıştır. Elektrik ihtiyacını yaz aylarında karşılamasına rağmen, kış aylarında enerji açığıyla karşılaşmaktadır. Bu nedenle Gürcistan, elektrik üretimi konusunda çeşitliliğe sahip bir ülke değildir. Ancak bu açığını, yeni yapılan hidroelektrik santralleriyle kapatma arayışındadır. Gürcistan'da elektrik üretimi 1990'ların ortalarından beri artış göstererek 2002 yılında %33.6 büyüme oranına ulaşmıştır.

Ancak üretim 2004'te ilk kez, 2012'de ikinci kez %4.9 oranı ile azalma göstermiştir (IEA, 2015, 131).

Gürcistan'da yüksek voltajlı iki elektrik iletim şirketi bulunmaktadır. Bunlar; GSE ve Sakrusenergo'dur. GSE; 330, 220 ve 110 KW'lık hatların ve 500 KW'lık alt istasyonların işletim hakkına sahiptir. Sakrusenergo şirketi ise üretim merkezlerinden doğudaki merkezlere elektrik ulaştıran 500 KW'lık hattın işletim hakkına sahiptir. Sakrusenergo'nun %50'lik hissesi Gürcistan'a ait olup, kalan hisse Rus şirketi RAO-UES (*Russian Joint Stock Company Unified Electricity Systems of Russia)*'e aittir. Enguri ve Vardnili hidroelektrik santralleri dışında tüm elektrik üretim istasyonları özelleştirilmiştir. Bahsedilen iki hidroelektrik santralinin işletimi ise yatırımcılarla özel yönetim anlaşması çerçevesinde düzenlenmiştir.

Şekil 2. Gürcistan'daki hidroelektrik santralleri (Gürcistan Enerji Bakanlığı, 2016)

Gürcistan'ın en büyük elektrik üretim santrali, bir bölümü Abhazya'da bir bölümü Gürcistan'da bulunan dünyanın 2. en derin kemer barajlarından olan Enguri hidroelektrik santralidir (Transparency International Georgia, 2010, 3). Şekil 2'de Enguri hidroelektrik santralinin yanı sıra Ermenistan sınırına ve stratejik açıdan önemli bir noktada bulunan Khrami I ve Khrami II hidroelektrik santralleri de görülmektedir.

Şekil 2'de yer alan, Enguri hidroelektrik santralinin üst kısmında bulunan Khudoni (Hudon) hidroelektrik santrali projesi de Dünya Bankası ve Gürcü hükümeti tarafından fonlanarak inşa edilecektir. Dünya Bankası'na göre proje, hidroelektrik kaynaklarının gelişmesini, Gürcistan'ın yıllık elektrik ihtiyacının %10'dan fazlasını karşılayabilen elektrik miktarını üretmeyi hedeflemektedir ve var olan enerji kaynaklarının %20'sine karşılık gelecektir (Vardiashvili, 2017). Bu santralin, Gürcü enerji sektörünü güçlendirmesi öngörülmektedir. Ayrıca bu santralin, Gürcistan'ın komşu ülkelere elektrik ihraç etmesinin önünü açması beklenmektedir.

Gürcistan'ın enerji politikasında en önemli konulardan biri de hidroelektrik potansiyelinin maksimum seviyeye taşınmasıdır. Bu bakımdan Gürcistan'ın birçok nehrinin potansiyel olarak sadece iç pazar ihtiyacını değil, aynı zamanda şu anki seviyesinden beş kat fazla elektriği ihraç edebileceği öngörülmektedir. 2009 yılında elektrik ihraç etmeye başlayan Gürcistan, potansiyelinin sadece %20'sini ihraç edebilmektedir (Transparency International Georgia, 2010, 3).

Gürcistan'ın hidroelektrik potansiyelinin maksimum seviyeye taşınması hedefi doğrultusunda Gürcü politika yapıcıları, sıklıkla ülkenin enerji güvenliğini sağlamlaştırma yönünde çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Fakat enerji ulaşılabilirliğini dikkate almama hususunda bazı eleştirilere de maruz kaldıkları da açıktır. Khudoni ve diğer yüksek kapasiteli hidroelektrik santralleri, hâlâ eski enerji teknolojisine sahip olup yerel sanayinin rekabet edilemez olması bakımından elektrik vergisini artırma potansiyeline sahiptir (Chipashvili, 2007, 10).

1.1.2. Doğal Gaz Sektörü

Gürcistan, doğal gaz ihtiyacının tamamını ithal etmektedir. Ülkenin en büyük doğal gaz tedarikçisi Azerbaycan'dır. Ancak Azerbaycan'la doğal gaz ticareti, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında artış göstermiştir. 2007 yılında Gürcistan 1750 milyon metreküp doğal gaz tüketmekle birlikte bu gazın %60'ını Rusya'dan, %40'ını ise Azerbaycan'dan ithal etmiştir (Jervalidze, 2010, 3). 2013 yılında ise Gürcistan'ın doğal gaz ithali 2 milyar metreküptür ve bunun yaklaşık %88'i Azerbaycan'dan yapılmıştır (IEA, 2015, 131).

Gürcistan'ın doğal gaz ithalinde, zamanla Rusya'nın yerine Azerbaycan'ı tercih etmesi, 2006 ve 2008 yıllarında yaşadığı enerji arz güvenliği sorunları neticesinde gerçekleşmiştir. Bu noktada, Rusya'dan Gürcistan'a doğal gaz ihraç eden boru hattında 2006 yılı Ocak ayında meydana gelen patlama sonrası Tiflis'e doğal gaz temininin sağlanamaması, Gürcistan hükümetini yeni arayışlara itmiştir. Gürcistan Parlamentosu'nun 2006 yılında aldığı bir kararla Gürcistan enerji sektöründe; gaz ünitelerinin onarılması, bu ünitelerin borçlarının tahsil edilmesi, gaz tedariğinin çeşitlendirilmesi ve liberal bir enerji piyasası düzenlenmesi hedeflenmiştir. Bu tarihten itibaren Gürcü yetkililer, yeni enerji politikası gereğince, alternatif güzergâh arayışına yönelmişlerdir. Hâlihazırda ülkenin doğal gaz ihtiyacının yaklaşık %70'i SOCAR tarafından karşılanmaktadır. Kalan %30'luk kısmı ise tüketicilerin doğal gaz tedarikçilerini kendileri seçtiği ve doğal gaz fiyatlandırmasını müzakere edebildiği serbest piyasa koşullarında sağlanmaktadır.

Şekil 3. Gürcistan petrol ve doğal gaz boru hatları (Galt and Taggart Research, 2012)

Gürcistan doğal gazı üç farklı güzergâhtan tedarik etmektedir. Bunlar; Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı (BTE), Azerbaycan-Gürcistan Gaz Boru Hattı ve Kuzey-Güney Gaz Boru Hattı'dır. Gürcistan, Azerbaycan Şahdeniz Uluslararası Konsorsiyumu ile yapılan anlaşma gereğince Şekil 3'te mavi çizgi ile gösterilen BTE doğal gaz boru hattından geçen doğal gazın %5'ini kullanabilmektedir. Siyah çizgi ile belirtilen Rusya'dan Ermenistan'a ulaştırılan doğal gaz ise Kuzey-Güney Gaz Boru Hattı'nı göstermektedir (Şekil 3). Bahsedilen boru hattından geçen doğal gazın %10'u Gürcistan'da tüketilmektedir. Azerbaycan-Gürcistan Doğal Gaz Boru Hattı ise Sovyetler döneminden kalma eski bir boru hattıdır ve kapasitesinin yükseltilmesi mümkün gözükmemektedir.

1.1.3. Petrol Sektörü

Gürcistan enerji tüketiminin yaklaşık %30'unu petrol ürünlerinden karşılamaktadır. Ülke, ham petrol ve petrol ürünlerinin tamamını ithal etmektedir. İthalat yapılan başlıca ülkeler; Azerbaycan, Rusya, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Türkmenistan'dır. Gürcistan'ın ana petrol boru hatları ise Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı (*The Western Route Export Pipeline-WREP*) ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı'dır (Bkz. Şekil 3).

Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı, 1999 yılında açılmıştır. Uluslararası Petrol Konsorsiyumu'nun Gürcistan'a yaptığı ilk yatırımdır. BTC Petrol Boru Hattı ise 2006 yılında açılmıştır. Bahsedilen bu iki boru hattı ve BTE Doğal Gaz Boru Hattı'nın en büyük yatırımcısı ve işletim hakkına sahip şirketi İngiliz Petrol Şirketi (*British Petroleum-BP*)'dir. BP bölgede 19 yıldır faaliyetlerini sürdürmektedir.

1.2. Gürcistan Enerji Politikasının Ana Aktörleri

Gürcistan enerji politikalarından sorumlu kuruluş, Gürcistan Enerji Bakanlığı'dır. Bakanlık; ulusal enerji politikalarının taslağını oluşturma, taslağın onaylanması için Parlamento'ya sunma, kısa-orta-uzun dönem stratejiler geliştirme ve uygulama ile ülkenin enerji sektörü ile ilgili önceliklerin belirlenmesi gibi görevlere sahiptir.

Gürcistan Enerji Bakanlığı'nın düzenleyici bağlı kuruluşu olan Gürcistan Ulusal Enerji ve Su Tedariği Düzenleme Komisyonu (*Georgian National Energy and Water Supply Regulatory Commission- GNEWRC*) ise enerji sektöründeki faaliyetlerde, kanunlara uygun olarak ruhsat verilmesinden sorumludur. Elektrik sektöründe, 13 MW'nin altındaki hidroelektrik santralleri dışındaki elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımı gibi faaliyetlerde ruhsat zorunluluğu vardır. Bu faaliyetler dışındaki doğal gaz tedariği ve elektrik ihracat/ithalat faaliyetleri denetimden mahrumdur. Bu kapsamdaki faaliyetler için herhangi bir ruhsata gerek yoktur (EBRD, 2018a, 148).

Gürcistan enerji politikalarında aktif olan bir diğer aktör, Gürcistan Petrol ve Doğal Gaz Kurumu'dur. GOGC, 2006 yılında Enerji Bakanlığı'nın emriyle Gürcistan Uluslararası Petrol Kurumu, Gürcistan Uluslararası Gaz Kurumu ve Saknavtobi'nin birleştirilmesi ile kurulmuştur. GOGC'nin amaçları arasında ucuz ve güvenilir enerji kaynakları sağlama konusunda ulusal gaz şirketleri ile iş birliği yürütmek, enerji ulaşım ağlarını geliştirmek, enerji projelerine yatırıma dikkat çekerek ülkenin sürdürülebilir gelişmesine katkıda bulunmak yer almaktadır (GOGC, 2018a). Gürcistan enerji piyasasında etkin olan bir diğer aktör ise Gürcistan Gaz Ulaştırma Şirketi (*Georgian Gas Transportation Company*)'dir. Gaz Ulaştırma Şirketi, GOGC'den tamamen farklı olarak çeşitli tüketicilere gaz ulaşımıyla görevli bir devlet şirketidir.

Çalışmanın bir sonraki bölümü, Kafkasya'nın jeostratejik önemine değinerek büyük güçlerin bu bölgedeki enerji projelerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu çerçevede tez konusunu oluşturan Gürcistan'ın ABD, AB ve Rusya açısından önemi incelenecek ve bu ülkelerin Gürcistan enerji sektöründeki varlığı ele alınmaya çalışılacaktır.

2. BÜYÜK GÜÇLERİN KAFKASYA'DA ENERJİ REKABETİ

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte uluslararası sistemdeki değişim, Kafkasya gibi alt bölgelerin rekabet sahası haline gelmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş boyunca hâkim olan çift kutuplu sistem yerini ABD liderliğinde tek kutuplu bir yapıya bırakırken, aynı zamanda bu yapının geçici olduğu ve çok kutupluluğa dönüşeceğini iddia edenler de olmuştur (Krauthammer, 1991, 24).

Neo-realist akımın savunucularına göre, iki kutuplu dünya düzeninde, küçük devletlerin hareket alanı sınırlanırken, çok kutuplu dünya düzeninde bölgesel güçler ve küçük devletler daha geniş bir hareket alanına sahip olmaktadır. Çok kutuplu dünya düzeninde, pek çok ülkenin nasıl bir dış politika izleyeceğini değerlendirmek zorlaşacağı gibi, 19. yüzyıl Avrupası'ndakine benzer yerel çatışmaların, büyük çapta savaşlara dönüşme riski de oldukça yüksek olacaktır (Waltz, 1993, 189-193).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından itibaren günümüze kadar Kafkasya bölgesi de çok uluslu ve farklı dine mensup grupları bir arada bulundurması nedeniyle çeşitli çatışmalara sahne olmuştur. Bölgedeki çatışmalar aynı zamanda, bölgenin zengin enerji kaynaklarına sahip olması nedeniyle büyük güçler tarafından yakından takip edilmiştir. Özellikle bölgenin zengin enerji kaynaklarının, uluslararası pazarlara ulaştırılması konusunda, hangi güzergâhların kullanılacağı üzerine yürütülen rekabet, bölgede büyük güçleri karşı karşıya getiren önemli bir konu haline gelmiştir. Bu noktada, bölgedeki çatışmalara karşı geliştirilen politikalar, devletlerin enerji çıkarları üzerinden de şekillenmiştir.

Kafkasya bölgesi, bir ayağı Avrasya'nın en zengin ve en çok sanayileşmiş batı ucunda, diğer ayağı sanayinin ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarına ev sahipliği yapan doğu ucunda yer almaktadır. Kafkasya, ortaya çıkan bu ulaşım ağının merkezinde bulunması nedeniyle küresel güçlerin doğrudan müdahil olduğu bir alanı ifade etmektedir. Üstelik güvenlik ve tarihi hırslar açısından en yakın ve en güçlü üç komşusu olan Rusya, Türkiye ve İran için de önemli konumdadır. Fakat "Avrasya Balkanları" nın ekonomik potansiyel olarak bütün

bunlardan daha da önemli bir yeri vardır. Bu bölgede, önemli metaller ve altının yanı sıra, çok büyük doğal gaz ve petrol rezervleri bulunmaktadır (Brzezinski, 2005, 177-178).

Çalışmanın bu bölümünde, Kafkasya bölgesindeki enerji rekabetinde, hangi aktörlerin yer aldığı ele alınacak ve bunların, Gürcistan özelinde, Kafkasya ve Hazar bölgesindeki politikalarının neler olduğu üzerinde tartışma yürütülecektir. Kafkasya bölgesindeki nüfuz mücadelesinde Rusya, ABD ve AB küresel aktörler iken, Türkiye, İran ve Azerbaycan bölgesel aktörlerdir. Rusya'nın tarihsel avantajla bölgedeki hâkimiyetini sürdürme çabası, bölge dışı aktör olan ABD'nin enerji ve güvenlik alanında bölgedeki etkin tutumu ve AB'nin yumuşak güç unsurlarıyla bölgede ekonomik ve ticarî aktör olarak var olma çabası, Kafkasya rekabet sahasında, küresel aktörlerin başlıca faaliyetlerini oluşturmaktadır.

ABD bölgedeki varlığını, Soğuk Savaş sonrasında, enerji alanında çeşitli projelerle pekiştirirken, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra bölgede askerî varlığını da artırmıştır. Soğuk Savaş sonrasında, Sovyetler Birliği'nin çekilmesi ile ABD'nin, Kafkasya bölgesinde yer almaya ve bölgeyi şekillendirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu çabada, Amerikan dış politikasının ve jeopolitik hesapların öncelikli alanları enerji ve güvenliktir. ABD'nin Rusya'dan bağımsız bir enerji ilişkileri ağı kurmak adına uluslararası şirketleri ve piyasa ekonomisini gündeme taşıdığı görülmektedir (Çelikpala, 2011, 299). BTC Petrol Boru Hattı ve Hazar üzerinden Batı'ya nakledilecek hatlar sayesinde Rusya'ya alternatif enerji ağlarının kurulması, ABD'nin Kafkasya'da öncelikli politikalarını oluşturmuştur. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ise ABD'nin Kafkasya bölgesinde daha aktif olduğu görülmüştür. Gürcistan'daki Gül Devrimi'ne müdahil olması, ABD Kongresi tarafından Azerbaycan'a yardım ambargosunun kaldırılması gibi konular buna örnek gösterilebilir.

Kafkasya'yı jeopolitik ve jeoekonomik bağlamda etkileyen bir diğer küresel aktör de Rusya'dır. Rusya'nın 1992 yılından sonra uygulamaya koyduğu "yakın çevre" politikası ile bölgeye yaklaştığı söylenebilir. Bununla birlikte Rusya, tarihsel geçmişi nedeniyle bölge ülkeleri ile siyasi ve ekonomik bağları kolaylıkla kurabilme avantajına da sahiptir.

AB ise Kafkasya bölgesine yönelik, 2003 Şubat ayına kadar, ABD ile kıyaslandığında, herhangi bir stratejiye sahip değildir. Bu tarihten sonra, Güney Kafkasya,

Avrupa Parlamentosu tarafından stratejik önemi haiz bir bölge olarak kabul edilmiştir. Ancak esasen AB ülkelerinin bölge ile ilişkisi ulusal çıkarlardan ziyade ekonomik çıkarlar üzerinden şekillenmiştir (Darchiashvili, 2003, 125).

Çalışmanın bu bölümünde, bu aktörlerin, Kafkasya'daki enerji politikaları irdelenmeye çalışılacaktır. ABD, Rusya ve AB'nin Kafkasya'da enerji alanında ne gibi çıkarları olduğu sorusuna yanıt aranacaktır. Bölge devletlerinden Gürcistan'ın jeopolitik öneminin büyük güçler tarafından nasıl yönetilmeye çalışıldığı üzerine yoğunlaşılacaktır.

2.1. ABD'nin Güney Kafkasya'da Enerji Politikaları

2.1.1. ABD için Enerji ve Kafkasya'nın Önemi

ABD, Kafkasya bölgesindeki enerji yarışında önemli bir küresel aktör olarak yer almaktadır. Bunun sebepleri arasında, hiç şüphe yok ki, ülkenin artan enerji ihtiyacı ve bunu karşılamak için potansiyel Hazar bölgesinin çekiciliği yatmaktadır.

ABD, dünyadaki en büyük doğal gaz tüketicisidir. Bununla birlikte, ABD, dünyada en büyük petrol üreticilerinden biri olsa da, ihtiyacın yüksek olması nedeniyle en büyük petrol ithalatçısı konumundadır (The World Factbook, 2017). 30 Mart 2011'de Beyaz Saray tarafından yayınlanan Enerji Geleceğinin Güvenliği ile ilgili raporda petrole bağımlılığın azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme söz konusu olsa da, yine de dünya enerji talebinde petrol ve doğal gaz önemini sürdürmektedir (White House, 2011). 2013 yılında ABD'nin enerji üretiminin %30'u doğal gazdan, %24.8'i petrolden sağlanmıştır (IEA, 2014, 21).

ABD enerji ihtiyacını; Suudi Arabistan, Körfez bölgesi ve Irak petrollerinin bulunduğu bölgelerden sağlamaktadır. Bu bölgelerin istikrarsız yapısı düşünüldüğünde, artan enerji talebi ile birlikte ABD'nin, daha güvenli bir ortam sunan Hazar Havzası'na

yönelmeyi tercih ettiği görülebilir. Hazar Havzası, dünyanın kanıtlanmış petrol kaynaklarının üçte ikisinden çoğuna ve tespit edilmiş doğal gaz kaynaklarının %40'tan fazlasına ev sahipliği yapmaktadır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, ABD'nin Kafkasya bölgesine yönelik politikalarında enerji, stratejik bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Soğuk Savaş sonrasında, ABD'nin süper güç olarak dünya siyasetindeki konumu, Kafkasya bölgesinde etkin politikalar geliştirmesinin önünü açmıştır. Bununla birlikte bu süper güç konumunu sürdürebilmek için başka devletlerin hareket alanını sınırlayabilecek faaliyetler de ABD ulusal güvenlik stratejilerinde yer almıştır.

2.1.2. Sovyet Birliği Sonrası ABD'nin Kafkasya'daki Enerji Varlığı

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya bölgesindeki politikalarını, 11 Eylül 2001 terör saldırısından önceki ve sonraki yıllar olmak üzere iki döneme ayırabiliriz. Birinci dönemde ABD dış politikası; ekonomi-politik faktörler çerçevesinde şekillenmiştir. Bu anlamda ABD, bölge ülkelerine demokrasi ve liberal ekonomiye geçişte ekonomik destek sağlanması, herhangi bir bölgesel gücün hâkimiyetinin önlenmesi ve bölgeye yatırım yapan Amerikan şirketleri ve bunların ticari çıkarlarının korunması yönünde politika geliştirmiştir. İkinci dönemde ise ABD dış politikası; 11 Eylül sonrasında gerçekleştirilen Afganistan operasyonu ile daha stratejik bir boyut kazanarak ekonomik çıkarların yanında güvenlik kaygılarının da ön plana çıktığı bir ortamda şekillenmiştir (Arı ve Pirinççi, 2010, 296). Çalışmamızın konusu, 11 Eylül saldırılarından sonraki dönemi içermekle birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılmasından itibaren, ABD'nin bölgeye yönelik politikalarını da özetlemeye çalışacaktır.

ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, bağımsızlığını yeni kazanan devletleri tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. ABD başta Güney Kafkasya ülkeleri olmak üzere bağımsızlığını yeni kazanan ülkelere ekonomik yardımda bulunarak Rusya ve İran gibi devletlere karşı bu ülkelerin yanında olduğunu göstermiştir. ABD'nin bölgeye yönelik politikalarının merkezinde, Rusya ve İran'ın Hazar enerji kaynaklarına giden en kestirme

güzergâh olarak görülen Güney Kafkasya'da hegemonya kurmasını önlemek yer almaktadır (Kauzlarich, 2001, 6).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, ABD'nin Güney Kafkasya politikası, Rusya'ya öncelik veren politika izlemesi ve enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması gibi konuları içermiştir. Bununla birlikte ABD dış politikasının bu yönde şekillenmesinde, ABD karar alma sürecinde etkisi göz ardı edilemeyecek kadar büyük olan Ermeni diasporasının ve bölgeye yönelik ekonomik çıkarları bulunan ABD enerji şirketlerinin de payı vardır (Baban ve Shiriyev, 2010, 94). ABD'nin 1990'ların ilk yarısında Güney Kafkasya'ya yönelik Rusya ile iş birliği temelinde bir ilişki geliştirdiği söylenebilir. Bunda Rusya'daki Atlantikçi siyasi elitin varlığının yanında, ABD'nin "Önce Rusya (Russia First)" politikası ile Moskova'dan bağımsız hareket etmekten kaçınması etkili olmuştur. Bu politika ile ABD'nin, Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde yer alan petrol ve doğal gaz rezervlerine ulaşmayı sağlayacak aktif politikalar izlemekten kaçındığı görülmüştür (Cohen, 1997).

ABD'nin Güney Kafkasya bölgesindeki enerji politikalarının, 1990'ların ortalarından itibaren ABD dış politikasını yönlendiren bir unsur haline geldiği söylenebilir. 1994 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi'nin (SOCAR) uluslararası petrol şirketlerinden oluşan konsorsiyum ile 30 yıllık petrol üretimini kapsayan anlaşma imzalaması, bölgede enerji odaklı politikaların geliştirilmesine yol açmıştır.

Bu noktada ABD'nin bölgeye yönelik çıkarları nedir ve bu çıkarlar doğrultusunda hangi politikaları uygulamıştır sorusu sorulduğunda verilebilecek yanıt şudur: Orta Asya bölgesi bir enerji şişesi olarak düşünüldüğünde Güney Kafkasya bölgesi bu şişenin boğazı konumundadır (Cornell, Starr ve Treseteli, 2015, 14-15). ABD yönetimi için 1990'ların ortalarından itibaren bu boğazı elde etme fikri daha fazla önem kazanmıştır. Bu doğrultuda, Amerikan Savunma Bakanlığı, 1994 yılında Güney Kafkasya bölgesini stratejik açıdan önemli bir bölge olarak belirlemiştir (Cornell, 2005, 111). 1999 yılında görüşmeleri başlayan BTC Petrol Boru Hattı projesi ise ABD'nin bölgeye yönelik gerçekleştirdiği aktif enerji politikalarının bir tezahürüdür.

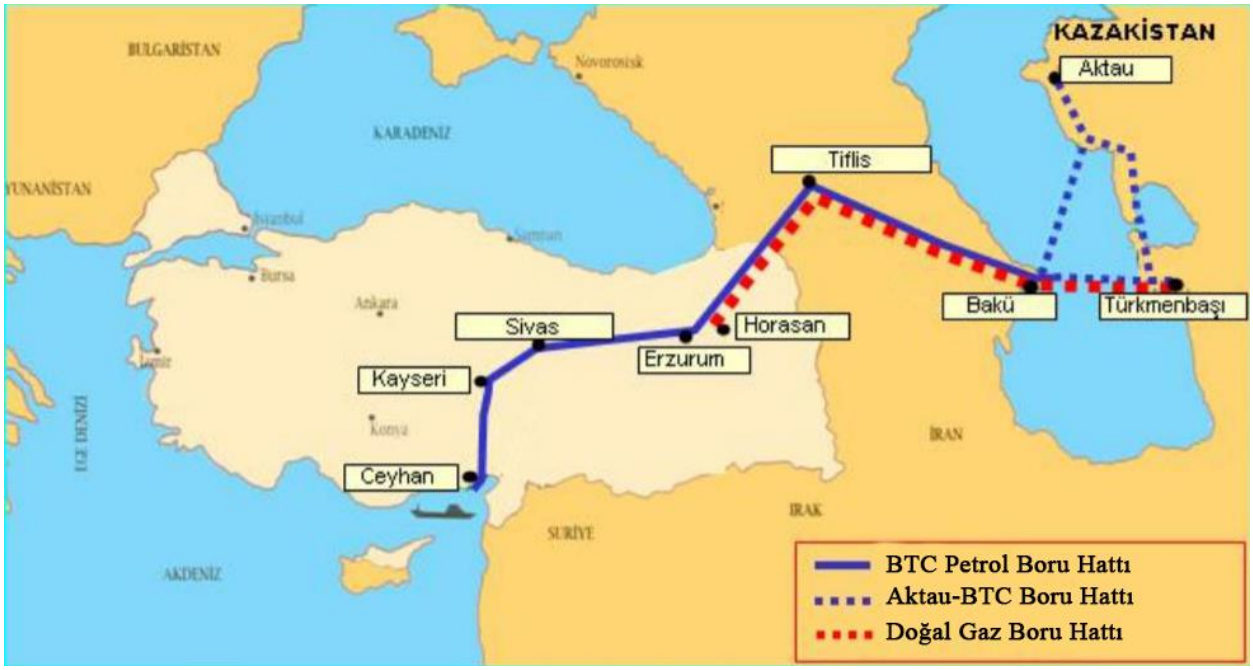
2.1.3. 11 Eylül 2001 Sonrası ABD'nin Kafkasya'daki Enerji Varlığı

ABD 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra, bölgede askeri olarak varlığını artırmıştır. Bununla beraber Amerikan firmalarının Hazar Havzası'ndaki enerji tedarikçilerine karşı ilgisi artarak devam etmiştir. Özelikle Gül Devrimi'nden sonra ABD, Güney Kafkasya'yı, Balkanlar'dan Orta Asya'ya bir güvenlik ve istikrar koridoru oluşturma ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (*North Atlantic Treaty Organization-NATO*)'nün genişlemesi bağlamında daha büyük bir stratejinin parçası olarak değerlendirmeye başlamıştır (Tibold ve Cillessen, 2006, 47).

ABD'nin Avrasya coğrafyasındaki jeostratejik çıkarları, Rusya'nın genişleme ihtimali üzerinden değerlendirilebilir. Rusya'nın genişlemesinin bir sonucu olarak bölgenin zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına ulaşımı tehlikeye girecektir. Bu anlamda ABD'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki hedeflerine bakarsak; bölgede faaliyette bulunan Amerikan şirketlerinin ticari çıkarlarının korunması ve Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması olarak ifade edilebilir (Arı ve Pirinççi, 2010, 300). ABD için Kafkasya ve Orta Asya'da İran veya Rusya'nın varlığı, bu coğrafyada demokrasi ve serbest piyasanın gelişimini tehlikeye sokabilecek tehdit unsurlardır. ABD'nin Azerbaycan ile beraber Türkmenistan'ın da Gürcistan ve Türkiye üzerinden geçen hatlarla Avrupa'ya ve dünya piyasalarına bağlanmasını ve doğal olarak Rusya, Çin ve İran'ın mümkün olan en üst düzeyde dışarıda tutulmasını arzuladığı görülmektedir (Bilgin, 2011, 8).

Bu noktada, ABD'nin, Gürcistan'a yönelik politikalarında enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasındaki transit ülke pozisyonu önem arz etmektedir. Gürcistan, Karadeniz'e kıyısı olan tek Kafkasya ülkesidir ve bu konumu ile ABD için Rusya'nın, Karadeniz'de de etkin olabilmesinin önünü kesmesi açısından önemlidir. ABD için en kötü senaryo, bu hat üzerinde bulunan Gürcistan'da Rusya'nın nüfuzunu artırmasıdır. ABD açısından Gürcistan'ın demokratikleşmesi, iç istikrarı ve Rusya'nın bu ülkeye müdahaleleri karşısında tüm Batı dünyasının Gürcistan'a destek vermesi gerekmektedir (Kucera, 2008).

Bu çerçevede, ABD'nin bölgedeki hedeflerine ulaşmada geliştirdiği araçlardan en önemlisini Doğu-Batı Enerji Koridoru oluşturmaktadır. Hazar enerji kaynaklarının dünya pazarlarına naklinin, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve ABD arasında Doğu-Batı Enerji Koridoru girişimiyle başarıya ulaşması hedeflenmiştir. Doğu-Batı Enerji Koridoru; Trans-Hazar ve Trans-Kafkasya petrol ve doğal gaz boru hatlarının yapımına dayanmaktadır. Doğu-Batı Enerji Koridorunun bileşenlerini; BTC Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı ile Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı projeleri oluşturmaktadır (Şekil 4) (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2018a).

Şekil 4. BTC, BTE ve Trans - Hazar Boru Hatları (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2018b)

BTC Petrol Boru Hattı; Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın ABD Başkanı Clinton'ın da katılımıyla Hazar petrolünün dünya pazarlarına taşınması amacıyla Kasım 1999 tarihinde bir boru hattı inşa etme noktasında anlaşmaları neticesinde doğmuştur. BTC Petrol Boru Hattı'nın Gürcistan ayağı, 2005 yılında tamamlanmakla birlikte 2006 yılında Ceyhan'a ilk petrol akışı sağlanmıştır. 2008 yılında ise Kazak petrolü, BTC Petrol Boru Hattı'na bağlanmıştır. Bu durum, bir taraftan, Kazakistan'ın Rusya'ya sattığı gazın alternatif

bir güzergâh bulmasına olanak sağlarken, diğer taraftan, Rusya'nın Avrupa üzerindeki tekelini kırması hedefini güçlendirmiştir.

Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun BTC Petrol Boru Hattı'ndan sonra ikinci sacayağı, BTE Doğal Gaz Boru Hattı'dır. BTE Boru Hattı'nın Gürcistan ayağı Aralık 2006'da tamamlanmakla birlikte Türkiye'ye ilk gaz akışı, 3 Temmuz 2007 tarihinde sağlanmıştır. ABD ve AB ülkeleri, BTC ve BTE boru hatları ile bölgede Rusya ve İran'a karşı önemli bir kazanım elde etmiştir. ABD ve AB'nin Doğu-Batı Enerji Koridoru kapsamında geliştirdiği bir diğer bileşen ise Nabucco Projesi'dir. Ancak bu konuya AB'nin Güney Kafkasya'da enerji politikaları bölümünde değinilecektir.

Doğu-Batı Enerji Koridoru politikası, Rusya'nın karşı hamlelerinden olumsuz yönde etkilenmektedir. Batıya doğru bir enerji akışının sağlanması karşısında Rusya, bölge devletlerini kendi safına çekecek açılımlarda bulunmakta ve alternatif enerji hatlarının oluşturulması için çaba sarf etmektedir. Bu çerçevede Rusya, BTC ve BTE boru hatlarının faaliyete geçmesine karşı fazla etkili politikalar üretemese de, Nabucco'ya karşı Güney Akım Boru Hattı projesini geliştirmiştir.

ABD'nin bölgedeki enerji politikalarına karşılık Rusya'nın hamlelerinden bir diğeri, 2003 yılı Temmuz ayında Gürcistan ile Gürcistan'daki elektrik ve doğal gaz sektörlerinde üstünlük kuran 25 yıllık stratejik iş birliği anlaşması imzalamasıdır. İlginçtir ki bundan birkaç ay sonra ABD destekli Gül Devrimi yaşanmıştır. ABD'nin, 11 Eylül saldırılarından sonra, Gürcistan'da askeri varlığını artırmasının yanında, ekonomik çıkarlarını zedeleyecek adımlar karşısında da siyasi açıdan nüfuzunu korumaya çalıştığı görülmüştür.

ABD'nin Gül Devrimi ile siyasi olarak müdahil olduğu Gürcistan'a ekonomik açıdan yön vermesi devam etmiştir. 2004 Ağustos tarihinde başlamış olan Gürcistan'ın ulusal boru hattı sisteminin özelleştirilmesi kampanyası da, 10 Mayıs 2005'te, Bush'un Gürcistan'ı ziyaret ederek boru hattı sisteminin devlet yönetiminde kalmasını kuvvetle tavsiye etmesiyle sonlanmıştır (Jervalidze, 2006, 6). 2005 yılında, Amerikan Milenyum Görevi Şirketi (*Millennium Challange Corporation-MCC*)'nin Gürcistan boru hatlarının onarımı için 49,5

milyon Amerikan doları yardım anlaşması ise ABD'nin Gürcistan'da enerji alanındaki hedeflerine ulaşmada Rusya'ya karşı elini kuvvetlendiren bir gelişme olmuştur.

Gürcistan Dışişleri Bakanlığı'nda, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (*United States Agency for International Development-USAID*) ile sözleşmeleri yürüten uzman Liana Jervalidze, Gazprom'un Gürcistan'ın ulusal boru hattı şebekesini satın almak istemesinin nedenini, Rusya'nın Gazprom kontrolünde olan bir Kuzey-Güney hattı oluşturma stratejisiyle açıklamaktadır. Bununla birlikte, Gürcistan boru hattı şebekesinin Gazprom'un kontrolüne geçmesinin, Şah Deniz gazı pazarını etkisiz hale getirmeyi amaçladığını da ifade etmiştir. Jervalidze'ye göre Rusya, Gürcistan ulusal şebekesini satın alamadığı için "oyunun" 2006 yılına kadar olan kısmını kaybetmiştir. Ancak 2008 yılı durumu Rusya lehine değiştiren gelişmelere sahne olmuştur (Jervalizde, 2006, 39).

2008'de NATO'nun, Gürcistan ve Ukrayna'ya Üyelik Aksiyon Planı önerme çalışmaları, Rusya tarafından ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. Bu beyanatın ardından, Ağustos 2008'de Rusya, Gürcistan'a askeri müdahalede bulunmuş ve Güney Osetya ile Abhazya'yı işgal etmiştir.

2.2. Rusya'nın Güney Kafkasya'da Enerji Politikaları

Kafkasya bölgesindeki enerji rekabetinde etkin olan bir diğer aktör de Rusya Federasyonu'dur. Sovyetler Birliği'nin ardılı bir devlet olması ve bölge ile yakın tarihi, kültürel, ekonomik bağları bulunması nedeniyle Rusya, bölgedeki enerji meselelerinde söz sahibi olmaya çalışmaktadır. İşbu sebepten dolayı Rusya için Kafkasya bölgesinin önemine değinilecektir. Rusya'nın Güney Kafkasya bölgesine yönelik nasıl bir politika yürüttüğü tarihsel olarak kısaca açıklanmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Rusya için Kafkasya'nın Önemi

Rusların Kafkasya'ya ilgisi, Çarlık Rusya'nın sıcak denizlere ulaşma hedefi kapsamında, 19. yüzyılda başlamıştır. Ruslar, bu dönemde, Güney Kafkasya'nın büyük bölümünü hâkimiyeti altına almıştır. Sovyetler Birliği dönemine gelindiğinde Kafkasya, Ruslar için ileri bir karakol görevi üstlenerek, çok sayıda Rus askerine ve üssüne ev sahipliği yapmıştır. Bununla birlikte Rusya'da üretilen petrolün %83,1'ine ev sahipliği yapan Bakü ile birlikte Kafkasya bölgesi, gerek Ruslar açısından gerekse diğer büyük devletler açısından stratejik önemi haiz bir bölge haline gelmiştir (Qafarov, 2008, 143). Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Rusya, Güney Kafkasya'da bağımsızlığını kazanan devletleri tanımak durumunda kalmıştır. Ancak Kafkasya, Ruslar açısından enerji başta olmak üzere birçok alanda hayati öneme sahip bölge olma konumunu devam ettirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Rusya, Kafkasya gibi "yakın çevresi"ni oluşturan bölgelerden tamamen çekilmiştir. Burada "yakın çevre" kavramına değinmek yerinde olacaktır. Yakın çevre; eski Sovyet coğrafyasını kapsayan ve Rusya'nın öncelikli alan olarak belirlediği bölgelerdir. Rusya, bu bölgelerde, Rus halkının haklarının savunulması, siyasi, ekonomik, kültürel bağların geliştirilmesi gibi geniş bir politika izlemektedir. Rusya kurulduğundan beri, Rusya'nın dış politika algısını, mevcut uluslararası sistemi Rusya'nın nasıl yorumladığını ortaya koyan Ulusal Doktrin, Askeri Doktrin ve Dış Politika Konsepti gibi belgeler de "yakın çevre" kavramını tanımlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Rusya, Kafkasya başta olmak üzere diğer "yakın çevresi"nde bulunan ve bağımsızlığını ilan eden ülkeleri tanıyarak diyalog ve iş birliği içerisinde ilişkilerini sürdürmeye çalışmıştır. Diğer taraftan, Rusya'nın bu çekilme politikası, yıllardır kendi hâkimiyeti altındaki bölgelerde, herhangi bir büyük gücün siyasi, ekonomik ve askeri olarak etkin olmasına karşı da bir pozisyonu içermektedir. Rusya'nın "yakın çevre" politikası, Moskova'nın emperyalist hedeflerine dair kuşkuları artırması nedeniyle endişe verici olarak görülmüştür (Valdez, 1995, 84-110). Başta Çeçen Savaşı olmak üzere, Rusya'nın bölgedeki askeri varlığını azaltmaması, Gürcistan'daki etnik temelli çatışmalara taraf olması gibi konular, Rusya'nın, bu geri çekilme politikasının inandırıcılığının önündeki önemli engellerden olmuştur.

Rusya'nın Kafkasya politikası, 2000'li yıllarda, 1990'lı yıllara göre daha farklı söylemler ve çıkarlar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu nedenle Rusya'nın mevcut Kafkasya politikasının daha iyi anlaşılabilmesi için 1999'dan sonra Rusya'nın izlediği politikaların neden ve nasıl değiştiğinin de ortaya konulması gerekir. Rusya, 1999'dan sonra Kafkasya'ya yönelik politikasında değişikliğe giderek emperyalist müdahaleci bir politikaya yönelmiştir. Rusya için Kafkasya'ya hâkim olmak onu hem Orta Doğu'ya ve Basra Körfezi'ne hem de Akdeniz ve Balkanlar'a yaklaştıracaktır (Tanrısever, 2012, 173).

Rusya'nın Kafkasya politikası, 1999 yılı sonu itibari ile Vladimir Putin'in liderliğinde değişikliğe uğramıştır. Kosova Savaşı ve 1999 NATO Zirvesi gibi uluslararası gelişmeler de buna ortam hazırlamıştır. Rusya'nın bu yeni politikası, federal bölgeler üzerindeki etkinliğini artırma, "yakın çevresi"ne yönelik tek taraflı hareket edebileceği bir ortam oluşturma gibi emperyalist hedefleri barındırmaktadır. Rusya'nın bu yeni politikasında başvurduğu araçlar, siyasi ve askeri olduğu kadar ekonomik konuları da içermektedir. Rusya "yakın çevresi"ne karşı, özellikle enerji konusunda emperyalist politikalar izleme yolunu seçmiştir. Bunda Rusya'nın, doğal gaz zengini bir ülke olması etkili olmuştur. Bu noktada, Rusya'nın Gürcistan özelinde Kafkasya bölgesine yönelik enerji politikalarını açıklamadan önce, Rusya için enerjinin önemi ve Rusya'nın Kafkasya bölgesindeki enerji varlığına değinmek gerekebilir.

2.2.2. Rusya'nın Kafkasya'da Enerji Varlığı

Rusya'nın ithalatında enerji büyük bir öneme sahiptir. 2003 yılında petrol ve doğal gaz sektörü Rusya'nın GSMH'sinin %25'inden fazlasını oluşturmaktadır. 2016 yılında ise Rusya federal bütçe gelirlerinin %36'sı petrol ve doğal gaz faaliyetinden karşılanmıştır (EIA, 2017). Rusya için enerji sektörü ticari kazançtan daha fazla anlam ifade etmektedir. Enerji, Rusya'nın dünyadaki siyasi nüfuzunda ve istikrarında önemli sacayaklarından biri olmuştur (Nedea, 2013, 1).

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında, eski Sovyet cumhuriyetlerindeki petrol ve doğal gaz rezervlerinin dünya pazarlarına nakli, tüm yatırımcıların ilgilendiği bir konu haline gelmiştir. Bu süreçte, başta Amerikan ve İngiliz şirketler olmak üzere, birçok Avrupalı ve Asyalı şirket, bağımsızlığını ilan eden yeni devletlerde yatırım yapmak ve buralardaki zengin enerji kaynaklarını üretip uluslararası piyasalara ulaştırabilmek için büyük bir mücadeleye girişmişlerdir (Pamir, 2011, 345).

Siyasi açıdan bakılacak olursa, Batılı liderler ile beraber yerel liderler, bu kaynakların çıkartılması ve dünya pazarlarına ihracı konusunda anlaşmışlardır. Ancak önemli olan mesele, bu enerji kaynaklarının naklinde belirlenecek güzergâh üzerine yoğunlaşmıştır. Bu konu özellikle Kafkasya bölgesindeki etrafı büyük devletlerle çevrili küçük devletlerin, dünya sahnesinde bağımsız bir aktör olmayı başarıp başaramayacaklarını belirleme noktasında önemli olmuştur (Cornell, 2009, 132).

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Rusya'nın, Kafkasya ve Orta Asya bölgesinde enerji alanındaki varlığı, bu bölgelerdeki enerji boru hatlarının Rusya'nın kontrolünden çıkması nedeniyle azalmıştır. 1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde, Azerbaycan ve uluslararası konsorsiyum arasında yapılan Yüzyıl Anlaşması'yla, Hazar enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara aktarılması amacıyla yeni boru hatları yapımı ihtiyacı doğmuştur. Bu, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında, büyük güçleri bölgede karşı karşıya getiren ilk gelişme olarak gösterilebilir. Bu yarışı, 1999 yılında ABD desteğiyle yapımı başlayan BTC Petrol Boru Hattının, Rusya ve İran'ı dışladığı için bölgede, Rusya'nın etkinliğini kırması sebebiyle Batılı müttefiklerin kazandığı söylenebilir.

2.2.3. Putin'in Emperyalist Dış Politika Temelinde Enerji Yayılmacılığı

Rusya, 2000'li yıllara gelindiğinde, özellikle Gazprom üzerinden eski Sovyet coğrafyasındaki varlığını sürdürmek istemektedir. Moskova eski Sovyet ülkelerinin halklarının ve liderlerinin isteklerine bakmaksızın, buradaki nüfuzunu artırarak Avrupa'ya yeniden dönme arayışındadır. Açık bir biçimde Putin doktrini, Orta Asya ülkeleri de dâhil

olmak üzere Azerbaycan ve Ukrayna'yı içine almaktadır. Batı'nın Doğu-Batı eksenli enerji koridorunda yayılması ve devam eden varlığı ise Moskova'nın şu anki jeopolitik hevesleriyle bağdaşmamaktadır (Cornell, 2009, 133).

Rusya dış politikasında, 2000'li yıllara gelindiğinde, zengin doğal gaz kaynaklarını, stratejik bir araç olarak kullanma konusunda aktif bir siyaset izlemektedir. Bu hedef doğrultusunda Rusya, İran ve Katar gibi diğer doğal gaz üreticileri ile Kuzey-Güney eksenli yeni bir uluslararası doğal gaz hattının kurulması çabalarında başı çekmektedir (Yılmaz, 2012, 166). Rusya'nın bu hedefi, Amerika ve AB ülkelerinin geliştirdiği bölgesel çok taraflı altyapı projeleri ile donanmış Doğu-Batı Enerji Koridoru'nu engelleme çabası olarak kendisini göstermiştir. Rusya'nın hedefinde, İran ve Hindistan bağlantısıyla dikey bir hat oluşturarak, Doğu-Batı hattını bertaraf etmek yer almaktadır.

Rusya, ABD ve AB'nin Doğu-Batı koridorunu kesmek amacıyla Kuzey-Güney hattı geliştirme arayışına girmiştir. Bu Kuzey-Güney hattı, Rusya'yı Azerbaycan üzerinden İran'a ve oradan da Hindistan'a bağlamaktadır. 2000 yılında St. Petersburg'da Rusya, İran ve Hindistan arasında imzalanan anlaşmayla Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru hayata geçmiştir. Bahsedilen bu hat, alternatif hat olan Baltık Denizi'nden Atlantik ve Akdeniz'e ve oradan Süveyş Kanalı üzerinden Hindistan'a ulaşım hattından daha az maliyetli ve daha kısadır (Spector, 2002). Bu proje, Rusya ile sınır olan Kafkasya ülkelerini de kapsamakta olup ticaret ve ulaşım koridoru hatlarında, Kafkasya'nın önemini artırmaktadır. Rusya, Doğu-Batı Enerji Koridoru ile Batı'nın Hazar bölgesindeki hâkimiyetini kendi çıkarlarına bir tehdit olarak görmektedir. Bu yeni rota, Rusya'nın Orta Doğu'da artan nüfuzu ve Doğu'dan Batı'ya hidrokarbon hatlarının tekelleşmesi gibi iddialı hedeflerini sarsarken Güney Kafkasya politikasında "yıkıcı" olarak tanımlanmıştır (Kochladze, 2016).

Rusya'nın bu türden dış politikayı uygulamada önemli stratejilerden biri de enerji kaynaklarının kullanımıyla ilgilidir. İsveç Savunma Araştırma Ajansı'ndaki bir analiste göre; "Rusya için uluslararası sistemde saygın bir konuma gelebilmek için enerji en kestirme yoldur." Bu nedenle enerji ihracatı, Moskova için siyasi önemdedir (Larsson, 2006, 50). Rusya, dış politikasında Rus devlet doğal gaz şirketi Gazprom'u siyasi bir araç olarak kullanmaktadır. 2001'de Gazprom'un Başkanı olarak Putin'in en yakın ve eski arkadaşı olan

Alexei Miller atanmıştır. Gazprom'un yönetim kurulundaki üyeler ise devlet ve şirket arasında bağ olduğunu ortaya koymaktadır.

Sovyetler Birliği dağıldığından beri Rusya, Gazprom'u iki önemli dış politika hedefi için kullanmaktadır. Bunlar; diasporadaki Rus topluluğunun haklarını korumak ve Rusya'nın "yakın çevresi" olarak adlandırdığı eski Sovyet cumhuriyetlerinde Rusya'nın kontrolünü devam ettirmektir (Gordon, 2007, 79). Bir analistin sözleriyle; "Rusya'da doğal gaz sektörü, Gazprom'un çoğunlukla Gaz Bakanlığı rolünü aldığı, planlanmış merkezi Sovyet pazarı gibi çalışır" (Larsson, 2006, 300). Gazprom'un Rus gaz sektöründeki baskın varlığından dolayı Itera ve Eural Trans Gaz gibi diğer rakip şirketler, finansal zorluklar yaşamaktadır. Rus gazının %90'ını elinde tutan ve boru hattı ulaşım güzergâhını tamamen kontrol eden Gazprom, Rusya'dan geçecek herhangi bir transit gazda önemli bir etkinliğe sahiptir. Bu durum, Rus boru hatlarını kullanmak için Gazprom ile bir anlaşma olmaksızın Orta Asya ülkelerinin gaz kaynaklarının Batı Avrupa'daki karlı pazarlara ulaşımında sınırlı yeterliğe sahip olduğunu göstermektedir (Blagov, 2006).

Rusya'nın dış politikasında, Gazprom'u siyasi bir araç olarak kullanması, 2003 yılında Rus elektrik devi Birleşik Enerji Sistemleri'nin (*United Russian Systems*) Genel Müdürü ve önde gelen Rus devlet adamı Anatoly Chubais tarafından yayınlanan doktrinde de görülmektedir. Chubais'in "liberal imparatorluk" doktrini; Rusya'nın etki alanını genişletmenin baskı ve askeri işgalle değil, insanların günlük hayatları için önemli olan yabancı sektörleri ele geçirerek, Gazprom gibi devlet kontrollü şirketleri kullanarak yapılmalı iddiasını içermektedir. Bu devlet kontrollü şirketler, diğer ülkelerin pazarına girdiği zaman Kremlin, Rus şirketlerindeki önemli ürünlerin fiyatlarını ve dağıtımını manipüle ederek nüfuzunu ortaya koyabilecektir (Torbakov, 2003).

Rusya, bu emperyalist dış politika hedefi çerçevesinde, Kafkasya'daki enerji faaliyetlerine yakından dâhil olmuştur. Dahası, Rus uzmanlara göre Rusya, Gürcistan ve Azerbaycan dâhil olmak üzere birçok eski Sovyet cumhuriyetlerine karşı enerji savaşı başlatmıştır (Papava, 2012, 64). Rusya, eski cumhuriyetlerdeki stratejik arazi ve ulaşım hatları karşılığında kendi enerji hizmetini sunarak Güney Kafkasya'da ekonomik varlığını

etkin bir şekilde artırmaktadır. (Tsygankov, 2006, 1079-1099). Bu bağlamda Rusya, Kafkasya'da özellikle Gürcistan ve Ermenistan'ı etkisi altına almıştır.

Güney Kafkasya'da süren enerji rekabeti, büyük güçlerin destekledikleri hatlar üzerinden enerji transferini sağlamanın ötesinde, aynı zamanda, diğer aktörün enerji faaliyetlerini sabote etmeyi de içermektedir. Azerbaycan doğal kaynaklarının Gürcistan üzerinden transferi, Rusya-Gürcistan ilişkilerinde özel bir yere sahiptir. Özellikle Rusya bu projenin uygulanmasını, kendi ulusal güvenliğine bir tehdit olduğunu ve ulusal çıkarlarıyla çatıştığını düşünmektedir. Sonuç itibariyle Rusya sadece Gürcistan üzerinden bir koridor kurulmasına ve özellikle bu hat üzerinden boru hattı inşa edilmesi ile ilgilenmemekte, aynı zamanda bu projelerin uygulanmasına engel olmak için muhtemel tüm yolları kullanmayı sürdürmektedir (Tsereteli, 2008).

Bu noktada Rusya, ABD ve AB ülkelerinin Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun bir bileşeni olan Nabucco Projesi'ne karşılık Güney Akım projesini desteklemiştir. Güney Akım projesi, 23 Haziran 2007'de, İtalyan enerji şirketi Eni'nin Genel Müdürü Paolo Scaroni'nin o sırada Rus Gazprom'un Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı olarak görev yapan Alexander Medvedev ile Güney Akım'ın inşası için bir mutabakat belgesi imzalaması ile birlikte duyurulmuştur (Yılmaz, 2012, 167). Güney Akım Boru Hattı, Gürcistan'ı içermemesine rağmen Rusya'nın Nabucco'ya alternatif olarak sunduğu güzergâhı göstermesi bakımından önemlidir. Ancak Güney Akım Boru Hattı projesi, küresel ekonomik kriz, AB'den gelen engeller ve Ukrayna krizi yüzünden gerçekleştirilememiştir.

Rusya'nın Gül Devrimi'nden önce başlayan Gürcistan'ı "liberal imparatorluğa" katma çabası özellikle devrimden sonra yoğunlaşmıştır (Papava ve Starr, 2006). 2006 yılında yaşanan doğal gaz krizi ile Rusya, Gürcistan'a ekonomik ambargo uygulamıştır. Rusya'nın Güney Kafkasya bölgesindeki enerji hegemonyasını gösteren bir diğer gelişme, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı olmuştur. Rusya-Gürcistan Savaşı, Azerbaycan enerji kaynaklarının ulaşımında geçiş ülkesi olarak Gürcistan'ın kullanılmasını zora sokmuştur. Özellikle savaş sürecinde, Rus uçakları, Gürcistan'dan geçen boru hattına yakın bölgeleri bombalamıştır. Savaş, boru hattının geçtiği Gürcistan'daki Doğu-Batı ulaşım koridorunun güvenliği üzerine şüphe uyandırmıştır. Bunun üzerine, ABD ve AB ülkeleri için tek bir boru hattından petrol

ve doğal gaz sağlanması yerine, alternatif boru hatlarından da enerji tedariği için çalışmalara başlandığını ifade etmek mümkündür (Krastev, 2008).

Rusya'nın emperyalist dış politikası çerçevesinde ele alınabilecek bir girişim de, 2006 yılında Rusya, Kazakistan ve Belarus öncülüğünde müzakereleri başlatılan ve 2009 yılında bu üç ülke tarafından geliştirilen gümrük birliğidir. Bahsedilen ülkelerin bulunduğu bölgede, gümrük vergileri ve her türlü ekonomik kısıtlamaların kaldırılması amaçlanarak, bu üç ülke arasında serbest ticaret bölgesi kurulması karara bağlanmıştır. Bu birliğin nihai hedefi ise 2015 yılında kurulan Avrasya Ekonomik Birliği (*Eurasian Economic Union-EEU*) olmuştur. Avrasya Ekonomik Birliği ile üyelerin oluşturduğu pazarın, yabancı devletlerin ticari ilişkileri ve müdahalelerinden korunması hedeflenmektedir (Yesevi, 2014, 480).

Bu noktada, Rusya tarafından, Gürcistan'ın Birliğe dâhil edilmesi yönünde ciddi çaba sarf edilmektedir. Üye ülkeler arasında, ekonomi başta olmak üzere birçok alanda bütünleşmeyi içeren politika geliştirilmesi, Rusya'nın Gürcistan özelinde Güney Kafkasya bölgesindeki ekonomik çıkarları ile örtüşmektedir. Gürcistan ise, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ulaşım ve enerji hatları arasında kalan bir konumda bulunmasına ek olarak, istikrarsız yapısı ve çözümlenmemiş sorunları dikkate alındığında, her zaman büyük güçlerin müdahalesine açık en zayıf halka olarak görülmüştür.

2.3. AB'nin Güney Kafkasya'da Enerji Politikaları

2.3.1. AB için Enerji ve Kafkasya'nın Önemi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Güney Kafkasya bölgesindeki güç boşluğunu doldurmak ve bölgenin enerji havzasında pay elde edebilmek, büyük devletlerin ilgilendiği öncelikli konulardan olmuştur. Hazar Havzası'nın enerji kaynaklarından faydalanabilmek için faaliyetler yürüten aktörlerden biri de AB'dir. AB'nin bölge politikalarında enerji meselesi ilk sırada yer almaktadır.

Avrupa, dünyada şehirleşmenin yoğun olduğu ve sanayileşmenin gerekliliği nedeni ile enerjiye en yüksek seviyede ihtiyaç duyulan bölgelerden biridir. Bu haliyle AB, dünyanın toplam enerji tüketiminin %16'sına sahiptir. Ancak mevcut tüketim ihtiyacını karşılayabilecek yeterli enerji kaynaklarına sahip değildir.

AB'nin kuruluşundan bugüne kadar, üyeleri arasında, ortak bir enerji hedefi oluşturulması fikri önem taşımıştır. Bu çerçevede AB, gelecekte karşılaşabileceği enerji arzındaki risklere yönelik çeşitli enerji politikaları geliştirmiştir. Bunlardan biri de, Mayıs 2014'te, Ukrayna krizi sonrasında, Avrupa Komisyonu tarafından Enerji Güvenliği Stratejisi belgesidir. Söz konusu belgede, AB'nin giderek daha fazla enerji tükettiğine ve enerji kaynaklarına olan bağımlılığının arttığına işaret edilmiştir. Topluluğun enerji üretiminin, tüketimi karşılamadaki yetersizliğine vurgu yapılmış ve özellikle arz güvenliği açısından dışa bağımlılığın her geçen gün daha da arttığı üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Komisyon, tedarik yollarının ve tedarikçi ülkelerin çeşitlendirilmesi çağrısında bulunmuştur (European Commission, 2014).

AB, doğal gaz ihtiyacının büyük bir bölümünü Rusya'dan sağlamaktadır. Bu açıdan, enerji güvenliği gibi sorunlar nedeni ile AB, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını kırmak istemektedir. Orta Doğu ve Körfez enerji kaynaklarından sonra dünyada en zengin enerji havzası olan Hazar bölgesi, AB ülkeleri için önem arz etmektedir. Bu noktada, Rusya'ya alternatif hat kurularak, Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarına ulaşım sağlanması hedeflenmektedir.

AB, Orta Asya ve Kafkasya bölgesini, Ocak 2009'a kadar, komşuluk politikası çerçevesinde değerlendirmiş ve bu bölgede Rusya'nın çıkarlarını enerji üzerinden zedelemekten kaçınmıştır (Bilgin, 2010, 74). Ancak Ocak 2009'da, Rusya-Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz krizi ve bazı AB ülkelerine doğal gaz tedarik edilememesi üzerine AB, Orta Asya ve Kafkasya bölgesini, enerji çeşitliliği konusunda önemli bir alternatif olarak görmeye başlamıştır.

Son tahlilde, AB'nin bölgeye dair izlediği politikalar, enerji düzleminde gelişmektedir. AB için Güney Kafkasya'nın en önemli özelliği, Hazar Havzası'nda bulunan

zengin petrol ve doğal gaz kaynakları ve buna bağlı olarak Avrupa ile Asya arasında sahip olduğu köprü rolüdür (Demir, 2003, 378). Bu çerçevede, Gürcistan'ın enerji ulaşım hatlarındaki stratejik konumu, AB ülkelerindeki enerji şirketlerinin ilgisini çekmektedir.

2.3.2. AB'nin Kafkasya'daki Enerji Faaliyetleri

AB ülkeleri, Orta Doğu ve Körfez enerji kaynaklarının hızla azalması ile birlikte Orta Asya ve Hazar kaynaklarına yönelmeye başlamıştır. Bununla beraber AB ülkelerinin doğal gaz konusunda Rusya'ya bağımlılığı ve Orta Doğu bölgesinin istikrarsız yapısı düşünüldüğünde, AB açısından Hazar kaynakları önem arz etmektedir. İşbu sebepten dolayı Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarına ulaşım ve bu kaynakların transferi konuları, AB başta olmak üzere küresel aktörler açısından yeni bir mücadele alanını oluşturmaktadır.

Bu noktada, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte AB, bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelerin ekonomilerini güçlendirmek ve zengin tabii kaynaklarını güvenli yollarla dünya pazarına ulaştırmalarını sağlamak amacıyla ulaştırma koridoru oluşturulması için girişimler başlatmıştır. Buna örnek olarak, Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (*The United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pasific-ESCAP*) tarafından Asya Kara Taşımacılığı Altyapısı Geliştirme (*Asian Land Transport Infrastructure Development-ALTID*) projesi gösterilebilir. Bu proje kapsamında, Doğu–Batı ekseninde; Kuzey, Merkez ve Güney olmak üzere üç ulaştırma koridoru oluşturulmuştur. Kuzey Koridoru, Trans–Sibirya demiryolunu kapsarken Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya'dan geçmektedir. Bu hat, Rusya'nın tekel konumu ve yüksek ücret talebi nedeni ile Batı ülkeleri tarafından tercih edilmemektedir. Güney Koridoru; Türkmenistan, İran'ın kuzeyi ve Türkiye'den geçerek Avrupa'ya ulaşmaktadır. Bahsedilen koridor, altyapı eksikliği ve bu bölgedeki çatışmalar nedeni ile cazip görünmemektedir. Merkez Koridoru ise Hazar geçişli Türkmenistan, Kafkasya ve Karadeniz Bölgesi güzergâhını içine almaktadır. Merkez Koridor, ABD'nin ve AB'nin, Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (*Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia-TRACECA*) projesi yardımlarıyla desteklenmektedir. TRACECA koridoru olarak bilinen bu güzergâh, Avrupa Birliği, ABD

ve uluslararası finans kuruluşları tarafından mali ve teknik olarak desteklenmektedir (Bhattacharyay ve De, 2009).

AB tarafından, 1991 yılında, Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (*Technical Aid to the Commonwealth of Independent States-TACIS*) programı uygulanmaya başlanmıştır. 1995 yılında ise Hazar enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması için gerekli teknik ve ekonomik fizibilitenin yapılması amacıyla Avrupa Devletlerarası Petrol ve Doğalgaz Taşımacılığı Programı (*Interstate Oil and Gas Transport to Europe-INOGATE*) geliştirilmiştir. Buna ek olarak AB, 1998 yılında yürürlüğe giren Enerji Şartı Anlaşması ile bölge ülkeleriyle enerji alanında iş birliği geliştirmeyi de hedeflemiştir.

AB'nin Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Avrupa coğrafyalarına enerji alanında teknik yardım sağlamayı amaçladığı INOGATE programı, eski Sovyet devletlerine yardım etmeyi amaçlayan TACIS programı çerçevesinde finanse edilen bir AB girişimidir. INOGATE programının amaçları, Avrupa enerji piyasası temelinde, enerji pazarlarını entegre etmek, enerji ihracat ve ithalatı, arz çeşitlendirmesi ve enerji ulaşımı ile talebi konularında enerji güvenliğini geliştirmek ve bölgesel çıkarlar doğrultusunda enerji projelerine yatırıma dikkat çekmektir (INOGATE, 2018a).

INOGATE Programı çerçevesinde AB, 1997 yılından itibaren Güney Kafkasya'yı da içine alan çok sayıda proje gerçekleştirmiştir. Bu projeler; Sovyetler Birliği döneminden kalma eski boru hatlarının onarımını, Hazar bölgesindeki petrol ve doğal gaz boru hatlarının fizibilite çalışmasını, Kafkas ülkelerine yönelik petrol ve doğal gaz altyapılarına ilişkin öncelikli yatırımlar gibi konuları içermektedir (INOGATE, 2018b). 2007 ile 2010 yılları arasında Doğu Avrupa ve Kafkasya'yı kapsayan petrol ve doğal gazın teknik standartlarının ve uygulamasının uyumlaştırılması projesi gerçekleştirilmiştir. Projeyi kapsayan ülkelerin petrol ve doğal gaz üretimi, ulaşımı ve depolamasında başvurulan tüm bileşenlerin uluslararası standartlara uyumunu desteklemeyi amaçlamaktadır (INOGATE, 2018c). AB, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasındaki süreçte, 2008-2010 yılları arasında, INOGATE programı çerçevesinde yine Doğu Avrupa ve Güney Kafkasya ülkelerinin doğal gaz ulaşım altyapılarının güvenliği ile ilgili çeşitli projeler yürütmeye devam etmiştir.

AB'nin, Güney Kafkasya bölgesine yönelik, 2004 yılında geliştirdiği, yeni komşularla ilişkilerin geliştirilmesini hedefleyen Avrupa Komşuluk Politikası (*Eastern Neighbourhood Policy*) girişimi de bu noktada önem arz etmektedir. 2009 yılında ise Avrupa Komşuluk Politikası'nın bir boyutu olan Doğu Ortaklığı (*Eastern Partnership*) ile Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Belarus, Ukrayna ve Moldova'yı kapsayan yeniden yapılanma girişimi başlatılmıştır. Doğu Ortaklığı üye ülkeleri; serbest piyasa ekonomisi, hukuk, yönetim, insan hakları, sürdürülebilir kalkınma gibi alanlarda gösterilen reform çabaları konusunda desteklemektedir. Bununla birlikte Doğu Ortaklığı çerçevesinde, AB ve Gürcistan arasında, 2014 yılında imzalanan ve 2016 yılında yürürlüğe giren Ortaklık Anlaşması (*Association Agreement*) ile ekonomik alanda ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Söz konusu belgede, Gürcistan'ın enerji verimliliğinin ve yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması amacıyla kapsamlı bir mevzuat çıkarılması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması için yapılacak boru hatları güzergâhları bağlamında yaşanan rekabet çerçevesinde AB ülkeleri tarafından desteklenen bir proje de Nabucco'dur. AB'nin, doğal gazda kaynak çeşitliliğini ve enerji güvenliğini artırmak için Orta Doğu ve Hazar bölgesindeki doğal gaz kaynaklarını Avrupa'ya taşımayı öngören proje, 2009 yılında hükümetler arası anlaşma ile karara bağlanmıştır. Adını Giuseppe Verdi'nin operasından alan Nabucco projesi, Türkiye'den başlayıp Bulgaristan, Romanya, Macaristan'ı takip edip Avusturya'ya ulaşan bir hatla doğal gazın taşınmasını amaçlamıştır. Proje aynı zamanda, Trans-Hazar kaynaklarına ilaveten Türkmenistan ve İran gazının da Avrupa'ya ulaştırılmasını öngörmektedir. Uzun vadede ise Mısır gazının da Suriye ve Irak üzerinden taşınması hedeflenmiştir. Nabucco'ya ortak olan şirketler eşit hisselerle şöyledir; BOTAŞ (Türkiye), Bulgargaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya), MOL (Macaristan), OMV(Avusturya), RWE'dir (Almanya) (Enerji Enstitüsü, 2012).

Nabucco projesi için 2010 yılı Eylül ayında Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (*European Bank for Reconstruction and Development-EBRD*), Dünya Bankası ve Avrupa Yatırım Bankası (*European Investment Bank-EIB*) tarafından boru hattının yapımı için 5,2 milyar Amerikan doları maddi destek sağlanacağı duyurulmuştur. Ancak projeyi ekonomik olarak uygulanabilir kılmaya yetecek doğal gaz kaynağının var olup olmayacağına dair

kaygılar nedeni ile anlaşmazlıklar yaşanmış ve herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır (Yılmaz, 2012, 166).

Bahsedilen proje, Avrupa'nın en büyük gaz tedarikçisi Rusya'ya alternatif olması dolayısıyla Rusya tarafından desteklenmemiştir. Bunun yerine Rusya, Güney Akım Boru Hattı Projesini hayata geçirmeye çalışmıştır. Güney Akım Projesi, Rus doğal gazını Karadeniz'den Bulgaristan, Macaristan ve Sırbistan üzerinden Batı Avrupa'ya taşımayı öngörmüştür. Proje, Rusya'nın bölgede hâkimiyetini genişletecek ve sağlamlaştıracak olması nedeni ile önemlidir. Ancak Güney Akım Projesi'nin maliyeti, Nabucco'nun maliyetinin iki katına ulaşabileceğinden ve 2008 küresel ekonomik krizinin yarattığı ortam nedeniyle bu proje de başarıya ulaşamamıştır.

AB ülkeleri tarafından desteklenen Doğu-Batı Enerji Koridoru çerçevesinde, Azerbaycan gazının Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine ulaştırılmasını hedefleyen bir diğer proje de, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP)'dır (Şekil 5). Bahsedilen boru hattı, Yunanistan'ın İpsala sınırına kadar olup, buradan başka bir hatta bağlanarak Avrupa ve dünya pazarlarına doğal gaz transfer etmeyi amaçlamaktadır. Hattın inşası konusunda hükümetler arasındaki anlaşma, 2012 yılında imzalanmış olup, hattın açılışı Haziran 2018'de gerçekleştirilmiştir.

Şekil 5. TANAP Boru Hattı (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2018)

TANAP'ın, BTE Doğal Gaz Boru Hattı ile birlikte Doğu-Batı Enerji Koridoru üzerinde oluşturulacak boru hatları sisteminin önemli bir parçası olacağı düşünülmektedir. Güney Kafkasya ülkelerinin ihtiyaç duydukları döviz girdisini sağlayarak, bu ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarını finanse etmesi düşünülen bu proje ile aynı zamanda bölgenin ekonomik ve siyasi istikrarına katkıda bulunması da hedeflenmektedir. Bununla birlikte AB'nin Güney Kafkasya enerji politikalarının sonucu olan ve Türkiye üzerinden geliştirilen TANAP, BTC ve BTE Boru Hatlarının, Gürcistan ile birlikte Türkiye'nin de ulusal çıkarlarına ve bölgesel istikrara katkı sağlayacağını ifade etmek mümkündür.

Hazar doğal gazının Avrupa pazarlarına taşınması için geliştirilen diğer bir proje de AGRI Projesi'dir. Proje ile Gürcistan ve Karadeniz üzerinden Romanya'nın Köstence limanına sıvılaştırılmış gaz taşınması planlanmaktadır. Proje 2011 yılında başlamış olup proje ortakları SOCAR, Gürcistan Petrol ve Doğal Gaz Kurumu (*Georgia's Oil and Gas Corporation-GOGC*), Macaristan şirketi MVM ve Romanya şirketi Romgaz'dır. AB'nin 2030 yılında, %57 olan mevcut doğal gaz talebinin artan bir şekilde %84 oranına yükseleceği düşünüldüğünde, bu hat daha önemli hale gelmektedir (Azernews, 2018).

AB tarafından Hazar petrolünün Avrupa ve dünya pazarlarına ulaştırılması amacıyla geliştirilen bir diğer proje ise Avrupa-Asya Petrol Ulaşım Koridoru (*Euro-Asian Oil Transportation Corridor Project-EAOTC*) projesidir. Projenin katılımcı ülkeleri; Azerbaycan, Gürcistan, Litvanya, Polonya ve Ukrayna'dır. Proje ortakları; SOCAR, GOGC, Ukrayna devlet şirketi UkrTransNafta, Polonya menşeli PERN ve Litvanya menşeli Klaipedos Nafta şirketleridir. 2007 yılında varılan anlaşma ile beraber mevcut Odessa-Brody Boru Hattı'na Hazar petrolünün bağlanması yönünde karar verilmiştir (Energy Community, 2018).

AB'nin Güney Kafkasya bölgesine yönelik geliştirdiği politikaların en önemli ayağını ekonomik faktörler oluşturmaktadır. Bu çerçevede AB ülkeleri tarafından bölgeye yönelik yapılan ekonomik destekler ve dış yardımlar, taraflar arasında önemli bir yer tutmaktadır. AB'nin bölge ülkelerine yönelik geliştirdiği proje ve yardımlar, bir taraftan, bölge ülkelerinin ekonomik, sosyal ve siyasi anlamda gelişmelerine katkıda bulunurken; diğer taraftan, AB'nin Rusya ve Orta Doğu enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltılması açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Dahası AB'nin bölgeye ilgisinde, Hazar petrol ve doğal gaz kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması konusunda Rusya'ya alternatif hat oluşturması belirleyici olmaktadır. Bu noktada AB'nin bölge ülkelerine yönelik geliştirdiği projeler, Orta Asya, Hazar Denizi, Karadeniz ve Avrupa üzerinden gerçekleşen Doğu-Batı Enerji Koridoru'nu destekleyen stratejik bir anlam ifade etmektedir. Bu çerçevede, özellikle Rusya ve İran'ın bölge üzerindeki etkisini sınırlamak maksadıyla birçok proje ile Güney Kafkasya'nın Avrupa'ya bağlanması hedeflenmektedir (Demir, 2003, 378-380).

Genel olarak bakıldığında, AB tarafından, Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması noktasında Güney Kafkasya'da, Azerbaycan-Gürcistan hattının değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Güney Kafkasya bölgesinin diğer bir ülkesi olan Ermenistan, Azerbaycan topraklarının %20'sini işgal altında tutması ve bu sorundan kaynaklı olarak Türkiye ile kara sınırının kapalı olması nedeni ile birçok uluslararası projede devre dışı bırakılmaktadır. Avrupa ülkelerindeki güçlü Ermeni lobisine rağmen, Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan ile yaşadığı sorunları çözmediği müddetçe, uluslararası enerji ve ulaşım projelerine katılımının zor olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bu durum, bölgedeki enerji ulaşım hatlarında Gürcistan'ı önemli bir konuma taşımaktadır. Gürcistan'ın artan jeopolitik ve jeoekonomik önemi, Gürcistan enerji sektöründe, küresel rekabet ortamını beraberinde getirmektedir.

Çalışma, bir sonraki bölümde, 2003 Gül Devrimi'nden sonra, Gürcistan enerji sektörünün ülke içi ve etrafındaki güç mücadelesinin yansıması olarak hangi aşamalardan geçtiğini ele almaya çalışacaktır. Gürcistan enerji sektöründe, özellikle 2003 yılından itibaren artış gösteren Amerikan ve Avrupalı şirketlerin faaliyetleri ve bu duruma karşı Rusya'nın hamlelerinin incelenmesi hedeflenmektedir.

3. GÜL DEVRİMİ ve GÜRCİSTAN ENERJİ SEKTÖRÜNDE ABD'NİN ETKİSİ

Gürcistan, 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasından itibaren çok sayıda iç savaş ve çatışmaya sahne olmuştur. Gürcistan'ın çok uluslu yapısı bu çatışmalara zemin hazırlarken, aynı zamanda, coğrafi konumu da tarihi açıdan süregelen çatışmaların devam etmesine yol açmıştır.

Gürcistan'ın bağımsızlığı sonrasında, iç politika açısından karşılaştığı sorunlardan en önemlisi, toprak bütünlüğünün sağlanması hususunda olmuştur. Sovyetler Birliği döneminde, iki özerk cumhuriyet (Abhazya ve Acara) ve bir özerk bölgeden (Güney Osetya) oluşan Gürcistan'ın bağımsızlık sürecine paralel olarak, bu bölgelerin Gürcistan'dan ayrılma talepleri ortaya çıkmıştır (Ağacan, 2011, 80). Bu çerçevede, Gürcistan'da en şiddetli çatışmalar Abhazya'da yaşanmıştır. Gürcistan ve Abhazlar arasında 1989 yılında başlayan anlaşmazlık, 23 Temmuz 1992 tarihinde Abhazya'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle derinleşmiştir. Abhazya ve Gürcistan arasında Ağustos 1993 yılına kadar süren savaş, 1994 yılında taraflar arasında imzalanan anlaşma neticesinde, Gürcistan'ın bölgeden çekilmesi ile sonuçlanmıştır. Ancak bu anlaşma pek de güvenilir olmaması nedeni ile kesin bir çözüm sunmamıştır (Cornell, 2002, 265).

Gürcistan'ın bağımsızlığı sonrasında, toprak bütünlüğünün sağlanması konusunda karşılaştığı bir diğer problem, Güney Osetya sorunudur. Güney Osetya özerk bölgesi, kuzey ile birleşme arzusunda olup 1990'lı yıllarda Gürcü hükümetinden ayrılma amaçlı mücadeleye girişmiştir. 1992 baharında yoğunlaşan Gürcü-Oset çatışması, Rusya'nın sürece müdahil olmasıyla farklı bir boyuta taşınmıştır. 24 Haziran 1992 yılında imzalanan anlaşmayla taraflar Rus, Gürcü ve Osetlerden oluşan Ortak Kontrol Komisyonu oluşturma ve bölgeyi denetleyecek Barış Gücü tesis etme noktasında anlaşmıştır (Çelikpala, 2012, 71). Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgeleri, Abhazya ve Güney Osetya ile çatışma ve statü sorunu hâlihazırda devam etmektedir.

Gürcistan'ın Acara özerk bölgesinin merkezden bağımsız hareket ederek yetki alanını genişletmesi de toprak bütünlüğü konusunda Gürcistan'ın karşılaştığı bir diğer sorundur. Kars Antlaşması gereğince, 1921 yılında özerklik verilen Acara Özerk bölgesinde, 2003 yılı öncesine gelindiğinde, Aslan Abaşidze yönetimi, bölgeden topladığı vergileri merkeze göndermeyerek, kendi yönetimini güçlendirmek için harcamaktaydı. Bunu takiben, Gül Devrimi ile Mikhail Sakaşvili'nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra, yeni hükümet tarafından bölge kontrol altına alınarak sorun çözüme kavuşturulmuştur. Aslan Abaşidze ise 6 Mayıs 2004 tarihinde görevinden istifa ederek Moskova'ya gitmiştir.

Bölgedeki savaş ve çatışmaların sebeplerini analiz etmek hiç şüphe yok ki daha derinlikli ve farklı bir araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Fakat bu çatışmalar, Güney Osetya ve Abhazya'da ayrılıkçı hareketlere destek verdiği için Rusya'nın bölgedeki etkinliğini artıran gelişmeler olması bakımından dikkate değerdir. (Demirağ, 2005, 130). Bununla birlikte bu dönemde, Batı dünyasının "Önce Rusya (*Russia First*)" politikası temelinde geliştirdiği ilişkiler düşünüldüğünde, Rusya'nın Kafkasya'daki hâkimiyeti pekişmiştir (Çelikpala, 2012, 73). Buna ilaveten, çalışmanın konusunu içeren 2003 Gül Devrimi ve sonrasındaki süreçte, ABD'nin etkin olduğu tezi daha önceki dönemde Rusya'nın mı daha aktif olduğu sorusunu beraberinde getirdiği için böyle bir tarihsel arka plan konuyu anlamamıza yardımcı olacaktır.

Gürcistan'ın bağımsızlığı sonrasında, ABD başta olmak üzere Batı dünyasının Gürcistan'a karşı ilgisi, 1995'ten itibaren, Hazar hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması konusu çerçevesinde şekillenmiştir. Bu tarihten itibaren, ABD'nin yardım programlarında Kafkasya, öncelikli alan olarak yer edinmeye başlamıştır. Yine aynı tarihlerde, ABD tarafından bölgedeki Amerikan şirketlerinin çıkarlarının gözetilmesi, Hazar enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması gibi daha çok ekonomi temelli politikalar izlenmiştir.

AB ve Gürcistan arasındaki ilişkiler de bu dönemde ivme kazanmıştır. Gürcistan, Mayıs 1996 yılında Avrupa Konseyi'nin çalışmalarına katılmaya başlamış ve 1999 yılında Konsey'e tam üye olarak kabul edilmiştir. Gürcistan, 1990'lı yılların ortalarından itibaren Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan ayrılma konusunu, Batı'dan aldığı destek sayesinde açıkça dile getirmeye başlamıştır. ABD, Rusya ve AB'nin tarihsel olarak güç

mücadelelerinin yaşandığı bu bölgede etkin olma çabaları; siyasi, güvenlik ve ekonomik olarak her alanda kendisini göstermiştir.

ABD'de meydana gelen 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ise büyük güçler, terörizm ile mücadele gerekçesi ile Orta Doğu, Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Avrupa gibi bölgelerde ortak askeri tatbikatlar yapma ve askeri üsler kurma gibi faaliyetlerde bulunmuştur. Bahsedilen büyük güçler arasındaki ilişkiler, özellikle bu tarihten sonra, iş birliği çerçevesinde sürdürülse de, ABD'nin küresel ve bölgesel politikaları, 2003'ten itibaren Rusya'yı rahatsız eden bir noktaya gelmiştir. Bu nedenle Rusya'nın başta Güney Kafkasya olmak üzere "yakın çevresi"ne yönelik yaklaşımlarında değişiklik gözlendiğini ifade etmek mümkündür (Ismailzade, 2010, 5).

Bu bölümde ele alınacak konu Gürcistan'ın bağımsızlığı sonrasında önemli bir kırılma tarihi olarak nitelendirilen 2003 Gül Devrimi ve bununla birlikte başlayan sürecin arka planındaki enerji rekabetinin hangi boyutta olduğu konusudur. Ayrıca 2003 yılı sonrasında, Gürcistan enerji sektöründeki paydaşlar arasında nasıl bir değişiklik olduğu sorusuna cevap aranacaktır. Hangi büyük güçlerin, hangi şirketler aracılığıyla nerelerde nüfuz elde etmeye çalıştığı analiz edilecektir.

3.1. Gürcistan'ın Gül Devrimi Öncesindeki Ekonomik Görünümü

Gül Devrimi öncesinde Gürcistan, ekonomik anlamda sıkıntılı bir dönem geçirmekteydi. Sovyetler Birliği'nin son Dışişleri Bakanı ve eski Komünist Partisi Politbüro üyesi Eduard Şevardnadze başkanlığında Gürcistan hükümetinin son dönemlerinde, ülke ekonomisinde; yağma ve rüşvetin artış gösterdiği, tekelleşmenin hâkim olduğu bir tür "yöneticilerin kapitalizmi (*nomenklatura kapitalizmi*)" olarak nitelendirilebilecek bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştı (Ağacan, 2011, 68). Bununla birlikte Abhazya ve Güney Osetya konularındaki çözümsüzlük, Acara bölgesinin merkezden bağımsız tutum sergilemesi Şevardnadze'ye karşı muhalif bir grubun oluşması sonucunu doğurmuştur.

Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund-IMF*) başta olmak üzere uluslararası finans kuruluşları, 1999 yılından itibaren, gerekli koşulları sağlayamadığı için Gürcistan'a borç para yardımını durdurmuştur. Gürcistan bu süreçte, GSMH'nin %50'si gibi önemli oranda dış borç problemiyle karşı karşıya kalmıştır. 2003 yılında, BTC Petrol Boru Hattı yapımı sayesinde elde ettiği yatırımlardan dolayı yüksek ekonomik büyüme oranına sahip olsa da, Gürcistan'ın bütçe açığı 90 milyon Amerikan dolarına ulaşmıştır. 2003 yılının sonuna gelindiğinde, nüfusun yarısı yoksulluk sınırının altında yaşamaktaydı (Papava, 2006, 660). Gürcistan ekonomisindeki bu bozulma, siyasi ve sosyal alandaki diğer bozulmalarla birleşince devrimin zeminini oluşturan bir etki yaratmıştır.

3.2. Gül Devrimi ve ABD'nin Gürcistan'daki Varlığı

Gürcistan'da 2003 yılına gelindiğinde, 2 Kasım genel seçimleri sonrasında, seçimlerde yolsuzluk yapıldığına dair başlayan protestolar, 23 Kasım'da Başkan Eduard Şevardnadze'nin istifa etmesine neden olmuştur. Gürcistan'da önemli siyasal dönüşümün yaşandığı tüm bu olaylar, Gül Devrimi olarak nitelendirilir (Jones, 2006, 33).

Gürcistan seçim kurulu, 2 Kasım seçimlerini iktidar partisinin kazandığını açıklamıştır. Bununla birlikte bağımsız gözlemcilerin, seçimi, Sakaşvili'nin Ulusal Hareketi'nin kazandığı yönünde değerlendirme yapması neticesinde, ülkedeki muhalif gruplar protestolara başlamıştır. Muhalif grupların özellikle genç kanadını örgütleyen Yeter (*Kvama*) gibi sivil toplum kuruluşları, bu protestoların yönünü değiştiren etkin faaliyetlerde bulunmuştur. Bununla birlikte muhalif gruplar, Gürcistan Açık Toplum Enstitüsü (*Open Society Georgia Foundation*) kurucusu George Soros'dan ciddi oranda destek almışlardır (Mitchell, 2004, 346).

Amerika'nın, Gürcistan'daki genç liderlerin eğitimini desteklemek, demokrasiyi güçlendirmek için çeşitli programlar geliştirmek gibi Gürcistan'a önemli alanlarda yardımları olmuştur. Şevardnadze ile beraber çalışan ve Haziran 2002'de parlamento başkanlığı görevinden ayrılarak Yeni Demokrat Partisi'ni kuran Zurab Jvaniya ve Mihail

Sakaşvili, Amerikan siyasetçileri, sivil toplum örgütü liderleri ve hükümet yetkilileri ile yıllar süren iyi ilişkiler geliştirmiştir. Gül Devrimi'nin, Amerika tarafından desteklendiği kanaati, yıllar içinde kendini teyit ettirecek somut olayları kaydetmiştir.

Gül Devrimi, Mihail Sakaşvili'nin, 4 Ocak 2004 tarihinde yapılan olağanüstü devlet başkanlığı seçimini kazanmasıyla sonuçlanmıştır. 28 Mart 2004 tarihindeki parlamento seçimleri sonrasında da Başbakanlık makamına Zurab Jvaniya, Parlamento Başkanlığı makamına ise Nino Burcanadze gelmiştir.

Gürcistan'da Gül Devrimi sonrasında şekillenen yeni süreçte; ülkenin bağımsızlığının garanti altına alınması, demokratik bir yapının tesis edilmesi ve toprak bütünlüğünün sağlanması öncelikli konular arasında yer almıştır. Şubat 2004'te parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçilmesi ile Başkan'a tanınan yetkiler, yürütmeyi yasama ve yargı karşısında daha güçlü bir yere taşımıştır. Bu süreç, Şevardnadze dönemindeki muhafazakâr elit kadronun tasfiyesi ve kendilerini ılımlı, reformcu olarak tanımlayan kişilerin bu kadrolara atanması ile devam etmiştir. Mihail Sakaşvili iktidarı ile başlayan Gürcistan'daki siyasi, ekonomik ve kültürel alandaki yeniden şekillenme süreci, Gürcistan bayrağının değiştirilmesi gibi sembolik boyutlarda da kendini göstermiştir.

Sakaşvili döneminde, Gürcistan dış politikasına bakıldığında, Gürcistan'ın Avrupa'nın bir parçası olduğu görüşü sık sık vurgulanmaktaydı. Rusya ile ilişkiler sürdürülürken, AB ve NATO üyelikleri Sakaşvili döneminde, Gürcistan'ın temel dış politika hedefleri arasında yer almıştır. Gürcistan'ın Batı yanlısı politikasına karşılık, AB ve ABD de Gürcistan'ı Güney Kafkasya'da önemli bir ülke olarak değerlendirdikleri yönünde söylem ve faaliyetlerde bulunmuşlardır. AB, Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde, Gürcistan ile 14 Kasım 2006 tarihinde bir Eylem Planı imzalamıştır. NATO ise 2004 Haziran ayında İstanbul'da Gürcistan'a Bireysel Ortaklık Eylem Planı (*Individual Partnership Action Plan-IPAP*) sunmuştur. Bu sayede Gürcistan, NATO üyeliği için önemli bir adım olan Üyelik Eylem Planı (*Membership Action Plan*) aşamasına geçmeyi hedeflemiştir.

Sakaşvili iktidarı döneminde Gürcistan, rüşvet ve yolsuzlukla mücadeleyi zayıf bir devlet olgusundan çıkmak için devletin temel politikalarından biri olarak belirlemiştir.

Ekonomik alanda rüşvet, yolsuzluk ve kaçakçılıkla mücadeleye önem verilerek, yabancı yatırımcıların ülkeye çekilmesi amaçlanmıştır. Bu mücadele rüşvet, yolsuzluk ve kaçakçılığa karşı kesin çözüm getirmemiş olsa da, önemli oranda başarı sağlanmıştır. Gürcistan hükümeti tarafından yürütülen yolsuzlukla mücadelenin sonucu olarak devlet bütçe gelirleri bir önceki yıla göre üç katına çıkmıştır.

Gürcistan'da Gül Devrimi ile ABD ve AB ülkeleri ile gelişen ilişkiler neticesinde ekonomik alanda liberal politikalara geçiş süreci başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında yeni dünya sistemine uyum sağlamaya yönelik başlayan reform çabalarının önemli bir ayağı olan özelleştirme faaliyetlerine hız verilmiştir. Gürcistan'da bahsedilen özelleştirme süreci kapsamında, yeni yatırımcılar için lisans alma koşulları kolaylaştırılmış, vergi reformu gerçekleştirilmiş, gümrük vergisi kanunu Avrupa Birliği gümrük kanunları ile uyumlaştırılmış ve lisans ile ruhsat gerektiren faaliyetler azaltılmıştır. Bu sayede, 2004 yılında kabul edilen yeni Vergi Kanunu'na göre 21 olan vergi sayısı 7'ye indirilmiştir (Narmania, 2009, 114).

Gürcistan'da Sakaşvili hükümeti ile birlikte ekonomik alanda yapılan yenilikler dış yardımlarla da desteklenmiştir. Gürcistan ile IMF arasında ülkenin dış borçlarının yeniden yapılanması ile ilgili görüşmeler başlamıştır. Bununla birlikte Haziran 2004'de Brüksel'de toplanan "Donör Ülkeler Konferansı"nda Gürcistan'a yaklaşık 1 milyar Amerikan doları yardım yapılması kararlaştırılmıştır (Papava, 2006, 662).

Gül Devrimi sonrasında Gürcistan'da, ABD önderliğinde Batı'nın ekonomik alandaki varlığı, 2006 yılında, Rusya'nın Gürcü mallarına uyguladığı ambargo neticesinde daha ileri bir noktaya taşınmıştır. Gürcistan bu tarihten itibaren, AB ülkeleri ile Avrupa Komşuluk Politikası gereğince, enerji başta olmak üzere ekonomik ilişkilerini geliştirme arayışına girmiştir. Yine bu dönemde, Amerikan ve Avrupalı şirketlerin Gürcistan'daki faaliyetlerinde artış gözlendiğini ifade etmek mümkündür.

3.3. Elektrik Sektöründe Rekabet

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler, hızlı bir şekilde, yeni ekonomik sisteme uyum sağlamaya yönelik çeşitli reform çalışmaları başlatmışlardır. Bu reform sürecinin en önemli ayağını, özelleştirme faaliyetleri oluşturmaktadır.

Gürcistan'ın bağımsızlığından itibaren başlayan serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci, 2003 Gül Devrimi ile beraber hızlı bir şekilde devam etmiştir. Bahsedilen bu süreç, ülkenin bağımsızlığını takip eden yıllarda, yerli ve yabancı ülke parasının aklanması ve yolsuzlukla mücadele çerçevesinde en ağır şartlarda yapılmıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise ülkede Batı normlarına uygun şekilde bir reform süreci takip edilmiştir. Bu tarihten itibaren, Amerikan ve Avrupalı şirketlerin Gürcistan ekonomisindeki varlığı, bölgesel ve küresel gelişmeler çerçevesinde artış göstermiştir.

Bu noktada, tezin muhteviyatına uygun olarak sorulması gereken soru, açıkça Batı yanlısı olan Sakaşvili iktidarı döneminde, Gürcistan enerji sektöründe nasıl bir değişikliğin meydana geldiğidir. Gürcistan'da Gül Devrimi'nin önemli bir kırılma tarihi olarak belirtilmesi ve siyasi mücadelenin arka planında enerji alanındaki rekabetin anlaşılması açısından şu örnek faydalı olacaktır. Gül Devrimi'nden birkaç ay önce 2003 yılının Ağustos ayında Rus şirketi RAO-UES Tiflis güç dağıtım şebekesine sahip olan Amerikan AES (*American Enterprise Services Corporation*) şirketinin hisselerini ve diğer mal varlıklarını satın almıştır. Rus şirketi RAO-UES ve Amerikan şirketi AES arasında yapılan anlaşmaya göre; Rus şirketi Telasi elektrik dağıtım şirketi, Khrami I ve Khrami II elektrik santrallerinin işletim hakkının yanında, Ermenistan ve Türkiye'ye elektrik ulaşım hatlarını ve Mtkvari hidroelektrik santralini satın almıştır. Bu anlaşma ile beraber RAO-UES, ülkenin elektrik şebekesinin %75'inin kontrolünü elde etmiştir. Gürcistan elektrik şebekesinin kalan %25'lik hissesi ise Gürcistan devletine aittir (Basilaia, 2003).

Amerikan şirketi AES, Gürcü enerji piyasasına giriş yaptığı 1998 yılından beri, Gürcü elektrik üretim kapasitesinin %20'sini ve elektrik dağıtım kapasitesinin %60'ını kontrol

etmiştir. Ancak Amerikan şirketi AES, Gürcistan enerji piyasasına girdiği tarihten itibaren birçok zorlukla karşılaşmıştır. Gürcistan'ın 1998 yılından beri komşu ülkelere -Rusya, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan- elektrik borcu vardı. Bu da AES'in bu ülkelerle müzakerelerini etkiliyordu. AES'in Gürcistan enerji piyasasında karşılaştığı bir diğer zorluk da şirketin yönetim kadrosunda çalışanlarının güvenliği ile ilgili duyulan rahatsızlıklardı. 2002 Ağustos'ta AES'in finans işleri memuru Niko Lominadze apartmanında başından vurulmuş bir halde ölü bulunmuştu. Başkan Şevardnadze döneminde bu gibi olaylar aydınlatılamamıştır.

Gül Devrimi'nin hemen öncesinde, Rus ve Amerikan şirketleri arasında yaşanan elektrik sektöründeki bu değişim/satış, zayıf bir devlet olarak Gürcistan enerji sektöründe, büyük güçlerin rekabetini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak Gül Devrimi, Gürcistan'da ABD'nin siyasi olarak öne geçmesine yol açmıştır. Bununla birlikte Gül Devrimi sonrasındaki süreç, enerji konusundaki rekabetin, siyasi rekabet ile eşgüdümlü ilerlediğini göstermesi bakımından önemlidir.

Amerikan şirketi AES'in hisselerinin satışı ve Gürcü pazarından çekilmesi sonrasında, birçok uzman tarafından, elektrik sektöründeki Rusya'nın artan nüfuzuna karşı tepki gösterilmiştir. Söz konusu bu tepkilere karşılık Enerji Bakanı Aleksandre Mirtskhulava istifa etmiştir. Ardından Mirtskhulava, Şevardnadze tarafından Gürcistan'ın Bağımsız Ulusal Enerji Düzenleme Komisyonu (*Georgian National Energy and Water Supply Regulatory Commission-GNERC*)'nun başına getirilmiştir. GNERC'ye bağlı üç Batılı şirket faaliyet göstermektedir. Bunlardan ilki Amerikan PA Danışmanlık tarafından işletilen Gürcü Birleşik Dağıtım Şirketi (*Georgian United Distribution Company*), diğeri İspanyol Imiard tarafından işletilen Enerji Toptan Piyasası (*Energy Wholesale Market*) ve İrlandalı ESB tarafından işletilen Gürcü Devlet Elektrik Sistemi (*Georgian State Electricity System*) şirketidir (Closson, 2009, 769).

Gürcistan'da elektrik sektöründe özelleştirme süreci Gül Devrimi sonrasında da devam etmiştir. Rus şirketleri ve onların üçüncü ülkelerde kayıtlı alt kuruluşları şeffaf özelleştirme programı çerçevesinde Gürcü hükümetinin satışa çıkardığı birçok yeni tesisi satın almıştır. Bunlar içerisinde, 2006 yılında Çek şirketi Energo-Pro'nun iki dağıtım şirketi, Birleşik

Gürcü Enerji Dağıtım Şirketi (*Unified Georgian Energy Distribution Company*), Acara Elektrik Şirketi (*Adjara Power Company*) ve altı hidroelektrik santralini (Atshesi, Dzevrulhesi, Lajanurhesi, Rionhesi, Shaorhesi ve Gumbathesi,) 312 milyon Amerikan dolarına satın alması dikkat çekicidir (Gujaraidze, Barbakadze, Gujaraidze, Mchedlishvili, Kakhaberi, 2007, 7).

Gürcistan'da Gül Devrimi'nden sonra, ABD ve AB ülkeleri ile gelişen ilişkiler neticesinde özelleştirme sürecinin daha şeffaf ve denetlenebilir olması konusunda yeni bir süreç başlamıştır. Yeni hükümet bu sürecin daha önceki süreçler gibi olmayacağını, şeffaf ve tarafsız bir şekilde yürütüleceğini ve on sekiz ayda sonlanacağını belirtmiştir. Ancak bu sürecin üç yıl sonra bile, şeffaflık düzeyi, geçmiş yıllara nazaran daha yüksek olmasına rağmen, beklenilen seviyede olmadığı anlaşılmaktadır. Özetle başarılı bir özelleştirme sürecinin yaşanmadığını ifade etmek mümkündür (Gujaraidze, Barbakadze, Gujaraidze, Mchedlishvili, Kakhaberi, 2007, 5).

Gürcistan Parlamentosu'nda Doğu-Batı Enerji Koridoru konusunda kurulan alt komisyonda görev almış olan enerji uzmanı Giorgi Vashakmadze'ye göre; Gürcü hükümetinin enerji üretim, dağıtım ve yönetim fonksiyonlarını tek bir ihale paketinde toplaması açık bir şekilde AB kanunlarına aykırı bir uygulamadır (Transparency International Georgia, 2010, 4). Bazı milletvekili ve uzmanlara göre özelleştirme süreci şeffaf değildir. Örneğin stratejik bir bölge olan ve Gürcistan elektriğinin %40'ını karşılayan Enguri hidroelektrik santrali ya da Rusya'dan Ermenistan'a uzanan doğal gaz boru hattının özelleştirilmesi problemli konulardır. Gürcistan'ın enerji güvenliğinin garanti altına alınması için bu tür stratejik bölgelerin, kontrol altında tutulmasına dikkat çekilmektedir (Chipashvili, 2007, 9).

Gürcü hükümeti, özelleştirme politikalarındaki değişiklikler yanında, enerji alanında farklı politikalar da geliştirme arayışına girmiştir. Gürcistan'da var olan enerji kaynaklarının yenilenmesine ek olarak, yeni hidroelektrik santralleri kurarak iç elektrik üretim kapasitesini artırmayı hedeflemiştir. Bağımsız araştırmacı Stacy Closson'a göre; Gül Devrimi sonrasında Gürcistan Enerji Bakanlığı Çinli, Avrupalı, Türk ve Kuveytli müteahhitler ile 30 yeni hidroelektrik santrali yapımı için anlaşmalar yürütmüştür (Closson, 2007, 249).

Gürcü hükümeti, yeni hidroelektrik santrallerinin yapımını stratejik hedef olarak görmektedir. Kuzeybatı Gürcistan'da bulunan Enguri nehri üzerindeki Khudoni hidroelektrik santrali bu noktada güçlü örneklerdendir. 1980'lerde yapım çalışmalarına başlanan santrale, yaklaşık iki bin kişiyi yerinden edeceği için yerel halk tarafından karşı çıkılmıştır. 1988 yılında Ermenistan'da meydana gelen deprem sonrasında, çevresel etkileri olabileceği ihtimaliyle artan protestolar üzerine, santralin yapımı durdurulmuştur. 1990'ların sonlarında santralin yapım tartışmaları yeniden başlamış olsa da, Gürcü hükümeti yüksek bütçeli bu proje için yatırımcı problemi yaşamıştır.

Sakaşvili iktidarı döneminde ise santralin yapımı için İngiliz Virgin Adaları'nda kurulan Trans Electrica şirketi ile görüşmeler başlamıştır. Şirket, finans kaynakları konusunda sessiz kalmayı tercih eden Hint uyruklu ortaklar tarafından temsil edilmiştir (CEE Bankwatch Network, 2015). Santralin bitmesi durumunda Enguri'den sonra Gürcistan'ın ikinci büyük hidroelektrik santrali olacağı düşünülmüştür. Santralin yıllık 1.5 milyar kw/saat elektrik üretimi yapması öngörülmüştür. Santral için Dünya Bankası bir fizibilite çalışması ve potansiyel çevre ve sosyal etki değerlendirmesi hazırlamıştır. Ancak santralin yapımına Sakaşvili iktidarı döneminde başlanamamıştır (Vardiashvili, 2017).

3.4. Doğal Gaz Sektöründe Rekabet

Sovyetler Birliği döneminde Rusya, Gürcistan'a doğrudan doğal gaz tedarik etmemekte, Orta Asya doğal gaz ağından Gürcistan'a doğal gaz sağlamaktaydı. Türkmenistan ve Kazakistan'dan tedarik edilen doğal gaz, Rusya topraklarından geçtiği için Gürcistan'a ulaşan tüm boru hatları Rusya'nın tekelindeydi. Gürcistan bağımsızlığını kazandıktan sonra ise doğal gaz konusunda Rusya, Türkmenistan ve Kazakistan ile çeşitli doğal gaz anlaşmaları yapmıştır. Aynı dönemde Gürcistan, yaşadığı iç savaş nedeni ile bahsedilen bu ülkelere karşı yüklü miktarda borç altına girmiştir. Bu noktada bağımsızlığı sonrasında, Gürcistan'ın para piyasasına kısaca değinmek, konunun enerji sektörü ile ilişkisini anlamak açısından yerinde olacaktır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Gürcistan'da kullanılan para birimi 1993 yılına kadar Rus rublesiydi. 1993 yılında rublenin yerini sadece banknotlardan oluşan *kupon* almıştır. 1995 yılında, Şevardnadze döneminde ise *kupon* yerine hâlihazırda kullanılan *lari* tedavüle girmiştir. Dolayısıyla Gürcü ekonomisindeki Rusya'nın hegemonyası 1995 yılına kadar ciddi oranda sürmüştür. Gürcü ekonomisi gerek iç savaş ve toprak bütünlüğü sorunları gerekse ruble eksikliği ve enerji kaynakları konusunda Rusya'ya bağımlılığı ile 1990'lı yıllarda sıkıntılı bir dönem geçirmiştir.

Diğer taraftan Gürcistan doğal gaz sektöründe, 1990'lı yıllar, Gürcistan'ın Rus gaz şirketi Itera'ya olan borcu göz önünde bulundurulduğunda, Gürcistan'daki özelleştirme sürecinde, Rus şirketlerinin etkin olduğu bir dönemdir. Bu sayede Rus-Gürcü iş ortaklıkları, Gürcistan doğal gaz sektöründe söz sahibi olmaya devam etmiştir.

Rusya'nın Güney Kafkasya bölgesindeki enerji politikası; yerel gaz piyasasını ele geçirmek ve kendisine alternatif koridor olan Türkmen ve Azeri gazının Gürcistan üzerinden Türkiye'ye ve dünya pazarlarına ulaşım koridoruna bir set vurmaktır. Bu noktada Rusya, Gürcistan'da ekonomik açıdan varlığını sürdürmek ve bunu siyasi ve askeri alanlarda da pekiştirme arayışındadır. Batılı ülkeler tarafından desteklenen BTC ve BTE boru hatları ise Rusya'nın Gürcistan ve diğer ülkelere diplomatik ve askeri baskılarına karşılık benimsenmiş ve faaliyete geçirilmiştir (Jervalidze, 2006, 3). Bu sebeple Rusya ve Batılı ülkeleri Gürcistan'da karşı karşıya getiren enerji yarışı, doğal gaz sektörünü de kapsamakla birlikte tüm enerji sektörlerinde görülmektedir.

Gürcistan doğal gaz piyasasında 2000'li yıllara gelindiğinde, Rus şirketi Itera piyasadan çekilirken, yerini diğer bir Rus şirketi Gazprom almıştır ve Gürcistan'ın ana doğal gaz tedarikçisi olarak gaz piyasasında kendini göstermiştir. Bununla beraber bu dönemde, Gürcistan doğal gaz tedarikçi kaynağını çeşitlendirerek, Azerbaycan ve İran gibi ülkelerden de doğal gaz tedarik etmeye başlamıştır.

Gürcistan yakın tarihinde önemli bir kırılma tarihi olan Gül Devrimi öncesinde ise doğal gaz sektöründe, Rusya'nın bir hamlesi dikkat çekmektedir. Moskova'da 2003 yılı Temmuz ayında Gürcistan Devlet Başkanı Şevardnadze ile Gazprom'un Genel Müdürü Alexie Miller

arasında 25 yıllık stratejik ortaklık anlaşmasının ilk adımı olan mutabakat metni imzalanmıştır. Aynı yılın Mayıs ayında, Tiflis'te başlayan müzakereler neticesinde varılan anlaşma, Gürcistan'daki boru hatlarının işletim hakkının, tedariğinin ve onarımının Gazprom'a transferini içermekteydi. Bahsedilen bu anlaşma, Gürcistan'ın gaz ithalinde, ulaşımında ve dağıtımında tek bir şirkete yetki vermesi sonucu gaz sektöründe Rus tekelini oluşturacağı yönündeki endişeleri beraberinde getirmekteydi. Bununla birlikte, bu anlaşma, Azerbaycan gazını Gürcistan ve Türkiye üzerinden dünya pazarına aktarmayı hedefleyen BTE Doğal Gaz Boru Hattını da tehlikeye sokmuştu. 2003 yılı Mayıs ayında, Alexie Miller'ın Tiflis ziyareti sırasında, ABD Başkanı'nın Hazar enerji konusundaki başdanışmanı Stephen Mann de Tiflis'teydi. Man, Gürcü hükümetini Şahdeniz sahasını tehlikeye düşürecek herhangi bir adım atmaktan kaçınma konusunda ikna etmeye çalışmaktaydı. Devam eden süreçte, Gürcistan Enerji Bakanı David Mirtskhulava bunun bir anlaşma olmadığını sadece Gürcistan'ın çıkarlarını tehdit etmeyecek bir protokol olduğunu açıklamıştır (Sepashvili, 2003).

Şevardnadze döneminde Gürcistan, bir taraftan Rusya ile bu tür anlaşmalar çerçevesinde görüşmeler yürütürken; diğer taraftan ABD ile de ilişkileri geliştirme politikası izlemiştir. Ancak bu gelişmelerin, Doğu-Batı Enerji Koridoru'nu tehlikeye sokabileceği öngörüsü ile ABD'yi ve AB ülkelerini memnun ettiğini söylemek pek mümkün değildir. Sakaşvili iktidarı döneminde de Gürcü hükümeti Rusya ile doğal gaz konusunda görüşmeler yürütmüştür. Gürcü hükümeti, 2004-2005 yıllarında devlete ait Tbilgaz, Rustavi Kimyasal Tesisi ve ana boru hatlarının satışı ile ilgili Gazprom ile müzakerelere devam etmiştir. Fakat taraflar arasında niyet beyanı olmuş olsa da bunun ötesine geçilememiştir. Gürcistan ve Rusya arasındaki görüşmeler 2005 Ağustos'ta Amerikan Milenyum Görevi Şirketi'nin Gürcistan'a 49.5 milyon dolar ana boru hatlarının yenilenmesi için yaptığı yardım sonrası sonlanmıştır (Jervalidze, 2006, 4). Bu anlaşma, MCC ile Gürcistan Uluslararası Gaz Kurumu (*Georgian Gas International Corporation-GGIC*) arasında yapılmıştır ve Şubat 2010 tarihinde sonlanması kararlaştırılmıştır. Bahsedilen bu anlaşmaya göre; boru hattını yöneten GGIC, MCC'ye, Gürcistan ulusal boru hatları özelleştirmesinin MCC'nin yazılı izni olmadan gerçekleşmeyeceğini taahhüt etmiştir. Eğer anlaşmanın bu şartı bozulursa ve Gürcistan ulusal boru hattı şebekesini MCC onayı olmadan özelleştirirse, bu durumda Gürcistan aldığı bütün yardımı ABD'ye geri ödemek zorunda kalacaktır (Civil Georgia, 2005). MCC'nin,

GGIC ile yaptığı anlaşmaya koymuş olduğu bu stratejik şart, Gürcistan'ın ulusal boru hattı şebekesinin Gazprom'a satışını engellemeyi hedeflemektedir.

Gül Devrimi sonrasında, Sakaşvili iktidarındaki Gürcü hükümeti ile Gazprom arasında 2006 yılına gelindiğinde, doğal gaz krizi yaşanmıştır. Rusya tarafındaki doğal gaz boru hattında patlama meydana gelmiştir. Bu patlama sonrası Gürcistan ile Rusya arasında yaşanan krizde Gürcü halkına kış aylarında yaklaşık 10 gün kadar gaz tedarik edilememiştir. Gazprom ile yaşanan bu krizden sonra, Gürcü hükümeti daha ucuz gaz tedarik edebilmek için yeni yatırımcı arayışına girmiştir. Bu noktada, Gürcü hükümeti doğal gaz piyasasının serbestleştirilmesi politikası yürüterek ülkede faaliyet gösteren Itera, KazTransGaz, Energy Invest ve Mtkvari Energy şirketlerine Rusya'dan doğal gaz alımı için Rus şirketler ile görüşmelerini sağlayacak yetki vermiştir. Fakat bu şirketler de ucuz fiyata gazın Gürcistan'a ithal edilmesinde başarılı olamamıştır (İsmayıl, 2015, 5).

Gürcü hükümetinin daha ucuz gaz tedarik edebilmek için yeni yatırımcı arayışını, Tiflis dağıtımı için, Kazakistan devlet petrol ve doğal gaz şirketi KazMunaigas'a bağlı KazTransGas doldurmuştur. KazTransGas, SOCAR Georgia'dan gaz almaktadır (Jervalidze, 2008, 5). SOCAR'ın %51 oranında hisseye sahip olduğu SOCAR Georgia, 2007 yılında Gürcistan'da kurulmuştur. Şirketin kalan %49'luk hissesi ise Birleşik Arap Emirliği menşeli Intersun Holding FZCO ve Heritage General Trading FZE şirketlerine aittir (Jervalidze, 2017, 3).

Gürcü hükümeti Rusya ile yaşanan 2006 yılındaki doğal gaz krizinden sonra, alternatif doğal gaz tedarikçisi arayışında Azerbaycan, Türkiye ve Azerbaycan'daki Uluslararası Konsorsiyum ile de görüşmeler yürütmüştür. Nihayetinde ek doğal gaz arayışında, Gürcü hükümeti, Azerbaycan ile günlük 1000 metreküpü 120 Amerikan dolarından olmak üzere 1.3 milyar metreküp doğal gaz alımı konusunda anlaşmıştır (Transparency International Georgia, 2010, 3).

Gürcistan, Uluslararası Konsorsiyum ile yapılan anlaşma gereğince, Ermenistan'a da doğal gaz tedarik etmektedir. Bu anlaşma ile Gürcistan Azerbaycan'dan aldığı 500 milyon metreküplük doğal gazın 200 milyon metreküpünü Ermenistan'a ulaştırmıştır. Ancak bu

oran 2007 yılında İran ve Ermenistan arasında açılan doğal gaz boru hattı ve Ermenistan'ın, İran'dan doğal gaz almaya karar vermesi sonrası azalma göstermiştir. Bu yüzden Gazprom'dan alınacak gaz Gürcistan için önemli hale gelmiştir. Ancak 2008 yılında Rusya-Gürcistan arasında yaşanan savaş, Gürcistan'ı doğal gaz konusunda Azerbaycan ile ticaret yapmaya itmiştir. 2008 yılına gelindiğinde, Gürcistan'ın en büyük doğal gaz tedarikçisi Azerbaycan olmuştur.

Sakaşvili iktidarı döneminde Gürcistan, Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun önemli bir parçası olan BTE Doğal Gaz Boru Hattı'nın açılışına şahit olmuştur. Azerbaycan'dan Türkiye'ye Gürcistan üzerinden uzanan Güney Kafkasya Boru Hattı, 2007 Mart ayında tamamlanmıştır. Güney Kafkasya Boru Hattı, Norveç şirketi Statoil (%20.4); BP (%20.4); Azerbaycan Enerji ve Endüstri Bakanlığı (%20) ve Türkiye, Rusya, İran ve Fransa şirketlerinin iştirakiyle kurulmuştur. BTE ile birlikte ABD ve AB ülkeleri bölgesel güç Türkiye'yi yanına alarak diğer bir bölgesel güç İran'ın yanında yer alan Rusya ile giriştikleri enerji yarışında önemli ilerleme kaydetmişlerdir.

Gürcistan'da doğal gaz sektöründe, 2008 yılı Şubat ayı itibari ile beş büyük gaz şirketi faaliyet göstermektedir. Bunlar; Tiflis'e doğal gaz dağıtımı yapan KazTransGas, Kvemo Kartli ve Shida Kartli bölgeleri olmak üzere bölgesel dağıtım yapan 10 şirkete sahip olan Itera Gürcistan, Gardabani tribününün dokuzuncu ve onuncu bloğuna sahip Mtkvari Enerji, Rustavi Azoti ve Gardabani gaz tribününe sahip Energy Invest ve Gürcistan Uluslararası Enerji Kurumu (*Georgian International Energy Corporation-GIEC*)'dur. GIEC, Gürcü Endüstri Grubu (*Georgian Industrial Group*)'nun alt kuruluşudur. Alman şirketi Heidelbergcement ile eşit hisselerde Rustavi ve Kaspi Çimento (*Kaspi Cement Works*)'ya sahiptir. Rustavi, Kaspi Çimento ve Itera, 1990'lı yıllardan beri Gürcü doğal gaz piyasasında olan en büyük doğal gaz tüketicisi şirketlerdendir (Jervalidze, 2008, 1).

Şekil 6. Gürcistan'ın idari yönetim birimleri (Javakhk Service, 2017).

Gürcistan'da ana doğal gaz boru hatları; Kuzey-Güney Gaz Boru Hattı, Doğu-Batı Gaz Boru Hattı, Kakheti bölgesi ve Güney bölgesi dağıtım hatlarıdır. Rus şirketi Itera-Gürcistan Şekil 6'da görüldüğü gibi Kuzey-Güney Gaz Boru Hattı güzergâhı üzerinde Rusya'dan Ermenistan'a doğru uzanan bölgelerdeki dağıtım ağına sahiptir. Burada Rusya'nın enerji sistemini Kuzey-Güney hattı boyunca Ermenistan ve İran ile bütünleştirme hedefine uygun hareket ettiği söylenebilir.

Bununla beraber Şekil 6'daki Kvemo Kartli bölgesinde yer alan ve Gazprom'a satışı yönünde müzakereler yürütülen Rustavi Azot tesisi bulunmaktadır. Rusya'nın Gürcistan'da bu tür stratejik noktalarda bulunan tesislerdeki faaliyetleri, Ermenistan ile beraber düşünüldüğünde, eski Sovyet cumhuriyetleri ile ekonomik açıdan bütünleşme yönünde geliştirdiği politika hedeflerine doğru adım adım ilerlediğini ifade etmek mümkündür.

3.5. Petrol Sektöründe Rekabet

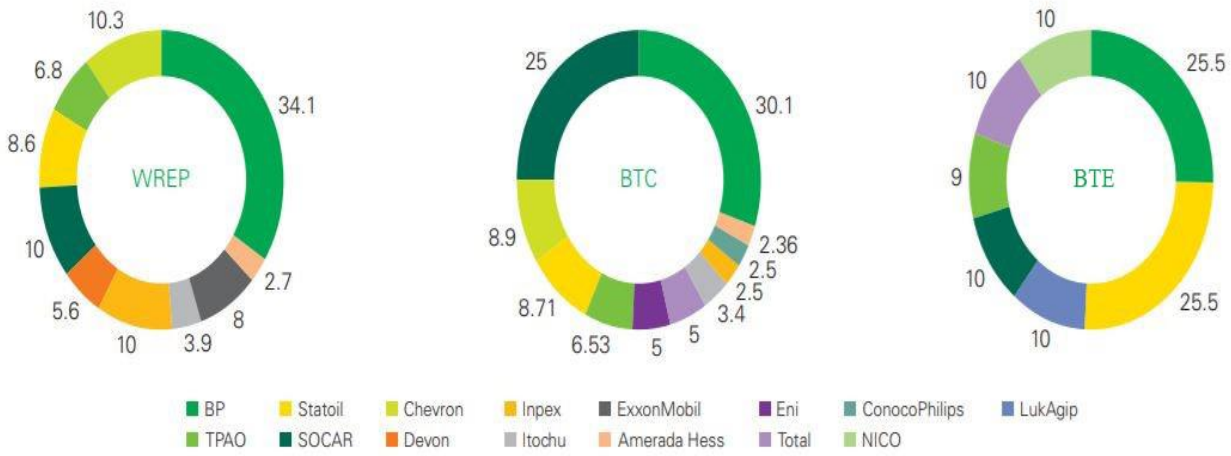
Güney Kafkasya bölgesinde, Rusya ve İran'ı devre dışı bırakarak alternatif enerji güzergâhı sunmayı hedefleyen Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun önemli bir ayağı, BTC Petrol Boru Hattı'dır. BTC için görüşmeler, 1990'lı yıllarda başlamıştır. Bu görüşmeler sırasında öncelikle Kazak petrolünün dünya pazarlarına ulaştırılmasını içeren anlaşma, 1992 yılında Umman'da imzalanmıştır ve ardından anlaşmaya bir ay sonra Azerbaycan da katılmıştır. Bu anlaşma, Hazar petrolünün dünya pazarlarına ulaştırılması için üç güzergâhı içermektedir. Bunlardan biri, Gürcistan üzerinden Karadeniz'e ulaşacak olan Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı'dır. Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı'nın yapımı, 1999 yılında tamamlanmıştır. Bahsedilen anlaşmadaki diğer bir güzergâh, Gürcistan üzerinden Türkiye'nin Akdeniz'deki Ceyhan limanına uzanacak BTC Petrol Boru Hattı'dır. BTC Petrol Boru Hattı'nın yapımı için çalışmalar, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında, ABD'nin Orta Doğu petrollerine alternatif bir güzergâh olan Hazar petrollerinin ivedilikle dünya pazarlarına ulaştırılması hedefi doğrultusunda 2002 Eylül ayında başlamıştır.

Diğer taraftan Gürcistan, ABD ve AB ülkeleri için Karadeniz'e ve uluslararası pazara açılan tek ithalat rotasıdır. Bu da Gürcistan'ı, Azerbaycan ve Hazar petrol kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırma konusunda önemli bir pozisyona taşımaktadır. Bu çerçevede, Bakü'deki hidrokarbon kaynaklarının Gürcistan'daki Supsa Boru Hattı ile Karadeniz'e ulaştırılması ve BTC Petrol Boru Hattı ile Akdeniz'e çıkışının sağlanması, stratejik açıdan Rusya'ya yönelik önemli bir güney rotası oluşturmaktadır. Bu noktada Rusya, Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı ile beraber BTC'yi, üçüncü rotayı teşkil eden Hazar petrolünü Rusya topraklarından Karadeniz'e ulaştıran Bakü-Novorossiysk Hattı'na tehdit olarak görmüştür.

1990'lı yılların sonlarında, dünyanın en eski boru hatlarından biri olan Bakü-Batum Petrol Boru Hattı'nın onarımı konusu gündeme getirilmiştir. Amerikan şirketi Chevron tarafından boru hattının onarım çalışmalarına başlanacağı söylense de şirket, 2001 Mayıs ayında projeyi iptal ettiğini duyurmuştur. Devam eden süreçte, Bakü-Batum Petrol Boru Hattı'nın yeniden inşası konusu Kazakistan şirketi KazMunaiGaz tarafından öne sürülerek, bu hattın Romanya'ya bağlanması önerilmiştir. Ancak Kazakistan bahsedilen projeden, dünyanın önemli büyük petrol yataklarından biri olan Tengiz bölgesindeki petrolün dünya

pazarlarına taşınması için Tengiz-Novorossiysk hattını değerlendireceğini açıklayarak vazgeçmiştir (Hürriyet, 2001). Kazakistan'dan Bakü'ye oradan da Rusya'nın Novorossiysk limanına ulaştırılan bu hattın en büyük yatırımcısı ise Amerikan Chevron şirketidir. Bu hat, Gürcistan'ı devre dışı bırakması ve enerji akışını Rusya'nın güneyine çekmesi nedeni ile Doğu-Batı Enerji Koridoru'na tehdit olarak değerlendirilmiştir.

Gürcistan'da 2003 yılı sonrasında petrol sektöründeki dengeler, BTC'nin açılması ile ABD ve AB lehine önemli oranda değişim göstermiştir. Bu kapsamda Şekil 7'de BTC'nin hissedarlarının oranları verilmiştir. İngiliz şirketi BP %30.1 pay ile en büyük ortak iken, bunu %25 pay oranı ile SOCAR, %8.9 ile Amerikan şirketi Chevron, %8.71 pay oranı ile Norveçli şirket Statoil ve %6.53 pay ile Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (*TPAO*) izlemektedir.

Şekil 7. Gürcistan'dan geçen enerji boru hatlarının ortakları (BP, 2005).

Gürcistan petrol piyasasında, 2003 yılı sonrasına bakıldığında, büyük şirketlerin rolü giderek artmıştır. Bu durumun piyasadaki rekabeti azaltan bir nitelik taşıdığını ifade etmek mümkündür. 2005 yılı itibari ile Gürcistan'ın toplam ithal petrolünün yaklaşık %70'ini

sağlayan beş büyük şirket şu şekildedir; Sun Petrol (*Sun Petroleum Georgia*), Lukoil, Rompetrol, SOCAR Gürcistan Petrol (*SOCAR Georgia Petroleum*) ve Wissol Petrol Gürcistan (*Wissol Petroleum Georgia*).

Sun Petrol, Gürcü piyasasında faaliyetlerini yürüten Santa, Eco ve Magnati şirketlerinin ardılı bir şirket olarak 2010 yılında kurulmuştur. Sun Petrol'ün hisseleri, Amerikan Enerji Yatırım Girişimi (*Amerikan Energy Investment Venture*)'ne aittir. Bu şirket, Gürcistan'da Gulf şirketinin akaryakıt istasyonlarını işletmektedir. Bununla beraber Gulf şirketinin ortaklarından biri Sakaşvili iktidarı döneminde sırasıyla Adalet, Ekonomi ve Savunma Bakanlığı görevlerini yürütmüş olan Davit Kezeraşvili'dir. Şirketin müdürü Yaniv Adam olmakla birlikte başkan yardımcısı Lukoil şirketi müdürünün oğlu Otar Katamadze'dir (Transparency International Georgia, 2012, 23). Şirket; Bulgaristan, Yunanistan, Azerbaycan ve Romanya'dan petrol ithal etmektedir.

Lukoil Gürcistan şirketi, 2002 yılında kurulmuştur. Şirketin hisselerinin tamamı Hollandalı Lukoil Avrupa Holding (*Lukoil Europe Holding*)'e aittir. Lukoil, Tiflis ve Gürcistan'ın birçok bölgesinde altmışa yakın akaryakıt istasyonuna sahiptir. Şirket Bulgaristan'dan ithal ettiği petrolü işleyerek tüketicilere ulaştırmaktadır. Bununla birlikte şirket, 2005'ten beri İngiliz şirketi BP'nin partneri olmakla birlikte BTC Petrol Boru Hattı'nın yakıt ihtiyacını sağlamaktadır (Transparency International Georgia, 2015, 21).

Rompetrol Gürcistan 2005 yılında kurulmuştur. Şirketin ortakları, Hollandalı Rompetrol Group NV ve Panamalı ALG şirketidir. Wissol Petrol Gürcistan, 2000 yılında Samson Pkhakadze, Levan Pkhakadze, Wissol Grup (*Wissol Group*) ve İpek Yolu Grup (*Silk Road Group*) tarafından kurulmuştur. Gürcistan'da en geniş petrol istasyonu ağına sahip şirkettir. Şirket daha çok İtalyan şirketi API'dan petrol ithal etmektedir.

4. 2008 RUSYA - GÜRCİSTAN SAVAŞI SONRASI GÜRCİSTAN ENERJİ SEKTÖRÜNDE RUSYA'NIN ARTAN ETKİSİ VE YUMUŞAK GÜÇ OLARAK AB

ABD'nin 2001 yılından sonra Rusya ile terörizmle mücadele temelinde geliştirdiği ilişkiler, renkli devrimler ile birlikte bölgesel ve küresel boyutta Rusya'yı endişelendiren bir boyut kazanmıştır. ABD ve AB ülkelerinin Rusya'nın arka bahçesinde yürüttüğü etkin faaliyetleri, Rusya'daki iktidar değişikliği ve oluşturulan yeni dış politika konsepti düşünüldüğünde, Rusya'yı daha savunmacı politikalar geliştirmeye itmiştir. Bu noktada çalışmanın konusunu oluşturan Gürcistan özelinde Güney Kafkasya bölgesi, eski Sovyet coğrafyası olması hasebiyle büyük güçlerin mücadelesinin en yoğun yaşandığı bölgelerden biridir.

Küresel boyutta, 2008 yılında Rusya'da, 2009 yılında ise ABD'de iktidar değişikliği yaşanmıştır. Bölgesel boyutta ise, bu yeni süreçte, Gürcistan'da Rusya'nın Güney Osetya'ya müdahalesi önem arz eden gelişmelerden biri olmuştur. Yakın tarihinde önemli bir kırılma tarihi olan 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ile birlikte Gürcistan, yaşadığı toprak bütünlüğü sorunlarıyla 2004 Gül Devrimi'nden önceki istikrarsız döneme geri dönmüştür. Bu savaşla beraber küresel dengeleri de etkisi altına alacak şekilde bölgesel dengeler alt üst olmuştur (Çelikpala, 2012, 97). Gül Devrimi ile başlayan ABD lehine gelişen bölgedeki dengeler, bu tarihten sonra, Rusya'nın lehine dönmeye başlamıştır. Bu dönemde, Amerika'nın Gürcistan'a askeri yardımları devam etse de, iki ülkenin başka alanlarda iş birliğinden söz etmek güçtür. Özellikle enerji alanında, gerek dünya ekonomik krizi gerekse 2008 Ağustos savaşının yaratmış olduğu ortam, Amerikan şirketlerinin Gürcistan'a yatırım yapma konusunda isteksiz davranmalarına neden olmuştur (Khelashvili, 2010, 9).

Bu yeni süreçte, ABD'de 2009'da iktidara gelen Barack Obama yönetiminin Gürcistan ile ilişkilerinde daha önceki döneme kıyasla mesafeli olduğu söylenebilir. Bu çekinceli tavrın en önemli sebepleri, Amerikan ekonomik krizi ve Washington'un Moskova ile ilişkilerinde yeniden yapılanma sürecine girmesi gösterilebilir. Özellikle 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında Henry Kissinger tarafından ortaya atılan politika çizgisi

benimsenerek, Rusya ile ilişkiler uzlaşmacı bir tutum içerisinde sürdürülmeye çalışılmıştır (Khelashvili, 2010, 8).

Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında, Gürcistan enerji arz güvenliği doruk noktaya ulaşmıştır. Gürcistan'ın, Doğu-Batı arasındaki enerji transit ülke konumu yaşadığı güvenlik sorunları nedeniyle zedelenmiştir. Diğer taraftan 2008 Savaşı, Doğu-Batı Enerji Koridoru'na itiraz eden Rusya'nın, bu koridoru güvensizleştirme müdahalesi miydi diye sorulabilir.

Bu bölümde, çalışmanın maksadını ihtiva eden siyasi ve askeri olayların arka planında ekonomik alanda nasıl bir mücadelenin sürdürüldüğü sorusu cevaplanmaya çalışılacaktır. Gürcistan enerji sektöründe, 2008 yılı sonrasında nasıl bir değişimin olduğu ve hâlihazırda devam eden enerji projelerinde hangi ülkelerin söz sahibi olduğu sorularına cevap aranacaktır. Rusya'nın bir arka bahçe olarak gördüğü eski Sovyet coğrafyası olan Gürcistan'da, sahneye yeniden çıkışı ve enerji alanındaki var olma mücadelesi incelenecektir. Bu noktada, ABD ve AB'nin Rusya'nın bu müdahalesi sonrasında, bölgede enerji projeleri noktasında ne gibi faaliyetleri olmuştur, bunlar Rusya'yı dengeleyebilecek seviyede midir veya 2008 sonrası bölgedeki rekabet hangi büyük gücün lehine dönmüştür gibi sorular ele alınmaya çalışılacaktır.

4.1. 2008 Rusya - Gürcistan Savaşı ve Gürcistan'da Enerji

Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı içinde barındıran Güney Kafkasya bölgesi, bir alt bölge olarak, uluslararası politikada yeni bir dönemin başladığını göstermektedir. Bölge, etnik ve dini temelli birçok çatışmaya sahne olurken, Hazar enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması meselesi, küresel aktörlerin yeni dönemdeki yarışında ilgilendiği önemli konulardan biri olmuştur.

ABD'nin, 11 Eylül 2001 tarihinden itibaren, Kafkasya'yı öncelikli alan olarak ilan etmesi ve devam eden süreçte bölge ülkelerine yönelik askeri ve ekonomik yardımları,

Rusya açısından memnuniyetle karşılanmamıştır. Rusya ise 1990'ların ortalarından itibaren, eski Sovyet coğrafyasına dönüş çerçevesinde geliştirdiği politikalarla ABD ve AB ülkelerinin karşısına çıkan güçlü aktörlerden biri olmuştur.

Uluslararası arenada meydana gelen gelişmeler dikkate alındığında, küresel aktörlerin Kafkasya'daki yarışını anlamak daha faydalı olacaktır. Bir taraftan, Kosova'nın 2008 Şubat ayında bağımsızlığını ilan etmesi ve AB tarafından bu bağımsızlığın tanınması, Rusya'nın tepkilerine neden olmuştur. Diğer taraftan, Mart 2008'de, Abhazya hükümeti bağımsızlığının tanınması için BM'ye başvuruda bulunmuştur. Devam eden süreçte, 2008 Nisan ayında, NATO'nun Bükreş Zirvesi'nde, Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO Üyelik Eylem Planı'na katılmaları konusunun gündeme gelmesi, Rusya'nın tepkisini çeken bir diğer gelişme olmuştur.

Bu çerçevede bu yeni dönemde, uluslararası arenada önemli bir gelişme daha dikkat çekmektedir. 2008 yılında yaşanan dünya ekonomik krizi, bölgesel ve küresel dengelerin yeniden tartışılması açısından önem arz etmektedir. Bölgesel anlamda ise 2008 yılı, Rusya ve Gürcistan arasında kısa süreli yaşanan savaşa tanıklık ederken, çalışmanın muhteviyatına uygun olarak büyük güçlerin bu bölgedeki rekabetinin kızıştığı bir dönemi ifade etmektedir.

Gürcistan ve Rusya arasında yaşanan savaş, Gürcü birliklerin 7-8 Ağustos gecesi Güney Osetya'nın başkenti Tskhinvali'ye istikrar ve düzeni sağlamak ve toprak bütünlüğünü yeniden tesis etmek amacı doğrultusunda müdahalesi ile başlamıştır. Ardından Rusya'nın Güney Osetya'da soykırım yapıldığını iddia etmesi ile Güney Osetya'ya girmesi ve Gürcü birliklerine müdahalesi neticesinde çatışmalar, Rus-Gürcü savaşına dönüşmüştür. Bu çatışmalar sırasında, Rus uçakları, Tiflis'e yaklaşık 60 km uzaklıkta bulunan Gori şehrini ve uluslararası havaalanını bombalamıştır. Gürcistan kuvvetlerine bağlı birlikler, Güney Osetya'dan çekilirken, yaklaşık 10 bin Gürcü Güney Osetya'yı terk etmek zorunda kalmıştır.

Rus ve Gürcü askeri birlikleri arasındaki çatışmalar, 12 Ağustos'ta AB Dönem Başkanı sıfatıyla Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin girişimiyle azalma göstermiştir. Anlaşmazlığın çözümü noktasında Rusya'dan beklenen adımlar, çatışma öncesi konuma

çekilmesi ve olayların bir daha yaşanmaması yönünde olmuştur. Ancak 21 Ağustos'ta Abhazya ve Güney Osetya parlamentolarının Rusya'ya bağımsızlıklarının tanınması yönündeki çağrısı neticesinde 25 Ağustos'ta Rusya, "insani gerekçelerle" bu iki bölgenin bağımsızlıklarını tanıdığını ilan etmiştir. Bu tanıma, ABD ve uluslararası toplum tarafından Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne tehdit oluşturduğu gerekçesiyle kınanmıştır (Nichol, 2009, 9).

Sorunun çözümü ve normalleşme süreci kapsamında taraflar, İsviçre'nin arabulucuğunda Cenevre'de görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmeler neticesinde, 2009 yılında kurulan Hadiselerin Önlenmesi ve Mukabele Mekanizması (*Incident Prevention and Response Mechanism-IPRM*) ile taraflar, sınır bölgesinde yaşanan problemleri görüşebilecek ve AB dâhil olmak üzere tarafların katılımıyla sınır bölgesinde incemeler yapılabilecektir (International Crisis Group, 2011, 4).

Hâlihazırda uluslararası toplum, Güney Osetya ve Abhazya'yı, Gürcistan'ın özerk cumhuriyetleri olarak tanıyor olsa da Rusya, bağımsız ülke olarak tanımaktadır. Bunun yanında Rusya, Abhazya ve Güney Osetya ile askeri ilişkiler başta olmak üzere siyasi ve ekonomik ilişkilerini sürdürmektedir.

Gürcistan, 2008 savaşı sonrasında, ABD çizgisinde dış politika anlayışını sürdürse de, savaş sırasında ve sonrasında batıdan beklenilen desteği görmemesi nedeni ile kısa vadede NATO ve AB üyelikleri konularını gündemden çıkarmıştır. ABD tarafında ise Obama yönetiminin, Rusya ile yeniden yapılanma çerçevesinde geliştirdiği politikalar düşünüldüğünde, Gürcistan'a karşı eski yönetimle kıyaslandığında, önemli oranda ilgisizlik görülmektedir. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Temmuz 2010'da, Tiflis'e gerçekleştirdiği ziyaret sırasında, Gürcistan'ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne desteğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Rusya'ya çatışma öncesi konumuna geri dönmesi yönünde çağrıda bulunmuştur. Ancak ABD'nin, Rusya'nın Güney Osetya'daki askeri varlığından rahatsızlığını dile getirmesi dışında, somut adımlar atma noktasında herhangi bir gelişme kaydedemediği söylenebilir. ABD'nin ilgisizliği sonucunda Gürcistan, yüzünü bir derece daha AB'ye dönmüştür (Çelikpala, 2012, 102).

Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında, AB ülkelerinin Gürcistan'a olan ilgisi enerji boyutunda gelişmeye devam etmiştir. AB ülkeleri ve uluslararası toplum, dünya ekonomik krizi ve 2008 savaşından zarar gören Gürcistan ekonomisinin yeniden yapılanmasını sağlamak amacı ile Ekim 2008'de Brüksel'de bağışçılar konferansı düzenlemiştir. Bu toplantı sonucunda ABD, AB, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası (*Asian Development Bank-ASDB*) ve çeşitli donörler tarafından Gürcistan'a 4,5 milyar Amerikan doları hibe ve düşük faizli kredi yardımı toplanmıştır. Buna ek olarak ABD, Gürcistan'a 250 milyon Amerikan doları doğrudan bütçe desteği sağlamıştır. Yardımların birçoğu evlerini terk etmek zorunda kalanlara yaşam alanları kurulması ve hasar gören altyapı sisteminin onarılması için harcanmıştır (De Wall, 2011, 9).

AB bu süreçte, Doğu Ortaklığı ile Belarus, Ukrayna, Moldova, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı kapsayan bir yeniden yapılanma girişimi başlatmıştır. 2009 yılında, AB'nin Prag Zirvesi'nde kurulan Doğu Ortaklığı Programı, üye ülkeleri serbest piyasa ekonomisi, hukuk, yönetim, insan hakları, sürdürülebilir kalkınma gibi alanlarda gösterilen reform çabaları konusunda desteklemektedir. Bununla birlikte Prag Zirvesi'nde enerji iş birliği alanında Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye hattının stratejik önemini vurgulayan deklarasyon imzalanmıştır (Prague Summit, 2009).

Bölgesel ve küresel dengeleri etkileyebilecek bir diğer olay, 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhakı olmuştur. Bu tarihten itibaren Rusya, Güney Kafkasya ve Karadeniz bölgesindeki hâkimiyetini pekiştirmiştir. Bu bölgelerde Rusya'yı dengeleyebilecek en önemli aktör ise, AB olarak ön plana çıkmıştır. Bu olaydan sonra AB, Gürcistan başta olmak üzere diğer bölge ülkelerine yardımlarını artırmıştır. Bu anlamda AB ve Gürcistan arasında Haziran 2014'te imzalanan Ortaklık Anlaşması ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesi amaçlanmıştır. AB ve Gürcistan arasında 2014 yılında imzalanan Ortaklık Anlaşması ile ekonomik alanda ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu anlaşmayla enerji sahası olarak Güney Kafkasya bölgesinde taraf ülkelerin karşılıklı bağımlılığını fark etmeleri planlanmıştır (Paresashvili ve Abashishvili, 2013, 641). AB ve Gürcistan arasında, yine aynı yılın Temmuz ayında imzalanan memorandum ile AB; kamu idaresi, yargı, ekonomi, çatışmaların çözümü, sivil toplum gibi pek çok alanda Gürcistan'a 335-410 milyon Avro aralığında yardımda bulunmayı taahhüt etmiştir (European Union External Action, 2006, 3). Bununla beraber AB, Gürcistan'a 46 milyon Avro değerinde büyük ölçekli finansal

yardımda da bulunmaktadır. Bu yardım; enerji güvenliği, enerji yeterliliği, yenilenebilir enerji ve iklim değişikliği gibi konuları kapsayan bölgesel programları desteklemektedir.

Bir taraftan AB'nin bölgede ekonomik ve ticarî aktör olarak var olma çabası devam ederken, diğer taraftan, Ağustos 2008 Savaşı ve Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ile bölgede Rusya'nın etki alanı artmıştır. 2015 yılında, Rusya'nın girişimi ile kurulan Avrasya Ekonomik Birliği, AB'ye benzer bir yapı olup, eski Sovyet cumhuriyetlerini de içine alan bir coğrafyada, birlik üyeleri arasında mal, hizmet, sermaye ve iş gücü dolaşımının serbestleşmesini hedeflemektedir. Gürcistan ile beraber Moldova ve Ukrayna, Birlik'e katılma konusunda isteksizdir ve AB çizgisinde bir ekonomik entegrasyonu amaçlamaktadır (Beraia, 2017, 71).

Rusya - Gürcistan Savaşı sonrasında, Kuzey - Güney hattını oluşturan, Rusya ve İran enerji ulaşım güzergâhı daha önemli hale gelmiştir (Jervalidze, 2010, 8). Bu savaş, Rusya'nın bölgede jeopolitik aktör olarak güçlenmesini sağlamıştır. Bununla birlikte bölgesel güvenliğin ve enerji güvenliğinin sürdürülmesinde Rusya'nın rolü artmıştır. Enerji ulaşım koridorları üzerinde büyük bir rekabet vardır ve Güney Kafkasya'da kilit noktada bulunan Gürcistan'da, bu savaştan sonra Rusya, tarihi ve kültürel varlığından gelen avantajla, askeri varlığını da artırmıştır. AB ise, bu tarihten sonra bölgede, Rusya'yı dengeleyebilecek uluslararası aktör olarak ön plana çıkmıştır. AB ülkeleri, çeşitli uluslararası enerji projeleri ile Gürcistan hattını Rusya'ya alternatif olabilmesi amacıyla değerlendirmek istemektedir.

Bu noktada 2008 Savaşı, Gürcistan enerji piyasasında sadece kaynakların hangi güzergâhlar aracılığıyla uluslararası pazarlara ulaştırılması gerektiği sorununu değil, aynı zamanda boru hatlarının geçtiği güzergâhların güvenliği sorununu da gündeme taşımıştır. Bu savaşla beraber bölgede askeri üstünlüğü elde eden Rusya, boru hatları güzergâhlarının güvenliği konusunda da etkin konuma sahip olduğunu göstermek istemiştir.

2008 Savaşı, Gürcistan'ın enerji düzleminde karşılaştığı ilk tehdit değildir. Ocak 2006'da, Rusya'dan Gürcistan'a ulaşan doğal gaz boru hattında meydana gelen patlama ve Kafkas 500 KW ulaşım hattının zarar görmesi neticesinde yaşanan Rusya-Gürcistan

arasındaki doğal gaz krizinde, Gürcistan halkına doğal gaz temininde ciddi sorunlar yaşanmıştır. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında da birçok uzman, Rusya'nın Gürcistan'a enerji teminini keseceğini iddia etmiştir. Ancak 2008 Rusya - Gürcistan Savaşı'nda, Gürcistan Enerji Bakanlığı enerji akışında oluşabilecek tehdide karşın tüm önlemlerin alındığını ve halkın hiçbir problem yaşamayacağını açıklamıştır.

Bu savaş ile Rusya, Batı ülkelerine bölgedeki enerji konularında kendisinin dahli olmadan herhangi bir inisiyatif altına girmemeleri gerektiğini göstermek istemiştir. Savaş sırasında, Rus askeri birlikleri, BTC ve Bakü-Supsa Petrol Boru Hatları'na yakın noktaları bombalamış olsa da, boru hatlarının kendilerinde herhangi bir zarar meydana gelmemiştir (Shiriyev, 2015). Sadece Energo-Pro'nun ayrılıkçı bölgeye komşu ağında hasar görülmüştür (Jervalidze, 2010, 6).

Esasen BTC Petrol Boru Hattı, Rusya'nın hava saldırısı sırasında, 5 Ağustos'ta Türkiye sınırında meydana gelen patlama sebebiyle çalışmıyordu. Bu patlamayı kısa bir süre sonra, PKK terör örgütü üstlenmişti. Bununla birlikte Rustavi'deki Azot kimyasal tesisi ve metalürji fabrikası geçici olarak faaliyetlerini durdurmuştu. Ancak bunlar dışında, Rus bombalaması sırasında, Gürcistan enerji altyapısı hasar görmemiştir ve halka kesilme olmadan elektrik ve doğal gaz temin edilmiştir.

2008 Rusya - Gürcistan Savaşı sırasında ve sonrasında, muhtemel tehdide rağmen Rus - Gürcü şirketleri arasındaki iş ortaklığı devam etmiştir (Jervalidze, 2010, 1-2). Bununla birlikte Gürcistan enerji sektörünün özelleştirilmesi ile birlikte tüketicilere, ithalat yapan farklı ülkeler arasında seçim imkânı sunulmuştu. Bu sayede savaş sırasında, tüketiciler Gürcü-Rus, Gürcü-Kazak, Gürcü-Çek şirketlerini tercih edebilme imkânına da sahip olmuşlardır.

Bir taraftan, Rus - Gürcü iş ortaklıkları devam ederken, diğer taraftan yabancı yatırımcıların 2008 Savaşı nedeniyle istikrarsız bir görünüm çizen Gürcistan'da yatırım yapma konusunda çekinceli tutumu devam etmiştir. Gürcistan'da Gül Devrimi'nden itibaren artış gösteren yabancı yatırımları, 2007 yılının sonlarına gelindiğinde azalma göstermiştir. 2008 yılının ilk ve ikinci çeyreğinde sırasıyla yaklaşık 430,2 ve 525,2 milyon Amerikan

doları olan doğrudan yatırımlar, aynı yılın üçüncü çeyreğinde yaklaşık 150 milyon Amerikan doları civarına gerilemiştir (Narmania, 2009, 117). Bunun sebeplerinden biri, küresel ölçekte Gürcistan'a yatırımları etkileyen 2008'de yaşanan dünya ekonomik krizi olarak gösterilebilir. Diğer bir sebep, bölgesel ölçekte 2008 Ağustos'ta Rusya - Gürcistan arasında yaşanan savaştır.

Gürcistan'daki bu istikrarsız ortam, yabancı yatırımların ülkeye girişinde önemli oranda düşüşe neden olmuştur. Kazak şirketi KazMunaiGaz Batum'da yapmayı planladığı 1 milyar Amerikan doları değerindeki petrol rafinerisi projesini iptal etmiştir. Amerikan şirketi Clear Stream Holding ise Gürcistan'a yapmayı planladığı yaklaşık 9 milyon 300 bin dolar değerindeki kablosuz internet servisi projesinden vazgeçtiğini açıklamıştır (Narmania, 2009, 118).

Gürcistan ve yakın coğrafyasında gelişen tüm bu olaylar düşünüldüğünde, Gürcistan'ın büyük güçler nezdindeki önemi bir kez daha görülmektedir. Bir taraftan, özellikle doğal gaz ve petrol kaynaklarının ulaşımında transit ülke konumu ile Gürcistan, başta Avrupalı şirketler olmak üzere uluslararası enerji şirketleri açısından yalnızca Rusya'nın etkisine bırakılamayacak kadar değerli bir hat üzerinde yer almaktadır. Diğer taraftan, Gürcistan'ın bağımsızlığı sonrasında başlayan ve 2008 Savaşı ile birlikte devam eden istikrarsız ülke görünümü, bu transit ülke konumuna zarar vermektedir.

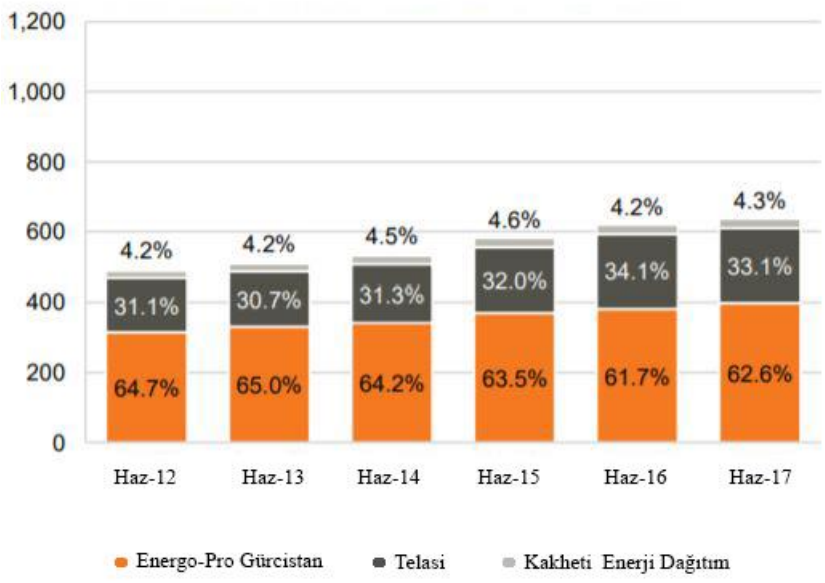
Çalışmanın bundan sonraki bölümü, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında Gürcistan'ın elektrik, doğal gaz ve petrol piyasalarındaki genel durumunu ve yabancı yatırımcıların hangi projeler aracılığıyla hangi bölgelerde faaliyet gösterdiklerini ele almaya çalışacaktır. Bu noktada Gürcistan'daki enerji yatırımlarında şirketler eliyle hangi ülkelerin var olmaya çalıştığı sorusu çalışmanın muhteviyatına uygun bir çıkış noktası sunmaktadır.

4.2. Elektrik Sektöründe Rekabet

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Gürcistan, yeni dünya düzeninin gereği olarak serbest piyasa ekonomisini tesis etmeyi hedeflemiştir. Bu piyasa ekonomisine işlerlik kazandırması açısından özelleştirme, Gürcistan'ın bağımsızlığı sonrasında başlayan reform sürecinin önemli bir ayağını oluşturmuştur. Gürcistan'ın bağımsızlığı sonrasında, 1992 yılında başlayan özelleştirme süreci, 2009'un başlarına gelindiğinde 18 binin üzerinde işletmenin özelleştirilmesi ile devam etmiştir (Narmania, 2009, 114).

Gürcistan ekonomisinde serbest piyasaya geçiş çabaları, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında da sürdürülmüştür. Bu tarihten itibaren, Gürcistan enerji sektörünün büyük bir çoğunluğu Rus-Gürcü iş ortaklıklarına özelleştirilmiştir. Tiflis elektrik güç dağıtım şirketi olan Telasi ile birlikte Mtkvari Enerji de Rus RAO-UES şirketinin Gürcü ortağı olan Inter-RAO'ya devredilmiştir. Bununla birlikte Rus şirketi Ros/GruzEnergo'da Gürcistan'ın çeşitli bölgelerine elektrik sağlamaktadır (Jervalidze, 2008, 1).

Gürcistan elektrik piyasasında, 2008 yılından sonra üç elektrik dağıtım şirketi faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunlardan biri Çek şirketi Energo-Pro'ya ait Energo-Pro Gürcistan (*Energo-Pro Georgia*)'dır. Bir diğer elektrik dağıtım şirketi, Rus şirketi Inter-RAO'ya ait Telasi şirketidir. Sonuncusu ise, Litvanyalı Akhema Grup'a ait Kakheti Enerji Dağıtım'dır. Bu dağıtım şirketlerinin yıllara göre elektrik tüketimi Şekil 8'de gösterilmiştir. Buna göre, Gürcistan elektrik piyasasında en fazla elektrik dağıtım faaliyeti yürüten şirket Energo-Pro'dur.

Şekil 8. Gürcistan elektrik dağıtım şirketlerinin elektrik tüketimleri (Galt and Taggart Research, 2018)

Energo Pro, 2007'de Gürcü enerji piyasasına giren ve o tarihten beri Gürcistan'ın çeşitli bölgelerine elektrik temin eden bir Çek şirketidir. Şirket elektrik dağıtım ağının yanında, 354 MW enerji kapasitesi ile çok sayıda hidroelektrik santraline sahiptir. Bunun yanında şirket, sadece kendi santrallerinde üretilen elektrikle tüketicilerin elektrik ihtiyacını karşılayamamaktadır. Bu yüzden Enguri gibi hidroelektrik santrallerinden elektrik satın almaktadır. Bununla birlikte diğer enerji şirketlerinden farklı olarak Energo Pro, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı'nda Güney Osetya bölgesine yakın bir hatta meydana gelen hasar nedeni ile 6 milyon Amerikan doları zarara uğramıştır. Energo Pro, Telasi gibi elektrik enerjisini ithal etme yetkisine sahiptir ancak Telasi'den farklı olarak Energo Pro, bölgesel temin edici olarak Güney Osetya'nın başkenti Tskhinvali'ye de elektrik temin etmektedir (Jervalidze, 2010, 2-3).

Gürcistan'da toprak bütünlüğü ve istikrar sorunları enerji piyasasını da olumsuz etkilemektedir. 2006 yılında yaşanan Rusya ile doğal gaz krizi sonrası Tiflis'e yaklaşık 10 gün kadar doğal gaz temin edilememiştir. Yine 2008 Savaşı sırasında, enerji boru hatlarına

yönelik herhangi bir saldırı gerçekleşmemiş olsa da, boru hatlarına yakın bölgelerdeki çatışmalar ve olası tehdide karşın boru hatlarındaki enerji akışının durdurulması enerji güvenliği konusunu gündemde tutmayı başarmıştır. Özellikle Abhazya'da bulunan Enguri Hidroelektrik Santrali bu konudaki en dikkat çekici örneklerden biridir.

Gürcistan'ın en büyük ve dünyanın en yüksek ikinci kemer barajlarından biri olan Enguri Hidroelektrik Santrali, bir bölümü Gürcistan'da bir bölümü Abhazya'da yer almaktadır (Agenda Georgia, 2015). Abhazya Savaşı sonrasında, Gürcü ve Abhaz tarafları arasında imzalanan anlaşmaya göre, burada üretilen elektriğin %60'ı Gürcülere, %40'ı Abhaz'lara verilmek üzere sorun çözüme kavuşturulmuştur. Ancak 2008'de, Rusya'nın Abhazya'nın bağımsızlığını tanıması ile bu anlaşma yeniden tartışma konusu olmuştur. Hem Telasi hem de Energo Pro şirketleri, Enguri'den elektrik satın almak için anlaşma imzalamıştır. Bu konuda Gürcistan Enerji Bakanlığı ise Gürcü elektrik piyasasının Enguri olmadan da işleyebileceğini ifade etmiştir (Jervalidze, 2010, 2-3). Bununla birlikte Abhazya bölgesinin elektrik tüketimi 2015 yılında %9,7 oranında artış göstermiştir. Bu oran, Gürcistan'ın toplam elektrik tüketiminin %17,3'üne tekabül etmektedir. Bölgenin nüfusunun, Gürcistan'ın toplam nüfusunun %6'sına karşılık geldiği göz önünde bulundurulduğunda, bölgenin elektrik tüketiminin yüksek seviyelerde olduğu dikkat çekmektedir (Galt and Taggart Research, 2016, 6).

Gürcistan, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sırasında ve takip eden kış aylarında da Gürcü halkına elektrik ve doğal gaz tedarik etmeye devam emiştir. Ancak savaşın yarattığı ve Rusya'nın Gürcistan'ın iki ayrılıkçı bölgesini tanıması sonucu oluşan sorunlar hala çözülmeyi beklemektedir. Bu sorunlar; Enguri'den elektrik temin etme ve Tskhinvali bölgesine elektrik ve doğal gaz tedarik etme meseleleridir (Jervalidze, 2010, 5). Gürcistan'da 2008 Savaşı sonrasında, Rus şirketlerinin Abhazya ve Güney Osetya başta olmak üzere Gürcistan'ın diğer bölgelerindeki elektrik üretim ve iletim sistemlerine hâkim oldukları söylenilebilir. Rus şirketler yanında Çek ve Litvanya gibi Avrupalı şirketler de Gürcü elektrik sektöründe faaliyet göstermektedir.

Bu çerçevede Gürcistan elektrik piyasasında faaliyet gösteren bir diğer elektrik dağıtım şirketi; RAO Telasi'dir. RAO Telasi, RAO'nun alt kuruluşu olarak Amerikan şirketi AES'in

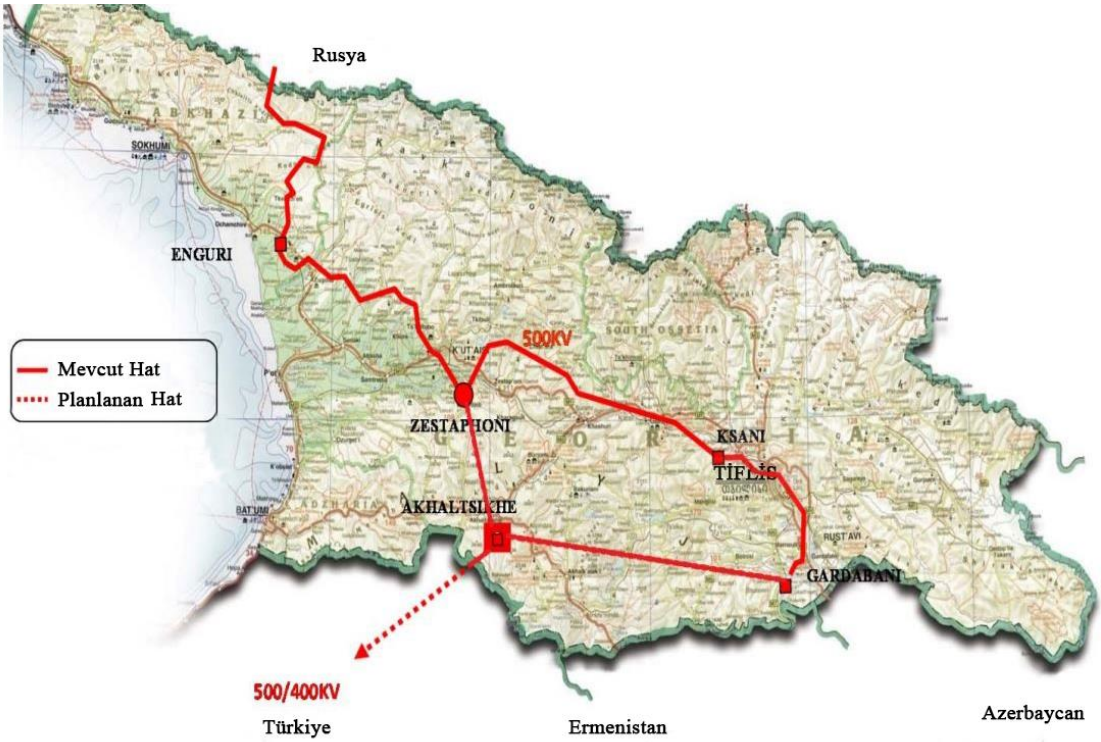
hisselerinin %75'ini satın aldığı 2003 yılından beri Gürcü enerji sektöründedir. Hisselerin %25'i ise Tiflis belediyesine aittir. Şirket, 2008 Savaşı'ndan sonra kış koşulları için hazırlık önlemleri almıştır. Rus şirketi Inter Rao'ya ait Mtkvari Enerji ile birlikte Enguri, Khrami ve Tskhinvali hidroelektrik santrallerinden elektrik satın almak için üç yıllık anlaşma imzalamıştır. Bununla birlikte Telasi, Inter-RAO'yla da kış ayları için 300 milyon KW elektrik satın almak için bir anlaşma imzalamıştır (Jervalidze, 2010, 2-3).

Gürcistan'da 2013 yılı itibariyle üç şirketin elektrik işletim hakkına sahip olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki; devlete ait olan GSE, ikincisi GSE'ye ait olan EnergoTrans ve sonuncusu Rus Inter-RAO ve Gürcü hükümeti arasında hisseleri ortak paylaştırılan SakrusEnergo'dur. SakrusEnergo yalnızca Gürcistan'ın kuzeyine doğru olan 500 KW'lık hattı işletmektedir. Bu noktada Rusya'nın Ermenistan'a doğru olan kuzey hattında elektrik işletim hakkı elde ettiği görülmektedir. Bunula birlikte Aralık 2015'te Rusya, Gürcistan, Ermenistan ve İran arasında imzalanan memorandumla bu ülkeler elektrik sistemlerini senkronize ettiklerini açıklamışlardır (Civil Georgia, 2018). Bu durum, Rusya'nın Karadeniz'den Körfez'e kadar olan bölgede enerji varlığını güçlendirmiştir.

Gürcistan'da elektrik işletim hakkına sahip bir diğer şirket olan EnergoTrans, 2002 yılında kurulmuştur. 2009 yılından beri GSE, EnergoTrans'ı satın almıştır. EnergoTrans Gürcistan'da Karadeniz İletim Hattı (*Black Sea Transmission Network*)'nın yapımını üstlenmiştir. Karadeniz İletim Hattı'nın finans kaynakları Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Alman Kalkınma Bankası ve Gürcü hükümetidir. Bahsedilen proje Şekil 9'da gösterilen Zekari (*Gardabani-Akhaltsikhe*) ve Vardzia (*Akhaltsikhe-Zestaphoni*) hatlarının ıslahı ve Meskheti (*Akhaltsikhe-Türkiye*) 400 KW elektrik iletim hattının yapımını içermektedir. Bununla beraber projede Akhaltsikhe'de 500/400/200 KW yeni bir istasyonun yapımı mevcuttur. Bahsedilen bu yeni istasyon yapımını Avusturya *Siemens* şirketi 2013 yılında tamamlamıştır. Zekari ve Vardzia hatlarının yenilenmesindeki yüklenici firma Hintli *KEC* şirketi olmakla birlikte bu hatların yapımı 2013 yılında tamamlanmıştır.

Karadeniz İletim Hattı, 315 km uzunluğu ile Kafkaslar ve batı elektrik hattını birbirine bağlayan ilk ve en büyük hattır ve hâlihazırda sınır ötesi elektrik ticaretine imkân

tanımaktadır. Bununla birlikte hat, bölgesel enerji güvenliğini koruyarak, güvenilir enerji tedariğine imkân sağlamaktadır (Pyrkalo, 2015).

Şekil 9. Karadeniz iletim hattı

Gürcistan'ın özellikle 2006 yılı sonrasında enerji politikalarında öncelikli konu, var olan hidroelektrik santrallerine ek olarak, ülkenin hidroelektrik santrali potansiyelini artırmak amacı ile yeni santraller yapılması olmuştur. Bu çerçevede birçok proje, hükümet tarafından desteklenmiş ve ülkenin hidroelektrik potansiyelinin artırılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda, Türk şirketler tarafından gerçekleştirilen ilk enerji projesi olma özelliğine sahip santral, Paravani Hidroelektrik Santrali'dir. Santral, Ahıska bölgesindeki Paravani Nehri üzerinde bulunmaktadır. Paravani Hidroelektrik Santrali, 2010 yılında Gürcistan Şehir Enerji Şirketi (*Georgia Urban Energy*) tarafından yapımına başlanmıştır. Bahsedilen şirketin %90'lık hissesi Anadolu Holding'in alt kuruluşu Anadolu Kafkasya Enerji Yatırımları Anonim Şirketi'ne ait olup, kalan %10'luk hisse Avrupa İmar ve

Kalkınma Bankası'na aittir. Paravani Hidroelektrik Santrali, 2014 yılında Anadolu Holding tarafından tamamlanmıştır (Green Alternative, 2013, 2-3).

Gürcistan enerji politikasında hidroelektrik potansiyelinin artırılması hedefine uygun olarak geliştirilen bir diğer proje de, Shuakhevi Hidroelektrik Santrali'dir. Santralin yapım ve işletim hakkı Asya Kalkınma Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası tarafından sağlanan yaklaşık 86.5 milyon dolar değerinde krediyle Acara Gürcistan Şirketi (*Adjaristsqali Georgia*)'ne aittir (EBRD, 2018b). Bahsedilen santralin yapımı, 2013 yılında başlamış olup, 2017 yılında faaliyete geçmiştir. Acara Gürcistan Şirketi'nin %40'lık hissesi Hintli Tata Power şirketine, diğer %40'lık hissesi Norveçli Clean Energy Invest Şirketi'ne ve kalan hisse ise Uluslararası Finans Kuruluşu (*International Finance Corporation*)'na aittir (AGL, 2018).

Gürcistan'ın hidroelektrik santrali potansiyelini artırmak amacı ile geliştirdiği politika çerçevesinde yapımı tamamlanan bir diğer santral, Dariali Hidroelektrik Santrali'dir. Santral, Gürcistan'ın Rusya ile sınır bölgesindeki Kazbegi Dağları'nda bulunan Tergi Nehri üzerinde bulunmaktadır. 2014 yılında Dariali Enerji Şirketi (*Dariali Energy JSC*) ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası arasında imzalanan anlaşma ile santralin yapımına başlanmıştır. Santralin toplam maliyeti 120 milyon Amerikan doları olup, santral 2015 yılında tamamlanmıştır. Bununla birlikte Dariali Hidroelektrik Santrali, Gürcistan enerji sektöründe kamu ve özel sektör ortaklığı ile finanse edilen ve başarılı olan ilk projedir. Santralin yapımı ve işletim hakkı Dariali Enerji Şirketi'ne aittir. Bahsedilen şirketin hissedarları %31 pay oranı ile İngiliz şirketi BP'ye ait müteahhitlik hizmeti sunan PERI şirketi, %23 eşit pay oranları ile Amerikan Robbins Şirketi (*The Robbins Company*), Gürcistan Enerji Kalkınma Fonu (*Georgian Energy Development Fund*) ve Enerji Şirketi'ne (*Energy Company*) aittir (EBRD, 2018c).

Gürcistan'da yeni hidroelektrik santrali yapımı çerçevesinde henüz yapımı tamamlanmayan hidroelektrik santrallerinden biri de, Mtkvari Hidroelektrik Santrali'dir. Santral, Gürcistan'ın güney batı bölgesinde bulunan Ahıska bölgesinde yer almaktadır. Santralin yapım çalışmaları, ilk defa 2009 yılında başlamıştır. Fakat çevreye verebileceği etki nedeniyle durdurulmuştur. Projenin Gürcü Ortak Yatırım Fonu (*Georgian Co-*

Investment Fond-GCF) tarafından satın alınması ve santralin yeniden yapımına başlanması sonucu 2019 yılında bitmesi planlanmaktadır (Agenda Georgia, 2016). GCF, 2013 yılında bir grup Gürcü ve yabancı yatırımcı tarafından kurulmuştur. GCF'nin önde gelen üyeleri arasında Bidzina Ivanishvili gibi önemli iş adamları bulunmakla birlikte GCF, küresel şirketler ve Birleşik Arap Emirliği, Türkiye, Çin, Azerbaycan gibi ülkelerden ailelere Gürcistan'da yatırım konusunda danışmanlık hizmeti vermektedir (Georgian National Investment Agency, 2018b).

Gürcü Ortak Yatırım Fonu tarafından Gürcistan elektrik piyasasına katkı sağlamak ve elektrik arz güvenliğinde önemli rol oynaması öngörülen diğer bir proje de, Gürcistan'ın kuzey batı bölgesindeki Rioni Nehri üzerinde yapımı planlanan Oni Hidroelektrik Santrali'dir. Projenin yapım ve işletim hakkı, %45'lik eşit pay oranıyla GCF ve PERI şirketine, kalan %10'luk oran Amerikan Robbins Şirketi'ne aittir (GCF, 2015).

Gürcistan'da henüz tamamlanmayan hidroelektrik santrali projeleri arasında Gardabani termik santralinin ikinci bloğunun yapımı vardır. Santralin yapımına 2017 yılında başlanmış olmakla beraber, 2020 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Bu elektrik santralinin yapımını Çinli Tianchen Mühendislik Kurumu (*Tianchen Engineering Corporation-TCC*) üstlenmiştir. Projenin toplam maliyeti 159 milyon Amerikan doları olup santralin bitmesi durumunda 230 MW elektrik üretecektir (GOGC, 2018b).

Çin, Gürcistan'ı batıya açılan bir kapı olması nedeni ile önemsemektedir. Gürcistan, Çin açısından İpek Yolu güzergâhının önemli bir noktasında bulunmaktadır. Büyük güçlerin Gürcistan'daki rekabetinde, uluslararası sistemin gerektirdiği değişim neticesinde, Çin'in zamanla söz sahibi olmaya başladığı söylenebilir. Ancak bu çalışmada, 2003 Gül Devrimi ile başlayan ve 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ile devam eden Gürcistan'daki siyasi ve askeri değişim sürecinde etkili olan aktörler ABD, Rusya ve AB olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Gürcistan'daki enerji sahasında, değişen dünya dinamikleri doğrultusunda Çin'in ve diğer Asya ülkelerinin de dâhil olabileceği bir mücadele, başka bir çalışmanın konusunu oluşturabilir.

4.3. Doğal Gaz Sektöründe Rekabet

Gürcistan, sahip olduğu hidroelektrik potansiyeli ile elektrik ihtiyacının %75'inden fazlasını hidroelektrik santralinden karşılamaktadır. Ancak bu durum, doğal gaz sektörü ile benzerlik göstermemektedir. Gürcistan doğal gaz bakımından zengin bir ülke olmaması nedeni ile ihtiyacı olan doğal gazın tamamını ithal etmektedir.

Gürcistan, bağımsızlığını takip eden yıllarda ihtiyacı olan doğal gazın önemli oranını Rusya'dan karşılamaktaydı. Fakat 2006 yılında Rusya ile yaşanan doğal gaz krizi sonrası Gürcistan, doğal gaz ihtiyacını Azerbaycan'dan da karşılama kararı almıştır. Bununla birlikte 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında, Azerbaycan ile doğal gaz ithalatında artış gözlenmiştir (IEA, 2015, 131). Azerbaycan şirketi SOCAR, 2008 yazında yapılan ihale sonrasında yeni bir ithalatçı şirket olarak Gürcistan doğal gaz piyasasına girmiştir. Bu tarihte SOCAR, Gürcistan'daki 30 doğal gaz dağıtım ağını satın almıştır ve mevcut boru hatlarının onarım çalışmaları için 45 milyon Amerikan doları tahsis etmiştir (Jervalidze, 2008, 4). 2007 yılında Gürcistan doğal gazının %60'ı Rusya'dan ithal edilirken, 2014 yılında Gürcistan doğal gazının %56,4'ünü Azerbaycan'dan temin etmiştir.

Gürcistan doğal gaz piyasasında elektrik piyasası ile kıyaslandığında, Ağustos 2008 Savaşı sonrasında, Rusya'nın etkisinin azaldığı görülmüştür. Burada Gürcistan'ın Rusya dışında Azerbaycan gibi zengin doğal gaz kaynaklarına sahip komşusunu değerlendirme imkânı bulduğu söylenebilir. Bununla beraber elektrik piyasası ile kıyaslandığında, uluslararası doğal gaz boru hatlarının güvenliği meselesinin Batı için hayati önemde olması, bu alanda Gürcistan'ı Rusya'ya alternatif olabilecek aktörler bulmaya itmiştir. Bu noktada, 2016 yılına gelindiğinde Gürcistan'ın, doğal gaz ithal ettiği ülkeler arasında Azerbaycan ilk sırayı almıştır. 2016 yılında Gürcistan'ın tükettiği doğal gazın %88'i Azerbaycan'dan, kalan yaklaşık %12'lik kısım ise Rusya'dan karşılanmıştır (Jervalidze, 2017, 6).

Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanmasını takiben başlayan özelleştirme süreci, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında da devam etmiştir. Gürcistan enerji sektöründe özelleştirme ile birlikte doğal gaz sektöründe, bütün özel şirketlere bölgedeki üreticilerle

anlaşacakları fiyattan ihtiyaçları olan oranda doğal gaz satın alma hakkı verilmiştir. Bu noktada, 2008 yılından sonra, Gürcistan'da doğal gaz sektöründeki ithalatçı şirketler şu şekildedir; Gürcistan Petrol ve Doğal Gaz Kurumu, Energy Invest, SOCAR, Itera Gürcistan, Mtkvari Enerji ve Gürcistan Uluslararası Enerji Kurumu'dur.

Rus-Gürcü şirketi olan Itera, 2007 yılına kadar Gürcistan'ın Kvemo Kartli ve Shida Kartli bölgeleri başta olmak üzere diğer bölgelerine de dağıtım yapan tek şirkettir. Ancak bu durum, 2008 sonbaharında SOCAR'ın bir rakip şirket olarak Gürcü doğal gaz piyasasına girmesi ile değişmiştir (Jervalidze, 2008, 4). Gürcistan Uluslararası Enerji Kurumu ise SOCAR'dan sonra Gürcü doğal gaz piyasasındaki en büyük aktördür. Gürcü Endüstri Grubu'nun alt kuruluşu olarak GIEC, Gürcü enerji piyasasında en büyük şirketlerden biri olup, hem toptan hem de perakende satış faaliyetlerini sürdürmektedir (Georgian Industrial Group, 2018).

Ağustos 2008 Savaşı sonrasında, Gürcistan doğal gaz piyasasında, Azerbaycan'ın varlığı artarken, aynı zamanda bu savaş ile beraber Rusya'nın, Gürcistan'ın iki ayrılıkçı bölgesini tanımasını müteakiben bu bölgelere kimin enerji tedarik edeceği sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar; Enguri'den elektrik temin etme ve Tskhinvali bölgesine elektrik ve doğal gaz tedarik etme meseleleridir (Jervalidze, 2010, 5). Nitekim Rusya tarafından Kuzey Osetya'nın Dzuarikau köyünden Güney Osetya'ya doğal gaz tedarik edebilmek için boru hattı yapımı başlatılmıştır. 2006 yılında yapımına başlanan boru hattı, çevreye verebileceği zararlar nedeni ile durdurulmuştur. Ocak 2009'da boru hattının yapımına yeniden başlanmış ve aynı yılın Ağustos ayında tamamlanmıştır. Yaklaşık 162 km uzunluğa sahip boru hattı, aynı zamanda dünyada en yüksek arazide bulunan doğal gaz boru hattıdır (Gazprom, 2014). Bu boru hattı ile beraber Rusya, Güney Osetya bölgesine doğal gaz tedarik etme hakkını elde ederken, aynı zamanda Gürcistan'ın stratejik olarak önemli bölgesindeki enerji varlığını da artırmıştır.

Güney Osetya dışında Rusya'nın, Gürcistan doğal gaz piyasasından çekilme süreci 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında da devam etmiştir. Bu çerçevede Gürcistan ve Gazprom arasında yapılan görüşmeler sonrasında, 2017 yılı başında yürürlüğe giren ve iki yılı kapsayan anlaşmaya göre, Gürcistan üzerinden Ermenistan'a iletilen Rus doğal gazının

bundan böyle Gürcistan'a nakdi olarak ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bu tarihten itibaren Gürcistan'ın, Azerbaycan doğal gazına daha fazla bağımlı olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan Rusya'nın, Gürcistan'a doğal gaz karşılığında ne kadar ödeme yaptığı/yapacağı tam olarak bilinmemektedir. Birleşik Ulusal Hareket (*United National Movement*) partisi üyesi ekonomist Roman Gotsiridze, Rusya'nın ödediği miktarın yalnızca Gürcistan'ın Ermenistan'a ulaştırdığı doğal gazın ulaşım masraflarını karşıladığını bu anlaşma ile Gürcistan'ın yaklaşık 32 milyon Amerikan doları zarara uğradığını ifade etmiştir. Buna karşın, Enerji Bakanı Kakha Kaladze'ye göre; Gürcistan, diğer Avrupa ülkeleri arasında en yüksek transit ücreti alacaktır. Bunun yanında, gerekli olduğu durumda, Gürcistan Rusya'dan ek doğal gaz alımı yapabilecektir (Maisuradze, 2018).

Rusya'nın, Gürcistan doğal gaz piyasasındaki etkin konumunu kaybetmesi sonucu, AB ülkeleri ve ABD Doğu-Batı Enerji Koridoru'nu desteklemek amacı ile Gürcistan'da çeşitli faaliyetlerde bulunmaya devam etmiştir. Bunlardan biri, boru hatları onarım çalışmalarına finansman sağlanması noktasındaki yardımlardır. Doğu-Batı Doğal Gaz Boru Hattı'nın onarımı kapsamında batı bölgesindeki Gori-Kareli arasındaki 20 km ve Zestaponi-Kutaisi arasındaki 23 km yapım çalışması, ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı tarafından finanse edilmiştir. Bununla beraber Enerji Altyapı Onarım Projesi (*Energy Infrastructure Rehabilitation Project)* kapsamında Senaki-Poti, Abasha-Senaki ve Kutaisi-Abasha arasındaki doğal gaz boru hatlarının onarım çalışmaları yapılmıştır (Agenda Georgia, 2014).

Doğu-Batı Enerji Koridoru'nu güçlendirmek amacı ile Batı'nın desteklediği, Gürcistan'ın da içinde bulunduğu projelerden bir diğeri de, 2009-2010 yıllarında yapılan müzakereler sonrası varılan anlaşma ile Azerbaycan-Gürcistan-Romanya arasında yapımı planlanan doğal gaz nakliyatı projesidir. AGRI projesi, Azerbaycan doğal gazının Gürcistan'da sıvılaştırılarak tankerlerle Avrupa'ya taşınmasını öngörmektedir. Macaristan'ın da katılımı ile Karadeniz'deki ilk sıvılaştırılmış doğal gaz projesi olması planlanan AGRI projesinin yapımı halen devam etmektedir. Projenin bitmesi durumunda, Hazar bölgesi ve Avrupa arasında iş birliğini geliştirmesi ve enerji arz güvenliğine katkı sağlaması düşünülmektedir.

4.4. Petrol Sektöründe Rekabet

Gürcistan'ın petrol kaynakları, komşusu Azerbaycan ile kıyaslanamayacak derecede azdır. 2016 yılı itibari ile 2,16 milyon ton kanıtlanmış petrol kaynağına sahip olmasının yanında, bunun çok az bir miktarı üretimde değerlendirilmiştir. Gürcistan'da 2008 yılında, 52 bin ton petrol üretilmiştir. Bunun yanında, petrol kaynakları bakımından zengin olmayan Gürcistan'ın önemli jeopolitik konumu, onu, enerji ulaşım koridorlarında mühim bir yere taşımaktadır. Bu çerçevede, Gürcistan üzerinden geçen Bakü-Supsa ve BTC Petrol Boru Hatları, Gürcistan petrol sektörüne önemli katkıda bulunmaktadır.

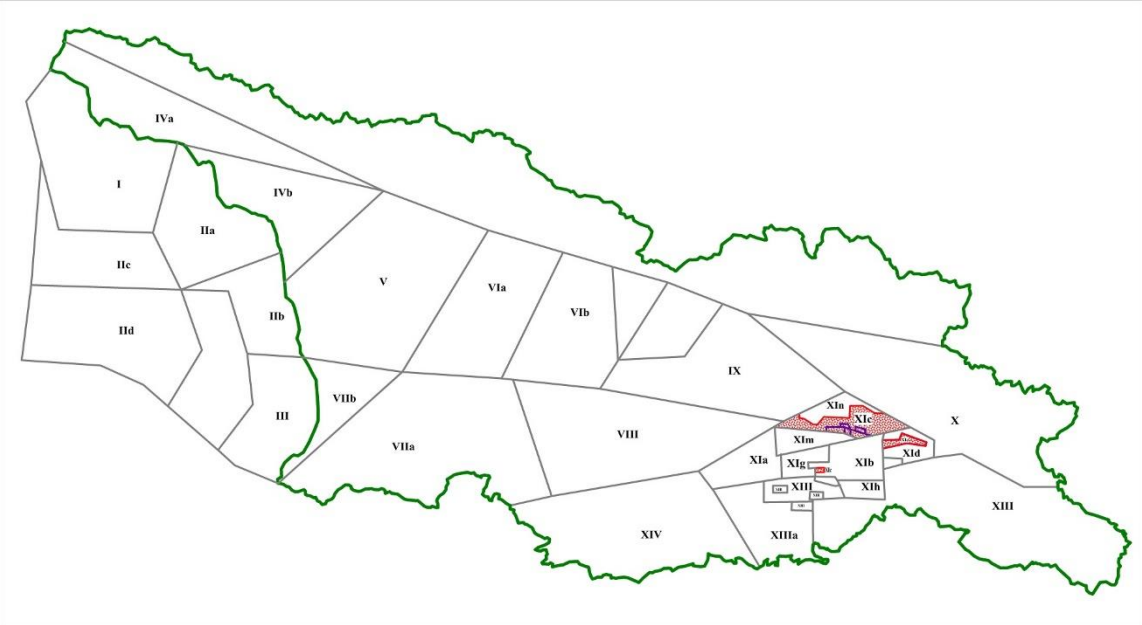
Gürcistan Enerji Bakanlığı, GOGC aracılığıyla birçok uluslararası yatırımcıyı petrol arama ve geliştirme amacı ile Gürcistan'a çekmeyi amaçlamaktadır. Hâlihazırda, Gürcistan'da beş yatırım şirketi hidrokarbon kaynaklarının çıkartılması işiyle ilgilenmektedir. Bunlar: Blake Petrol ve Gaz (*Blake Oil and Gas*), Jindal Petrol (*Jindal Petroleum*), Frontera Kaynak (*Frontera Resource Georgia*), GOGC ve VP Gürcistan'dır. Diğer yedi şirket ise sadece keşif işlerinden sorumludur. Bu şirketler; Strait Petrol ve Gaz (*Strait Oil and Gas*), Elenito, Uluslararası Petrol Konsorsiyumu (*International Oil Consortium*), Marexin, Strait Adjara, Trans-Atlantik ve Gürcistan Petrol Konsorsiyumu (*Trans-Atlantic and Georgian Oil Consortium*) (GOGC, 2018c).

Kura Havzasında arama faaliyetleri yürüten Blake Petrol ve Gaz şirketi, 2010 yılına kadar Amerikan merkezli Canargo Enerji (*Canargo Energy*) şirketine aittir. Bu tarihten sonra İngiliz Envoi şirketi altında petrol ve doğal gaz arama ve çıkartma faaliyetleri yürütmeye başlamıştır (Geo Expro, 2011). Blake, bünyesinde barındırdığı üç alt kuruluşla üç bloğu işletim hakkına sahiptir. Bunlar Şekil 11'de görüldüğü gibi; Ninotsminda Petrol Şirketi (*Ninotsminda Oil Company*) XI e ve XI f bloğunu, CanArgo Nazrevi şirketi Xl d ve Xlll bloğunu ve CanArgo Norio şirketi XL c bluğunu işletmektedir (GOGC, 2018d).

Jindal Petrol Şirketi 2009 yılından beri Gürcistan'da faaliyet göstermektedir. Şekil 11'de gösterilen beş bloğun (Vll a, lX, X, Xlll a ve Xl b) işletim hakkına sahip Hintli bir şirkettir (Energy-Pedia, 2009). Frontera şirketi ise 1996 yılında ABD merkezli kurulan

uluslararası petrol ve gaz şirketidir. Şirket 1997 yılından beri Gürcistan'da faaliyet göstermektedir. Gürcistan'ın doğu bölgesinde bulunan XII blokta keşif ve çıkartma lisansına sahiptir. Strait Petrol ve Gaz Şirketi 2006 yılında kurulan bir İngiliz şirketidir. Şirket iki blokta (Vl ve Vl b) petrol çıkartma yetkisine sahiptir (Şekil 11).

Marexin (*Marin Resourse Exploration International*), 2008 yılında Hollanda merkezli kurulmuş bir şirkettir. Yenilikçi teknoloji kullanarak kaynakların çıkartılması ve değerlendirilmesi ile uğraşmaktadır. Şirket 2010 yılından itibaren 30 yıllığına Gürcistan'ın Karadeniz sahilinde maden araştırma ve çıkartma lisansı elde etmiştir.

Şekil 10. Gürcistan'ın petrol işletme sahaları (KBOC, 2018)

Gürcistan petrol piyasasında 2011 yılına gelindiğinde, beş büyük şirket ithalat dâhil olmak üzere tüm piyasayı kontrol edebilecek konuma gelmiştir. Bunlar; Sun Petrol (*Sun Petroleum Georgia*), Lukoil, Rompetrol, SOCAR Gürcistan ve WISSOL Petrol'dür. Wissol Petrol, İtalyan API şirketinden petrol ithal etmenin yanında, 2010 yılında dünyanın en büyük petrol ve doğal gaz şirketlerinden biri olan Total ile bir anlaşma imzalayarak Gürcistan'ın en büyük ithalatçısı haline gelmiştir.

Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında, Gürcistan petrol piyasasında bir taraftan Avrupalı şirketlerin varlığı artarken, diğer taraftan, Rusya'nın, uluslararası petrol boru hatlarının güvenliği hususunda tehdit unsuru konumu devam etmiştir. Bu çerçevede Rusya, 2008 Savaşı sonrasında, Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıması ile bu bölgedeki askeri faaliyetlerini artırmıştır. Rusya'nın bu savaşla birlikte kabul ettiği Gürcistan ve Güney Osetya sınırlarını 2015 yılında yeni bir genişleme faaliyeti izlemiştir. Bu sınırın, Bakü-Supsa Petrol Boru hattının yaklaşık 1,5 km yakınına gelmesi enerji güvenliği sorununu artırmıştır (Mchedlishvili, 2015). Rusya'nın bu tutumu, Batılı şirketlerin Gürcistan'daki faaliyetlerini tehlikeye sokmaktadır. Bununla birlikte Rusya'nın bu faaliyetlerinin Kuzey-Güney Hattı boyunca kurmaya çalıştığı enerji koridorunun bir yansıması olduğu görülebilir.

Sonuç olarak, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı sonrasında, Gürcistan petrol piyasasında, özellikle Avrupalı şirketlerin etkin olduğu söylenebilir. Doğu-Batı Enerji Koridoru kapsamında ve Gürcistan'ın kuzey bölgesinin istikrarsız yapısı nedeni ile Avrupalı şirketlerin, petrol arama, çıkarma ve dağıtım gibi faaliyetlerinde, Gürcistan'ın güney bölgelerini tercih ettiği görülebilir. Fakat Rusya'nın, Gürcistan'ın kuzey bölgesindeki artan nüfuzu ve güneye doğru oluşturmak istediği koridor hedefi, Batılı şirketler ile karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır.

5. SONUÇ

Sanayileşme ile birlikte başlayan enerjinin üretimde önemli bir girdi maddesi olarak kullanılması ve devletlerin gelişmişlik seviyelerinin buna bağlı oluşu, günümüzde de önemini artan oranda devam ettirmektedir. Uluslararası sistemde devletlerin, büyük güç olabilmesi ile enerji kaynaklarına sahip olması ve bunları yönetebilmesi arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Bu nedenle devletlerarasındaki rekabet, enerji alanında da yaşanmaktadır. Bu rekabetin boyutu özellikle kaynakların hangi güzergâhlardan dünya pazarlarına ulaştırılacağı sorunu üzerine şekillenmektedir.

Zengin enerji kaynakları ile Hazar bölgesi ise bu rekabetin yaşandığı önemli coğrafyalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasını müteakiben bağımsızlığını kazanan ülkeler, Hazar enerji kaynaklarının uluslararası pazara açılmasında birçok uluslararası şirket ve kuruluş ile müzakereler yürütmeye başlamıştır. Bu çerçevede gelişen enerji güzergâhları, bölge ülkelerinin iç ve dış politikasını belirleyen unsurlardan biri olmuştur. Bu tez çalışmasının konusunu oluşturan Gürcistan ise Doğu-Batı ve Kuzey-Güney enerji hatlarının kesiştiği noktada bulunması nedeni ile birçok şirketi karşı karşıya getiren önemli bir güzergâhta yer almaktadır. Bu çalışmada dikkatlere sunulan konu, Gürcistan'ın jeopolitik önemi üzerinden küresel güçlerin enerji mücadelesidir. Bununla beraber enerji güzergâh güvenliği konusu, Gürcistan yakın tarihinde yaşanan Gül Devrimi ve 2008 Savaşı gibi olaylar düşünüldüğünde, büyük güçlerin enerji faaliyetlerini yönlendiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel araştırma, kanıtlara giderek bunlara akılcı sorular sormak demektir. (Lewis, 2015, 155). Tarihsel olayların açıklanması sıklıkla çözümlemeci bir yaklaşımla ele alınır. Bu yaklaşım "Ne oldu?" sorusuna neden-sonuç ilişkilerinin de yardımıyla yanıt aramaya çalışır (Sander, 2009, 583). Bu çalışma da, Gürcistan enerji sektöründe, büyük güçlerin rekabetini ele alırken bu yaklaşım temelinde açıklamaya çalışmıştır.

Gürcistan, 19. yüzyılda Rothschild, Nobel ve Ludwig ailelerinin enerji ve ulaşım konularında karşı karşıya geldiği bir bölge olmuştur. Yine bölge, iki dünya savaşı sırasında,

Azerbaycan doğal gazına sahip olması nedeni ile büyük güçlerin stratejik hedefleri arasında yer almıştır. Gürcistan, günümüzde de bu önemini korumaktadır. Gürcistan'ın jeopolitik önemi; Karadeniz kıyısında olması, Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının dünya pazarlarına nakli hususunda en kısa ve eski güzergâh üzerinde bulunması olarak gösterilebilir.

Bu noktada Kuzey-Güney enerji hattını destekleyerek Ermenistan ve İran'a doğru enerji nüfuzu kurmak isteyen aktör olarak Rusya karşımıza çıkmaktadır. Soğuk Savaş'ın ardından Rusya, süper güç olma konumunu kaybetmiştir. Dünya siyasetinde baskın ve saygı değer bir aktör olarak yeniden pozisyon almak istemektedir. "yakın çevre"si olarak adlandırdığı eski Sovyet coğrafyasında nüfuzunu artırmak iddiasındadır. Rusya'nın Gürcistan'da nüfuzunu artırma çabasının en önemli nedeni ise İran, Ermenistan, Gürcistan ve Rusya'yı birleştiren enerji altyapısını kurarak bunu kendi kontrolünde yönetebilmektir. Gürcistan enerji sektöründeki Batılı şirketlerin varlığı, Rusya'nın İran ile arasında bir boşluk/delik oluşturmakta ve Rusya'nın liberal imparatorluk hedefine engel teşkil etmektedir. Bu deliği kapatmak ve kanayan yarayı tedavi etmek bir bakıma, Rusya'nın doğal gaz gibi önemli stratejik araçla bölgeye yönelmesini ve bölgedeki stratejik noktalarda nüfuz elde etmesini gerekli kılmaktadır.

Diğer taraftan, Gürcistan'ın Rusya'ya alternatif enerji güzergâhı sunması, ABD ve AB ülkelerinin Gürcistan enerji sektöründe aktif faaliyetlerinin sebebini oluşturmaktadır. Çalışmada, ABD ve AB ülkelerinin Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarından faydalanmak amacı ile geliştirdiği Doğu-Batı Enerji Koridoru'na meydan okumak isteyen Rusya'nın, Gürcistan özelindeki mücadelesine sıkça değinilmiştir. ABD ve AB ülkeleri tarafından BTC Petrol Boru Hattı, BTE Doğal Gaz Boru Hattı ve Nabucco projesi, Rusya'nın, AB ülkeleri üzerindeki tekelini kırmak amacıyla Gürcistan üzerinden enerji nakil faaliyetlerinin somut örneklerini oluşturmaktadır. Nabucco projesi başarısız bir girişim olarak kalırken, TANAP ve Avrupa ayağı olacak olan TAP ile Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının, Gürcistan ve Türkiye üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılması hedeflenmektedir. Bu da hem Türkiye'nin hem Gürcistan'ın stratejik önemini artıran bir gelişmedir.

Diğer taraftan, Gürcistan özelinde tüm Kafkasya'daki çatışmaların, enerji kaynaklarının ulaşım hatlarında söz sahibi olmak isteyen küresel aktörlerin rekabetinden ayrı düşünülmemesi gerekir. ABD, AB ve Rusya arasındaki rekabet aynı zamanda, Gürcistan'daki istikrarsızlık ve iç karışıklıkların fitilini ateşleyen de bir gelişmedir. Sosyal bilimlerde sebep sonuç ilişkileri birbirine girdiği ve karmaşık bir yapı içerdiği için, tam tersi bir durum da söz konusudur. Gürcistan'ın bağımsızlığı sonrasında yaşadığı iç savaş ve çatışmalar, enerji projelerinin hayata geçirilmesi için büyük bir engel olarak görülmüştür. Gürcistan enerji sektöründe güvenli ve dostane bir yatırım ortamının oluşturulmadığını söylemek gerekebilir. Ülkenin jeopolitik ve jeoekonomik konumundan dolayı enerji güvenliği sorunu devam etmektedir. 2003 Gül Devrimi ve 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ülkenin istikrarını tehdit eden olaylar olmuştur. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ile Rusya, enerji üreten ve tüketen ülkelere Gürcistan'ın güvenli bir ülke olmadığını, Gürcistan'dan geçen boru hatlarının güvenliğinin Rusya'nın iyi niyetine bağlı olduğunu ve boru hatlarını korumanın tek bir devletin denetimiyle imkânsız olduğu mesajını vermek istemiştir.

Rusya'nın, Gürcistan ulusal doğal gaz boru hattı şebekesini satın alma girişimini, Milenyum Görevi Şirketi ile engellemeyi başaran ABD'nin, enerji alanındaki oyunda, 2008'e kadar olan dönemi bir adım önde tamamladığını söylemek mümkündür. Ancak 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'ı işgali, durumu Rusya lehine çevirmiştir. Bunula birlikte bu dönem, AB'nin bölgede etkin faaliyetlerinin olduğu dönemi işaret etmektedir. Bu çerçevede Batılı şirketler, Gürcistan elektrik sektöründe, nefes alabilecekleri bir alan olarak, Gürcistan'ın güney kısmını görmekte ve buralara yatırım yapmayı tercih etmektedir. Bunun yanında Batılı şirketler, petrol sektöründe, özellikle 2008 yılı sonrasındaki dönemde, Gürcistan'ın güney bölgelerinde arama, çıkarma ve dağıtım gibi faaliyetler yürütmüştür. Bunda, savaş neticesinde, Gürcistan'ın kuzey bölgesinin güvenli olarak görülmediği gösterilebilir.

Gürcistan iç siyasetindeki farklı yaklaşımların, büyük güçlerin enerji şirketleri aracılığıyla bölgedeki faaliyetlerini açıklama noktasında belirleyici olduğu söylenebilir. Gürcistan iç siyasetinde üç görüş hâkimdir. Bunlardan biri Avrupa ekolü, diğeri Rus tarihi ve kültürüne bağlılık ve sonuncusu eski Gürcü Krallığı kimliğini savunan görüşlerdir. Bu üç farklı eğilim, Gürcistan enerji piyasasındaki aktörlerin çeşitliliğini de göstermektedir. Bir taraftan dünya ile bütünleşmek isteyen ve köklerinin Avrupa'da olduğunu iddia eden Gürcistan, ABD ve AB ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme arayışındadır. Diğer taraftan, Çarlık

Rusya'sı ve Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi Rusya ile bağını güçlendirmek isteyen Gürcistan vardır. Öte yandan, eski Gürcü Krallığı gücüne özlem duyan ve Gürcü Ortodoks Kilisesi kimliği ile bir güç arayışını savunan bir Gürcistan da karşımızda durmaktadır. Bu noktada iç dinamikler ile birlikte değerlendirildiğinde, Gürcistan enerji sektöründe, farklı aktörlerin faaliyetlerinin varlığı kolayca anlaşılabilir ve uzun vadede bu faaliyetlerin sürdürülebileceği öngörülebilir.

Gelecek on yıllarda, enerji kaynaklarındaki mücadelede, çatışma sahası haline gelen Güney Kafkasya'da, hegemonya yarışının artarak devam edeceği söylenebilir. Küresel güçlerin Gürcistan'daki mücadelesi her aktörün kendi stratejik üstünlüğünü sağlamak amacı doğrultusunda sürmektedir. Önümüzdeki dönemde, Gürcistan'ın transit ülke pozisyonunu baltalamak isteyen rekabetçi ülkeler, Gürcistan'ın istikrarsızlaşması için daha önce olduğu gibi çeşitli girişimlerde bulunabileceklerdir. Bu nedenle Güney Kafkasya'daki dondurulmuş ihtilafların sıcak bir savaşa dönebileceği ihtimali düşünüldüğünde, enerji nakil hatları üzerinde bulunan Güney Kafkasya'nın, küresel aktörleri kısa zamanda harekete geçireceği öngörülebilir. Bölgede faaliyet yürüten uluslararası enerji şirketleri, olası bir enerji akışının durması durumunda oluşabilecek zarardan kaçınmak adına, hükümetlere çatışmanın durması yönünde baskı yapabilecektir.

Bu noktada enerji ulaşım projeleri büyük yatırımlar gerektiren uzun soluklu projelerdir. Bu yüzden yatırım yapılan ülkenin istikrarlı ve güvenli olması önemlidir. Güney Kafkasya'nın her an tırmanma temayülü gösteren problemlere ev sahipliği yapması, statik küresel dengeler varsayımıyla hareket etmenin önünü tıkayan da bir yaklaşım olacaktır. Şirketlerin küreselleşme ile yaşam alanı bulması ve fakat değişen dünya düzeninde küreselleşmenin sorgulanır oluşu da önümüzdeki yıllarda uluslararası sistemde devletlerin daha ağırlıkta olacağı izlenimi sunmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Fukuyama'nın "Tarihin Sonu mu?" teziyle ifade ettiği Batı liberalizminin kesin zaferi sağlanmış ve insanoğlunun ideolojik evrimi son noktasına ulaşmıştır yönündeki fikirler henüz çeyrek asır geçmeden kendisini yine Fukuyama'nın ifadesiyle "yeni dünya düzeni" söylemine bırakmıştır (Economist, 2016). Yaşanmakta olan dönemde, Güney Kafkasya'da,

çatışmaların büyük bir savaşa dönüşebilme ihtimali yüksektir. Bu noktada toprak bütünlüğü ve siyasi istikrar sorunları yaşayan Gürcistan'da enerji ulaşım hatlarının güvenliği meselesi tüm yatırımcıların ilgileneceği konulardan en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber yatırımcıların bölgedeki çıkarları zedeleneceği inancıyla başka yatırımcıların faaliyetlerini sabote etme olayları da yine karşılaşılabilecek bir diğer sorundur.

Diğer taraftan AB'nin enerji temelinde bir ortak hedef üzerine kurulduğu fikri düşünülürse, Güney Kafkasya'nın da bu şekilde barış tesis etmek için bir ortam oluşturabileceği iddia edilebilir. Lakin değişen uluslararası sistem, güç kullanma tehdidinin dış politikada baskın araç haline geldiği ve güçler dengesi gibi siyaset araçlarını kullanarak ülkelerin toprak bütünlüğü ve bağımsızlıklarını koruma arayışına girdiği bir dönemi işaret etmektedir. 1945 sonrasında kurulan liberal demokrasi düzeni ve serbest piyasa ekonomisi günümüzde sorgulanır duruma gelmiştir. Önümüzdeki süreçte, Gürcistan özelinde Kafkasya alt bölgesi de uluslararası sistemde bu tür değişim süreçlerinin hissedileceği alanlardan biri olacaktır.

Sonuç olarak, Gürcistan'daki enerji mücadelesinde herhangi bir büyük gücün tek başına kendi hâkimiyetini sağlaması mümkün gözükmemektedir. Doğu-Batı veya Kuzey-Güney enerji nakil hatları üzerinde, her devlet, bölge enerji kaynaklarını ithal etmek için çaba sarf edecektir. Uluslararası şirketlerin yetersiz kapasitelerinden dolayı bölge kaynaklarını çıkarma noktasında, diğer şirket ve devletlerle işbirliği yapmaları gerekmektedir.

6. KAYNAKÇA

Agenda Georgia. Construction Surges Ahead on East-West Gas Pipeline. http://agenda.ge/en/news/2014/804. 23 Mayıs 2018.

Agenda Georgia. Enguri HPP's Arched Dam Granted Cultural Heritage. http://agenda.ge/en/news/2015/1840. 11 Mayıs 2018.

Agenda Georgia. Georgia Launches $131m Mitkvari Hydro Power Project. http://agenda.ge/en/news/2016/3111. 12 Mayıs 2018.

AGL. http://agl.com.ge/new/about/. 8 Kasım 2018.

Ağacan K. Gürcistan: Çok Milletli Yapıda Devlet İnşa Sürecinin Öyküsü. İçinde: Veliev C, Aslanlı A (Editörler). *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*, Ankara, Berikan, 2011, 57-104.

Arıboğan DÜ. Globalleşme Senaryosunun Aktörleri. İstanbul. Der. 2001: 166.

Arı T ve Pirinççi F. 11 Eylülün Gölgesinde Orta Asya'ya Yönelik Amerikan Politikası. İçinde: Arı T (Editör). *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, Bursa, MKM, 2010, 296-318.

Azernews. Azerbaijan, Romania Continue to Work on Implementation of LNG Project. https://www.azernews.az/oil_and_gas/127457.html. 11 Ocak 2018.

Baban I, Shiriyev Z. The U.S. South Caucasus Strategy and Azerbaijan. *Turkish Policy Quarterly*, 2010, 93-103.

Basilaia L. Georgian Energy Passes to Russia. https://iwpr.net/global-voices/georgian-energy-passes-russia. 12 Mayıs 2018.

Beraia E. European Union Eastern Partnership Programme in Georgia. United Europe, 2017, 11: 67-77.

Bilgin M. Yeni Asya'nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İran ve Türkiye arasındaki açmazlar ve stratejik açılımlar. http://www.stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf. 10 Eylül 2018.

Bilgin M. Orta Asya ve Kafkasya'da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar. İçinde: Arı T (Editör). Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine,1. Baskı. Bursa, MKM Yayıncılık, 2010, 157-191.

Bhattacharyay B.N, De P. Restoring the Asian Silk Route: Toward an Integrated Asia. https://www.adb.org/sites/default/files/publication/155995/adbi-wp140.pdf. 21 Kasım 2018.

Blagov S. Putin and Nazarbayev Ink Deal to Process Gas at Orenberg. https://jamestown.org/program/putin-and-nazarbayev-ink-deal-to-process-gas-at-orenburg/. 17 Kasım 2018.

BP. Sustainability Report 2005. https://www.bp.com/content/dam/bp-country/en_ge/documents/sustainabilityreports/BP%20in%20Georgia%20Sustainability%20Report%202005.pdf. 10 Nisan 2018.

Brzezinski Z. *The Grand Cheesboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Çeviri: Türedi Y. *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri,* 4. Baskı. Ankara, İnkılap, 2005: 176-177.

CEE Bankwatch Network. Khudoni Hydropower Plant, Georgia. https://bankwatch.org/project/khudoni-hydropower-plant-georgia. 12 Nisan 2018.

Central Intelligence Agency. The World Factbook. https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/us.html. 12 Temmuz 2018.

Chipashvili D. After the Rose Revolution: Trends of Economic Development and Its Impact on Georgia. http://greenalt.org/wp-content/uploads/2013/04/after_rose_revolution.pdf. 10 Mart 2018.

Civil Georgia. MCC Compact Bans Georgia from Privatizing Gas Pipeline. https://civil.ge/archives/108849. 15 Mayıs 2018.

Civil Georgia. Armenia, Iran, Georgia, Russia Agree to Work on Interlinked Power Transmission System. https://old.civil.ge/eng/article.php?id=28879. 16 Mayıs 2018.

Closson SR. State Weakness in Perspective: Trans-Territorial Energy Networks in Georgia 1993-2003, Doktora Tezi, İngiltere: London School of Economics and Political Science, 2007.

Closson S. State Weakness in Perspective: Strong Politico-Economic Networks in Georgia's Energy Sector, *Europe Asia Studies*, 2009, 61: 759-778.

Cohen A. US Policy in the Caucasus and Central Asia: Building A New 'Silk Road' to Economic Prosperity. The Heritage Foundation, 1997.

Cornell SE. *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*, Curzon Press, 2001, 390.

Cornell SE. Autonomy as a Source of Conflict: Caucasian Conflicts in Theoretical Perspective. *World Politics*, 2002, 54: 245-276.

Cornell SE. US Engagement in the Caucasus: Changing Gears. Helsinki Monitor, 2005, 111.

Cornell S. Pipeline Power the War in Georgia and the Future of the Caucasian Energy Corridor, *Georgetown Journal of International Affairs*, 2009, 10: 131-139.

Cornell SE, Starr SF, Tsereteli M. A Western Strategy for The South Caucasus. *Central Asia Caucasus Institute Silk Road Studies Program*, 2015, 14-15.

Çelikpala M. Güney Kafkasya'da Yeni Jeopolitik Denge. İçinde: Veliev C, Aslanlı A (Editörler). *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*, Ankara, Berikan, 2011, 298.

Çelikpala M. Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet Mi, Demokratik Model Ülke Mi?. İçinde: Aydın M (Editör). Kafkaslar Değişim Dönüşüm Avrasya Üçlemesi III, Ankara, Nobel, 2012, 65-111.

Darchiashvili D. Georgian Security Problems and Policies, The South Caucasus: A Challange for the EU, *Chaillot Papers*, 2003, 65: 125.

Demir AF. AB'nin Güney Kafkasya Politikası. İçinde: Dedeoğlu B (Editör). *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, İstanbul, Boyut, 2003, 369-372.

Demirağ Y. Bağımsızlıktan Kadife Devrime Türkiye-Gürcistan İlişkileri. *Uluslararası İlişkiler*, 2005, 2: 125-155.

De Wall T. *Georgia's Choices: Charting a Future in Uncertain Times*, Carnegie

Endowment for International Peace, 2011: 1-10.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. Gürcistan Ülke Bülteni. http://deik.org.tr/uploads/gurcistan-ulke-bulteni.pdf. 19 Kasım 2018.

EBRD. 2018a. Georgia Country Profile. https://www.ebrd.com/downloads/legal/irc/countries/georgia.pdf. 12 Temmuz 2018.

EBRD. 2018b. Shuakhevi HPP. https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/psd/shuakhevi-hpp.html. 16 Kasım 2018.

EBRD. 2018c. Dariali HPP. https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/psd/dariali-hpp.html. 11 Kasım 2018.

Enerji Enstitüsü. BOTAŞ'ın Nabucco'daki Payı yüzde 16,67'ye İndi. https://enerjienstitusu.org/2012/04/28/botasin-nabuccodaki-payi-yuzde-1667ye-indi/. 17 Kasım 2018.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri. http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri. 6 Ocak 2019.

Energy Community. Adamowo-Brody Oil Pipeline. https://www.energy-community.org/regionalinitiatives/infrastructure/PLIMA/Oil1.html. 19 Kasım 2018.

Energy Information Administration. World Proved Reserves of Oil and Natural Gas. www.eia.doe.gov. 14 Haziran 2018.

Energy Information Administration. Russia Overview. https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=RUS. 26 Nisan 2018.

Energy-Pedia. Georgia: Indian Firms Awarded Explorations Blocks in Georgia. https://www.energy-pedia.com/news/georgia/indian-firms-awarded-exploration-blocks-in-georgia. 25 Ağustos 2018.

European Commission. Energy Security Strategy. https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/energy-security-strategy. 5 Temmuz 2018.

European Union External Action. EU-Georgia Relations. http://eeas.europa.eu/archives/docs/factsheets/docs/eu-georgia_factsheet_en.pdf. 14 Mart 2018.

Fukuyama F. US Against the World? Trump's America and the New Global Order. https://www.ft.com/content/6a43cf54-a75d-11e6-8b69-02899e8bd9d. 11 Aralık 2018.

Galt and Taggart Research. Getting More Georgia. https://galtandtaggart.com/upload/reports/16824.pdf. 28 Mayıs 2018.

Galt and Taggart Research. Georgia's Electricity Sector Changes and Challanges Ahead. https://galtandtaggart.com/upload/reports/16720.pdf. 30 Ekim 2018.

Galt and Taggart Research. Georgia's Energy Sector Electricity Market Watch. https://galtandtaggart.com/upload/reports/19700.pdf. 26 Ekim 2018.

Gazprom. Dzuarikau-Tskhinvali Most Highland Gas Pipeline in World Celebrates Five Years Since Commissioning. http://www.gazprom.com/press/news/2014/august/article199600/. 5 Kasım 2018.

Geo Expro. Exploration: Georgia Oil in the Sub-Thrust Zone?. https://assets.geoexpro.com/uploads/cad9d6a3-272f-4ad6-8cfa-1b63531f4690/GEO_ExPro_v8i3_Full.pdf.pdf. 10 Ocak 2019.

Georgian Co-Investment Fund. Georgian Co-investment Fund Commits to One of the Largest Renewables Investments in the Region. http://www.gcfund.ge/en/news/15/Georgian-Co-Investment-Fund-commits-to-one-of-the-largest-renewables-investments-in-the-region-(US$113-M-Mtkvari-HPP-%26-US$330-M-Oni-Cascade-of-HPPs. 29 Kasım 2018.

Georgian Industrial Group. Georgian International Energy Corporation. http://www.gig.ge/?lang=en&page=giec. 26 Temmuz 2018.

Georgian National Investment Agency. 2018a. Energy. https://www.investingeorgia.org/en/ajax/downloadFile/875/Investment_Opportunities_in_Energy_2016. 5 Ağustos 2018.

Georgian National Investment Agency. 2018b. https://www.investingeorgia.org/en/keysectors/energy/access-to-finance/georgian-co-investment-fund. 24 Kasım 2018.

GOGC. 2018a. Strategy. http://www.gogc.ge/en/strategy. 29 Temmuz 2018.

GOGC. 2018b. Foundation for Second Block of Combined Cycle Thermal Power Plant Laid in Gardabani. http://www.gogc.ge/en/page/foundation-for-second-block-of-combined-cycle-thermal-power-plant-laid-in-gardabani. 17 Mayıs 2018.

GOGC. 2018c. Oil Production. http://www.gogc.ge/en/oil-production. 18 Mayıs 2018.

GOGC, 2018d. Upstream Business. http://www.gogc.ge/en/investor. 20 Ağustos 2018.

Gordon JD. Russia's Foreign Policy Ace. *Paterson Review*, 2007, 8: 79-92

Green Alternative. Paravani HPP. http://greenalt.org/wp-content/uploads/2013/10/Paravani_HPP_Eng.pdf. 20 Ekim 2018.

Gujaraidze N, Barbakadze M, Gujaraidze K, Mchedlishvili R, Kakhaberi K. Aggressive State Property Privatization Policy or Georgian-Style Privatization. http://www.greenalt.org/webmill/data/file/publications/Privatizeba-Eng4.pdf. 20 Ocak 2018.

Gürcistan Enerji Bakanlığı. Review of Developments in the Energy Sector of Georgia. http://weg.ge/sites/default/files/i.eloshvili_-_ministry.pdf. 18 Ocak 2019.

Gürcistan Enerji Bakanlığı. Bakanlık. http://www.energy.gov.ge/energy.php?id_pages=54&lang=eng. 12 Aralık 2018.

Gürcistan Enerji Bakanlığı. Donor Conference Ministry of Energy of Georgia. https://slideplayer.com/slide/9213623/. 28 Mayıs 2018.

Hürriyet. Kazakistan ve Rusya Arasında Yeni Boru Hattı. http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/kazakistan-ve-rusya-arasinda-yeni-boru-hatti-39233859. 23 Mayıs 2018.

International Crisis Group. Georgia-Russia: Learn to Live Like Neighbours. https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/georgia/georgia-russia-learn-live-neighbours. 10 Nisan 2018.

International Energy Agency. Energy Policies of IEA Countries. http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/USA_2014.pdf. 6 Eylül 2018.

International Energy Agency. Eastern Europe, Caucasus and Central Asia. https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/IDR_EasternEuropeCaucasus_2015.pdf. 2 Mart 2018.

İsmailzade F. US Policy Towards the South Caucasus: How to Move Forward. *Caucasus Analytical Digest*, 2010, 13: 5-8.

İsmayıl E. Enerji Güvenliğinde Gürcistan'ın Jeopolitik Önemi ve Rusya, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-66-2015121011268.pdf, 27 Haziran 2018.

INOGATE. 2018a. http://www.inogate.org/pages/1?lang=en. 6 Ekim 2018.

INOGATE. 2018b. http://www.inogate.org/projects/feasibility-study-for-the-oil-and-gas-pipelines-through-the-caspian-sea-96-01?lang=en. 20 Ekim 2018.

INOGATE. 2018c. http://www.inogate.org/projects/harmonisation-of-gas-and-oil-technical-standards-and-practices-e-europe-and-caucasus?lang=en. 7 Kasım 2018.

Javakhk Service. https://www.javakhkservice.com/georgia.html. 25 Mayıs 2018.

Jervalidze L. Georgia: Russian Foreign Energy Policy and Implications for Georgia's Energy Security. *Global Market Briefing*, 2006, 6-39.

Jervalidze L. Georgia's State Energy Policy in the Natural Gas Sector. https://www.transparency.ge/sites/default/files/Georgia%27s%20Policy%20in%20the%20Natural%20Gas%20Sector%20eng.pdf. 10 Mayıs 2018.

Jervalidze L. The Energy Sector and Georgia's Function as a Transit State After the

Russian-Georgian Armed Conflict in August. 2010. http://www.transparency.ge/en/content/stub-12. 20 Şubat 2018.

Jervalidze L. Georgia's Gas Market: Short and Medium Term Challanges. https://www.naturalgasworld.com/pdfs/Georgias%20Gas%20Market%202.pdf. 15 Nisan 2018.

Jones SF. The Rose Revolution: A Revolution Without Revolutionaries?. Cambridge Review of International Affairs, 2006, 19: 33-48.

Kauzlarich RD. Time for Change? US Policy in the Transcaucasus. *The Century Foundation*, 2001, 6.

KBOC. Corporate Overview. http://www.kboc.ge/en/corporate-overview/. 25 Ağustos 2018.

Khelashvili G. Obama and Georgia: A Year-Long Awkward Silence, *Caucasus Analytical Digest*, 2010, 13: 8-10.

Kochladze M. Geopolitics of South Caucasus: Georgia and Oil Prices. https://ge.boell.org/en/2016/04/01/geopolitics-south-caucasus-georgia-and-oil-prices. 12 Ekim 2018.

Krastev I. Russia and the Georgia War: The Great-Power Trap. http://www.opendemocracy.net/article/russia-and-the-georgia-war-the-great-power-trap. 8 Nisan 2018.

Krauthammer C. The Unipolar Moment. *Foreign Affairs*, 1991, 70: 23-24.

Kucera J. Georgia: Some Members of the US Congress Question Bush Administration

Policy Toward Tbilisi. https://eurasianet.org/georgia-some-members-of-us-congress-question-bush-administration-policy-toward-tbilisi. 28 Kasım 2018.

Larsson RL. Russia's Energy Policy: Security Dimensions and Russia's Reliability as an Energy Supplier. *Swedish Defense Research Agency*, 2006: 50-300.

Lewis B. Notes on a Century: Reflections of a Middle East Historian. Çeviri: Sümer Ç. Tarih Notları, 2. Baskı. Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2015: 154-156.

Maisuradze T. Georgia- Gazprom: A New Page in Relations?. https://jam-news.net/georgia-gazprom-a-new-page-in-relations/. 26 Eylül 2018.

Marquina A. Antonio Marquina on the Deceit of Globalization, Energy Security and Challanges to European Foreign Policy. http://www.theory-talks.org/2009/01/theory-talk-25.html. 12 Temmuz 2018.

Mchedlishvili G. Viewpoint: What's Behind Russia's Actions in Georgia?. https://www.bbc.com/news/world-europe-33675488. 12 Aralık 2018.

Mitchell L. Georgia's Rose Revolution. Current History. 2004, 103: 342-348.

Narmania D. Economic Policy in Georgia:Liberalization, Economic Crisis and Changes. Turkish Policy Quarterly, 2009, 8: 113-121.

Nedea B. Georgia Piece of the Puzzle or Weak Link of the Southern Corridor?. http://cpc-ew.ro/occasional_papers/vol6_06.pdf. 10 Haziran 2018.

Nichol J. Russia-Georgia Conflict in August 2008: Context and Implications for U.S. Interests. https://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc795493/. 12 Mayıs 2018.

Pamir N. Güney Kafkasya ve Enerji. İçinde: Veliev C, Aslanlı A (Editörler). Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji, Ankara, Berikan, 2011, 345-392.

Papava V. Economic Component of the Russian-Georgian Conflict, *The Caucasus & Globalization,* 2012, 6: 61-71.

Papava V, Starr F. Russia's Economic Imperialism. http://www.project-syndicate.org/commentary/Russia-s-economic-imperialism. 2 Mayıs 2018.

Papava V. The Political Economy of Georgia's Rose Revolution. *A Journal of World Affairs*, 2006, 50: 657-667.

Paresashvili N, Abashishvili A. Policy Implementation of the Eastern Partnership in Georgia. https://www.mruni.eu/upload/iblock/801/VPA-13-12-4-09.pdf. 10 Mart 2018.

Prague Summit. Declaration. https://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/2009.05.08.Final-declaration.pdf. 11 Mayıs 2018.

Pyrkalo S. Black Sea Transmission Line Redraws Europe's Energy Map. https://www.ebrd.com/news/2015/black-sea-transmission-line-redraws-europes-energy-map.html. 6 Kasım 2018.

Qafarov V. Ekim 1917 Devriminden sonra Bolşevik Rusya'nın Azerbaycan Siyaseti ve Bakü Sorunu. Gazi Akademik Bakış, 2, 2008: 143.

Sander O. *Siyasi Tarih 1918-1994*, 17. Baskı. Ankara, İmge Kitabevi, 2008: 582-584.

Sepashvili G. Georgia-Gazprom Deal Signed. https://old.civil.ge/eng/article.php?id=4642. 18 Nisan 2018.

Shiriyev Z. Threats to Georgian Pipeline Security: What is Moscow's Game?. https://jamestown.org/program/threats-to-georgian-pipeline-security-what-is-moscows-game/. 19 Nisan 2018.

Spector R. The North-South Transport Corridor. https://www.brookings.edu/articles/the-north-south-transport-corridor/. 2 Haziran 2018.

Tanrısever O. Rusya'nın Kafkasya Politikası: Sovyet-Sonrası Geri Çekilme Söyleminden Emperyal Müdahaleciliğe. İçinde: Aydın M (Editör). Kafkaslar Değişim Dönüşüm Avrasya Üçlemesi III, 1. Baskı. Ankara, Nobel Yayıncılık, 2012. 173.

Tavkul U. 1997. Sosyolojik Açıdan Kafkasya Halklarının Etnik ve Kültürel Birliği. Birleşik Kafkasya. 11-15.

Tibold A, Cillessen V. Geo-strategy in the South Caucasus Power Play and Energy Security of States and Organisations. Marcel de Haas (Editörler). *Netherlands Institute of International Relations Clingendael*, 2006, 47.

Torbakov I. Russian Policymakers Air Notion of "Liberal Empire" in Caucasus, Central Asia. https://eurasianet.org/russian-policymakers-air-notion-of-liberal-empire-in-caucasus-central-asia. 25 Nisan 2018.

Tsereteli M. Beyond Georgia: Russia's Strategic Interests in Eurasia. https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/11643-analytical-articles-caci-analyst-2008-6-11-art-11643.html. 11 Mayıs 2018.

Tsygankov AP. If not by Tanks, then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy. *Europe-Asia Studies*, 2006, 58: 1079-1099.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. 2018a. Doğu-Batı Enerji Koridoru: 2 Tamam 1

Eksik. http://www.mfa.gov.tr/dogu-bati-enerji-koridoru_-2-tamam-1-eksik.tr.mfa. 22 Ekim 2018.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. 2018b. Türkiye'nin Enerji Stratejisi. http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Turkiyenin_Enerji_Stratejisi_Ocak2008.pdf. 11 Aralık 2018.

Transparency International Georgia. Georgia's Power Sector: Energy Crossroads in Uncertain Transition. http://www.transparency.ge/en/content/georgia%E2%80%99s-power-sector-energy-crossroads-uncertain-transition. 16 Şubat 2018.

Transparency International Georgia. Competition Policy in Georgia, https://www.transparency.ge/en/post/report/tig-publishes-report-on-competition-in-georgia. 23 Şubat 2018.

Transparency International Georgia. Fuel Market in Georgia. https://www.transparency.ge/sites/default/files/post_attachments/fuel_market_in_georgia_-_eng.pdf. 23 Şubat 2018.

Valdez J. The Near Abroad, the West and National Identity in Russian Foreign Policy. İçinde: Dawisha A, Dawisha K (Editörler*). The Making of Foreign Policy in Russia and the New States of Eurasia*, 4. Baskı. New York, Routledge, 2015: 84-110.

Vardiashvili M. Georgian Government Intends to Build Khudoni HPP Independently. Why?. https://jam-news.net/georgian-government-is-going-to-build-khudini-hpp-independently-why/. 26 Kasım 2018.

Waltz K. The New World Order. *Millenium Journal of International Studies*, 1993, 22: 189-193.

White House. https://www.afdc.energy.gov/pdfs/energy_blueprint.pdf. 15 Ağustos 2018.

Yesevi ÇG. Avrasya Ekonomik Topluluğu, Enerji Politikası ve Ukrayna Krizi. http://openaccess.iku.edu.tr/bitstream/handle/11413/3147/Avrasya%20Ekonomik%20Toplulu%C4%9Fu%2C%20Enerji%20Politikas%C4%B1%20ve%20Ukrayna%20Krizi.pdf?sequence=1&isAllowed=y. 10 Aralık 2018.

Yılmaz Ş. ABD'nin Kafkasya Politikaları. İçinde: Aydın M (Editör). Kafkaslar Değişim Dönüşüm Avrasya Üçlemesi III, 1. Baskı. Ankara, Nobel Yayıncılık, 2012, 147-171.